

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

ISSN NO: 1302-1966

CİLT: 20, SAYI: 1 - HAZİRAN 2018 / Volume: 20, Issue: 1 - June 2018

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Journal of Economics and Administrative Sciences

<http://www.iibfdergi.aku.edu.tr>
akuiibf@aku.edu.tr

Bu dergi EBSCOhost'ta taranmaktadır.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt: 20, Sayı: 1, Yıl: Haziran 2018
Volume: 20, Issue: 1, Year: June 2018

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences

ISSN: 1302-1966
AKÜ İİBFD/AKU JEAS

SAHİBİ/Owner

Prof.Dr. Tuğrul KANDEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dekanı)

EDİTÖR/Editor

Doç.Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

EDİTÖR YARDIMCISI/Associate Editor

Arş.Gör. Atahan DEMİRKOL

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. Erkan AKAR

Prof.Dr. Selçuk AKÇAY

Prof.Dr. H. Rıza AŞIKOĞLU

Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ

Prof.Dr. M. Kemalettin ÇONKAR

Prof.Dr. Erdal DEMİRHAN

Prof.Dr. Mustafa FİŞNE

Prof.Dr. Tuğrul KANDEMİR

Prof.Dr. Veysel KULA

Prof.Dr. Şuayıp ÖZDEMİR

Prof.Dr. Belkıs ÖZKARA

Prof.Dr. Hatice ÖZUTKU

Prof.Dr. İsa SAĞBAŞ

Prof.Dr. Halim SÖZBİLİR

Doç.Dr. Mehmet Emre GÖRGÜLÜ

Doç.Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN

Doç.Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ

SEKRETARYA/Sekretarial

Arş.Gör. Atahan DEMİRKOL

Arş.Gör. Durukan AYAN

HABERLEŞME VE KOORDİNASYON/Communication and Coordination

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ANS Kampüsü, Gazlıgöl Yolu, 03200, Afyonkarahisar,
Türkiye, Telefon: +90 272 228 1292, Faks: +90 272 228 1148, e-posta: akuiibf@aku.edu.tr

Hakemli akademik bir dergi olan Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1999 yılından bu tarafa Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez dijital ortamda yayınlanmaktadır. Dergi EBSCOhost tarafından taranmaktadır.

BU SAYININ HAKEM KURULU/Referees of This Issue

Prof.Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. M. Kemalettin ÇONKAR, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr. Burcu DEMİREL, Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Hakkı ODABAŞ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Şuayıp ÖZDEMİR, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr. Nurullah UÇKUN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr. Utku ALTUNÖZ, Sinop Üniversitesi
Doç.Dr. Adalet HAZAR, Başkent Üniversitesi
Doç.Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Erkan ÖZATA, Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Nezih TAYYAR, Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Bahadır ERGÜN, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hayrettin KESGİNGÖZ, Karabük Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Şükran ÖKTEM, Başkent Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Pınar PEHLİVAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Özlem YAŞAR UĞURLU, Gaziantep Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/Contents

YAZARLAR/Authors	MAKALELER/Articles	SAYFALAR/Pages
M. Kemalettin ÇONKAR, Muhammet Fatih CANBAZ, Arif ARİFOĞLU	Mevduat ve Katılım Bankaları Kredilerinin Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz Causality Relationship between the Credits of Commercial and Islamic Banks and Economic Growth: An Econometric Analysis	1-11
Aşır ÖZBEK	Fortune 500 Listesinde Yer Alan Lojistik Firmaların Değerlendirilmesi Evaluation of the Logistics Companies on the List of Fortune 500	13-26
Murat ERTUĞRUL, Vahdet ALTUNDAL	Startup Finansmanında Katılım Bankalarının Potansiyel Rolü Üzerine Bir Değerlendirme An Overview on the Potential Role of Participation Banks in Startup Financing	27-40
Gülsüm GÜRLER HAZMAN, Mustafa KÜÇÜKİLHAN	Eğitim Hizmetlerinde Yerelleşme Sorunsalı: Yerel İdareciler ve Merkezi Yönetim Yetkilileri Açısından Ampirik Bir Değerlendirme Decentralization Problematic In Educational Services: An Empirical Evaluation According To Local Administrators and Central Government Authorities	41-55
Adnan AKIN, Tayfun ARAR, Esra ULUKÖK	Örgütlerdeki Ahlaki Standartları Etkileyen Faktörlerin AHP Yöntemi ile Belirlenmesi Determining the Factors on Moral Standards in Organizations by AHP Method	57-68
M. Kürşad TİMUROĞLU, Elif ÇELİK	Örgütsel Güvenin Motivasyona Etkisi Erzurum İli Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Uygulama The Effect of Organizational Trust on Motivation: An Application on Public Hospitals in Erzurum	69-86
Aziza Syzdykova	Orta Asya Ülkelerinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi The Relationship between Energy Consumption and Economic Growth in Central Asian Countries: Panel Data Analysis	87-99
Şakir SAKARYA, Feyyaz ZEREN, Hilmi Tunahan AKKUŞ	Zayıf Formda Piyasa Etkinliğinin Katılım Endekslerinde Test Edilmesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama Testing the Weak Form Market Efficiency in Participation Indices: An Application on Turkey	101-113

MEVDUAT VE KATILIM BANKALARI KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ^{1*}

DOI NO: 10.5578/jeas.61920

M. KEMALETTİN ÇONKAR², MUHAMMET FATİH CANBAZ³, ARİF ARİFOĞLU⁴

ÖZ

Finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki yıllardır üzerinde sıkça durulan ve çalışmalar yapılan bir konudur. Bu öneme binaen çalışmanın amacı, Türkiye'deki mevduat bankaları toplam kredileri ile katılım bankaları toplam kredilerinin ekonomik büyümenin göstergelerinden olan gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) ve sabit sermaye yatırımları (SSY) ile aralarındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Toda-Yamamoto yaklaşımı ile Granger nedensellik analizi gerçekleştirilmiş, sonuçlarına göre mevduat bankaları kredileri ile gayri safi yurtiçi hâsıla arasında çift yönlü ve sabit sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Katılım bankaları kredileri ile gayri safi yurtiçi hâsıla arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiş olup, katılım bankası kredilerinin sabit sermaye yatırımlarının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gayrisafi yurtiçi hasıla ile sabit sermaye yatırımları arasında tespit edilen çift yönlü etkileşim nedeniyle katılım bankaları kredilerinin gayri safi yurt içi hasılayı arttıran dolaylı bir değişken olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevduat Banka Kredileri, Katılım Banka Kredileri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Sabit Sermaye Yatırımları, Nedensellik.

JEL Kodları: E51, C01, C58, G21.

1

CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN THE CREDITS OF COMMERCIAL AND ISLAMIC BANKS AND ECONOMIC GROWTH: AN ECONOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

Nexus between financial development and economic growth is a contemplated issue for years. The purpose of this paper is to investigate the causality relationship between credits of commercial and participation banks (Islamic banks) in Turkey and two economic growth indicators which are gross domestic product and fixed capital formation. For this purpose, Granger causality analysis with Toda-Yamamoto approach was applied and results of the analysis showed that there is two-way causality relationship between commercial banks credits and gross domestic product and one-way causality relationship between commercial banks credits and fixed capital formation which is toward fixed capital formation. And, it was also found that there is no causality relationship between participation (Islamic) banks credits and gross domestic product but participation banks credits is the cause of fixed capital formation.

Keywords: Commercials Banks Credits, Participation Banks Credits, Gross Domestic Product, Fixed Capital Formation, Causality.

JEL Codes: E51, C01, C58, G21.

¹ Geliş Tarihi: 23.10.2017- Kabul Tarihi: 15.12.2017

* Bu çalışma 2016 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuş ve Afyon Kocatepe Üniversitesi BAPK tarafından (Proje No: 16.KARIYER.77) desteklenmiştir.

² Prof.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, conkar@aku.edu.tr

³ Öğr.Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, canbaz@aku.edu.tr

⁴ Arş.Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, arifoğlu@aku.edu.tr

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ile bunun temel belirleyicilerinden olan finansal gelişim arasındaki ilişki literatürde analize sıkça konu olmuştur. Ekonomik büyüme: Ünsal (2009:589) tarafından üretilen mal ve hizmet miktarının, diğer bir ifadeyle reel gayri safi yurtiçi hasılanın artışı olarak tanımlanmaktadır. Neoklasik büyüme modelinde ise Robert Solow, ekonomik büyümeyi tasarruf ve sermaye birikimi ile ilişkilendirerek açıklamaktadır (Ünsal, 2009:589). Literatürde karşılaşılan finansal gelişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmaların önemli bir kısmının temeli de Solow büyüme modelindeki bu ilişkiye dayandırılmaktadır. Modelde belirtilen karşılıklı yakın ilişkinin önemine istinaden tasarruf sahiplerine atıl birikimlerinin ekonomiye kazandırılması adına gelişmiş bir finansal sistemin, güvenilir ve riski düşük bir yatırım ortamının sağlanması gerekmektedir (Kandır vd., 2007:312). Finansal sistemin gelişmişliği sistemin ana unsurlarından olan sermaye piyasalarının yanı sıra para piyasalarının da gelişmiş olması ile doğru orantılıdır. Özellikle, tasarruf sahiplerinin birikimlerinin ekonomiye kazandırılması para piyasalarının gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir. Bu noktada, para piyasalarının en büyük oyuncularından olan bankacılık sisteminin gelişimi tasarruf sahipleri için gerekli güven ortamının oluşturulmasında en önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankalar aracılığıyla toplanan tasarruflar, krediler vasıtasıyla ekonomiye aktarılmakta ve yatırımlar için gerekli fon kaynağı temin edilmektedir.

Ülkemizde bankacılık sisteminin gelişimine bakıldığında, sektörün olağan koşullar altında sürekli olarak yukarı yönlü bir eğilimde olduğu görülmektedir. Türkiye bankacılık sektöründe günümüz itibarıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankalar hariç olmak üzere 32 adet mevduat, 13 adet kalkınma ve yatırım, 5 adet katılım bankası olmak üzere toplam 50 faal banka bulunmaktadır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan tanımlamada;

Mevduat bankası: Kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Katılım bankası: Özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Kalkınma ve yatırım bankası: Mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalarda da görüldüğü üzere, kalkınma ve yatırım bankaları mevduat kabul etmemekte, mevduat ve katılım bankaları ise tasarrufları kabul ederek krediler aracılığıyla ekonomiye fon sağlamaktadır. Önem arz eden bu işlevleri nedeniyle, çalışmada mevduat ve katılım bankalarının kullandırmış oldukları kredilerin ekonomik büyüme ile ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Dünya bankası, IMF ve BDDK veri tabanlarından temin edilen verilerle ekonometrik bir analiz gerçekleştirilecektir. Çalışmada mevduat ve katılım bankaları kredileri ile ekonomik büyümenin göstergelerinden olan "Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla" ve ülkede bir dönem içinde yapılan kamu ve özel sektör yatırımlarının toplamını ifade eden "Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları" arasındaki Granger nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı ile araştırılacaktır. Elde edilen bulgular ile mevduat bankaları kredileri ve katılım bankaları kredilerinin ekonomik büyüme ile ilişkisi karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Katılım bankalarının ekonomik büyüme ile ilişkisini mevduat bankalarının ilişkisi ile mukayese eden bu çalışmanın ileride yapılacak diğer araştırmalara katkı yapacağı düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Demetriades ve Hussein (1996), 16 ülkeye ait banka mevduat yükümlülükleri, özel sektöre kullandırılan banka kredileri ve reel gayri safi yurtiçi hasılaya ilişkin 27 yıllık veri ile uyguladıkları VAR ve ECM modelleri sonucunda, finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Levine ve Zervos (1998), sermaye piyasası, bankacılık sektörü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 47 ülkeye ait 1976-1993 yıllarını kapsayan verilerle panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, borsanın likiditesi ve bankacılık sektörünün gelişiminin ekonomik büyümenin mevcut ve gelecekteki oranlarını etkilediğini göstermektedir. Levine ve Zervos (1998), söz konusu faktörlerin ekonomik büyümenin tamamlayıcı bir parçası olduğunu belirtmektedir.

Khan ve Senhadji (2000), 159 ülkeye ait 1960-1999 yıllarını kapsayan yurtiçi krediler, borsa kapitalizasyonu, kamu kesimi ve özel sektör tahvil/bono kapitalizasyonu verilerini finansal gelişim göstergeleri olarak ele aldıkları çalışmalarında, finansal gelişimin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye

sahip olduğunu ve bu etkinin kuvvetinin kullanılan model, veri frekansı ve finansal gelişimin çeşitli göstergeleri bağlamında farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Calderon ve Liu (2003) tarafından finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyma amacıyla 109 gelişmekte olan ve endüstrileşmiş ülkeye ait 35 yıllık (1960-1994) veriyle yapılan panel veri analizi ile elde edilen sonuçlar şu şekildedir: finansal gelişim genel olarak ekonomik büyümenin yolunu açmaktadır; finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır; finansal derinleşme gelişmekte olan ülkelerde endüstrileşmiş ülkelere nazaran ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlamaktadır; örnekleme aralığı uzadıkça finansal gelişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi artmaktadır; finansal derinleşme sermaye birikimini ve verimliliği artırmaktadır.

Aslan ve Küçüksoy (2006) çalışmalarında Türkiye finansal gelişme düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1970-2004 gibi uzun bir zaman serisi ile incelemişlerdir. Granger nedensellik analizi sonucunda finansal büyüme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu sonucuna varılmış ve bu sonucun arz öncül görüşü destekler nitelikte olduğu vurgulanmıştır.

Demir vd. (2007) çalışmalarında bankacılık sektörü, hisse senedi piyasası ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada VAR ve hata düzeltme (ECM) modelleri kullanılmıştır. VAR analizi sonucunda uzun dönemde finansal piyasalardan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik tespit edilmiştir. Hata düzeltme modeli sonucunda, uzun dönemde, banka kredilerinin ekonomik büyümeyi artırdığı, ancak etkinin düşük seviyelerde kaldığı belirtilmiştir. Hisse senedi piyasası ve bankacılık sektörü mukayesesi sonucunda ise bankacılık sisteminin piyasaları finanse etmesinin ekonomik büyümede etkisinin daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Jalil ve Ma (2008), Pakistan ve Çin'e ait 46 yıllık (1960-2005) veri ile uyguladıkları sınır testi (ARDL) sonucunda, özel sektöre kullanılan kredilerin gerek Pakistan'da gerekse Çin'de ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu, mevduat yükümlülüklerinin Pakistan'da ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisinin olmasına karşın Çin'de anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Altıntaş ve Ayriçay (2010) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ampirik ilişkiyi analiz etmeyi amaçladıkları çalışmaları sonucunda, bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ve uzun dönemli finansal gelişmişlik katsayısındaki her yüzde 1'lik artışın ekonomik büyümede 0.67'lik artışa neden olduğu sonucuna varmışlardır. Analizlerini 1987-2007 yıllarını içeren zaman serisi ile yapmışlardır.

Ceylan ve Durkaya (2010) yapmış oldukları çalışmada, 1998-2008 dönemi üç aylık zaman serilerini kullanarak Türkiye'de banka kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli uyguladıkları analiz sonuçlarında ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Hassan vd. (2011a), finansal gelişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi krediler, bankacılık sisteminin likit yükümlülükleri, yurtdışı tasarruflar, ticaret rakamları ve kamu tüketim harcamaları özelinde incelemişlerdir. Düşük ve orta gelir düzeyinde bulunan 168 ülkeye ait 1980-2007 yıllarını kapsayan veriyle yapılan panel veri analizinde Hassan vd. (2011), finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğunu, kısa dönemde çoğu ülkede finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ve yoksul bölgelerde bu ilişkinin tek yönlü olduğunu tespit etmişlerdir.

Hassan vd. (2011b) İslam Konferansı Örgütüne üye ülkeleri konu edinen diğer bir çalışmada, 1980 ile 2005 yıllarını kapsayan verilerle uyguladıkları panel veri analizi ve varyans ayrıştırma modelleri ile söz konusu ülkelerde finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu ve kısa dönemde bu ilişkinin ekonomik büyümeye doğru tek yönlü olduğu sonucuna varmışlardır.

Zhang vd. (2012), finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Çin'de şehir bazında incelemişlerdir. Çin'deki 286 şehri panel veri yöntemiyle analize konu edinen çalışmada, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinden sonrayı kapsayan 2001 ile 2006 yıllarına ait verilerle çalışılmıştır. Araştırma sonuçları, banka kredileri, mevduat rakamları, tasarruflar, kurumsal mevduat rakamları gibi geleneksek finansal gelişim göstergelerinin ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Ayadi vd. (2013), 11 Akdeniz ülkesini konu edinen çalışmalarında, çeşitli göstergeleri kullanarak finansal gelişim, banka etkinliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1985-2009 yıllarını kapsayan verilerle yapılan panel veri analizi sonucunda Ayadi vd. (2013), özel sektöre kullanılan banka kredilerinin ve banka mevduatlarının büyümeyle ters yönlü ilişkisinin olduğunu, borsa büyüklüğü ve likiditenin büyümede önemli bir rol oynadığını ve güçlü kurumların ve enflasyonun ekonomik büyümede kilit role sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Tandoğan ve Özyurt (2013) 1981-2009 yılları arasını kapsayan veri seti ile yapmış oldukları analizleri sonucunda bankacılık sektörünün büyümesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu saptamışlardır. Ancak, ekonomik büyüme bankacılık sektörü gelişiminin nedeni olarak görülmemiştir.

Vurur ve Özen (2013) çalışmalarında banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ile araştırmış ve ekonomik büyümenin, kredilerin artışının Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kredi kullandırmalarından ekonomik büyümeye doğru herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Çalışmada 1998-2012 dönemlerine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır.

Tuna ve Bektaş (2013) mevduat bankalarının yurtiçi kredi hacmi ile GSYH arasındaki ilişkiyi 1998-2012 yılları için üç aylık veriler ile analiz etmişlerdir. Verilere Zivot-Andrews birim kök, Gregory-Hansen eşbütünleşme ve son olarak Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarında değişkenlerin birinci dereceden durağan oldukları ve aralarında eş bütünleşme olmadığı görülmüştür. Granger nedensellik testi sonuçlarında ise yurtiçi kredi hacmi ile gayri safi yurtiçi hâsıla arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Caporale vd. (2014), Avrupa Birliği'ne yeni üye olan 10 ülkeye ait 14 yıllık (1994-2007) veri ile uyguladıkları panel veri analizinin sonucunda, bankacılık sektörünün etkinliğinin ekonomik büyümeyi hızlandığını, ancak hisse senedi ve kredi piyasalarının az gelişmiş olduğu bu ülkelerde finansal piyasaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir.

Yılmaz (2014) çalışmasında Türkiye'de 2008-2013 yılları arasında kredilerin gelişimi ile büyüme arasındaki ilişkinin güçlü şekilde devam edip etmediğine dair sorgulama yapmıştır. Çalışmasında model oluşturmamış, büyüme ile kredi hacmi arasında var olduğu düşünülen ilişki rakamlar üzerinden analiz (yatay analiz) edilmiştir. Değişkenler arası çift yönlü ilişki temelinde, araştırmacı çalışmasının sonucunda kredi hacmi büyümesinin ekonomik büyümeye yeterince katkı yapmadığını belirtmiştir.

Göçer vd. (2015) Türkiye bankacılık sektörü toplam kredilerinin, ekonomik büyümeye ve istihdama etkilerini birim kök testi, eş bütünleşme testi ve en küçük kareler yöntemleriyle 2000-2012 yılları için analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, kullanılan kredilerin artışının ekonomik büyümeyi ve istihdamı pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

4

2. VERİ SETİ

Çalışmada, Türkiye'deki mevduat ve katılım bankalarının kullandırmış olduğu toplam kredi rakamları, Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılası ve Türkiye'deki sabit sermaye yatırımları veri olarak kullanılmıştır. Veriler, üçer aylık dönemlere ilişkin olup, 2007 yılının Ekim ayından 2015 yılının Haziran ayına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Mevduat ve katılım bankalarının toplam kredi verileri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) veri tabanından, gayri safi yurtiçi hâsıla verisi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından ve sabit sermaye yatırımları verisi de Uluslararası Para Fonu (IMF) veri tabanından edinilmiştir. Çalışmada kullanılan söz konusu verilerin kodları şu şekildedir:

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

SSY: Sabit Sermaye Yatırımları

MBTK: Mevduat Bankaları Toplam Kredileri

KBTK: Katılım Bankaları Toplam Kredileri

3. METODOLOJİ

Analizler, ham verilerle E-Views 9.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Birim kök testlerinin **sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde** verilerin bütünleşmesi I(0), I(1) ve I(2) düzeylerinde olduğu için Mevduat ve Katılım Bankaları kredilerinin gayri safi yurtiçi hasıla ve gayri safi sabit sermaye yatırımları ile arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı ile araştırılmıştır. Verilerin durağanlık düzeylerindeki bu çeşitlenmeden dolayı eşbütünleşme (koentegrasyon) analizi yapılmamıştır. Nedensellik analizlerinin yorumlanmasında %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri baz alınmıştır.

3.1. Birim Kök Testi

Değişkenlerin durağan olup olmadıklarının ve hangi düzeyde durağan hale geldiklerinin tespit edilmesi için birim kök testleri yapılmaktadır. Bir zaman serisinin ortalamasının ve varyansının sabit olması ve kovaryansının yalnızca iki periyot arasındaki zaman aralığına bağlı olması, o serinin durağan olduğunu

göstermektedir (Gujurati, 2011:206). Regresyonun sahte sonuç vermesinin önüne geçilmesi için, regresyona tabi tutulacak serilerin öncelikle durağanlığının araştırılması gerekmektedir (Brooks, 2008:319). Durağanlığın test edilmesinde sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri Augmented Dickey-Fuller (ADF) testidir. Çalışmada, ADF testi aşağıda verilen iki eşitlik temelinde yapılmıştır (Gujurati, 2011:214):

$$\Delta y = \beta_1 + \beta_2 t + \beta_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^m a_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y = \beta_1 + \beta_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^m a_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklemlerdeki β_1 sabit terimi, β_2 t trendi, ε_t hata terimini, m bağımlı değişkenin maksimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. ADF testinde H_0 , serinin durağan olmadığını göstermektedir (Gujurati, 2011:214-215). Serinin durağanlığı düzey değerinden trendli ve sabitli olarak 1 numaralı eşitlikle test edilmektedir. Seri düzeyde durağan değilse, farkı alınarak yalnızca sabitli olarak 2 numaralı eşitlikle test edilmektedir. Serilerin durağanlığı test edilirken, maksimum gecikme uzunluğu programın otomatik olarak tayin ettiği şekilde 7 olarak alınmış ve Schwarz Bilgi Kriteri kullanılmıştır.

3.2. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi

Toda-Yamamoto yaklaşımında değişkenlerin bütünleşme düzeylerinin I(0), I(1) veya I(2) olmasına ve eşbütünleşmelerine bakılmaksızın Granger nedensellik analizi yapılabilmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995:230-233).

Toda-Yamamoto Granger nedensellik analizi iki basamakla gerçekleştirilmektedir. İlk basamak, VAR modeli ile optimal gecikme uzunluğunun (k) belirlenmesidir. İkinci basamak ise, optimal gecikme uzunluğuna (k) değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri (dmax) eklenerek (k+dmax) VAR modelinin yeniden tahmin edilip VAR(k) modeli parametreleri üzerinden nedensellik analizi yapılmasıdır (Shirazi ve Abdulmanap, 2005:478; Rambaldi ve Doran, 1996:5).

Optimal gecikme uzunlukları belirlenirken tahmin edilen VAR modelleri şu şekildedir:

$$GSYİH_t = c_{i1} + \sum_{i=1}^{i=p} \beta_{i1} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{i=1}^{i=p} \alpha_{i1} (SSY)_{t-i} + \sum_{i=1}^{i=p} \gamma_{i1} (MBTK)_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$GSYİH_t = c_{i2} + \sum_{i=1}^{i=p} \beta_{i2} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{i=1}^{i=p} \alpha_{i2} (SSY)_{t-i} + \sum_{i=1}^{i=p} \gamma_{i2} (KBTK)_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

İkinci aşamada tahmin edilen VAR(k+dmax) modelleri ise şöyledir:

$$GSYİH_t = c_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{2j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{2j} (SSY)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} (MBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{2j} (MBTK)_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\begin{aligned}
 MBTK_t = & c_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{3i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{4j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{3i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{4j} (SSY)_{t-j} \\
 & + \sum_{i=1}^k \gamma_{3i} (MBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{4j} (MBTK)_{t-j} \\
 & + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{6}$$

$$\begin{aligned}
 SSY_t = & c_2 + \sum_{i=1}^k \beta_{5i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{6j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{5i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{6j} (SSY)_{t-j} \\
 & + \sum_{i=1}^k \gamma_{5i} (MBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{6j} (MBTK)_{t-j} \\
 & + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{7}$$

$$\begin{aligned}
 GSYİH_t = & c_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{7i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{8j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{7i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{8j} (SSY)_{t-j} \\
 & + \sum_{i=1}^k \gamma_{7i} (KBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{8j} (KBTK)_{t-j} \\
 & + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{8}$$

6

$$\begin{aligned}
 KBTK_t = & c_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{9i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{10j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{9i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{10j} (SSY)_{t-j} \\
 & + \sum_{i=1}^k \gamma_{9i} (KBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{10j} (KBTK)_{t-j} \\
 & + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{9}$$

$$\begin{aligned}
 SSY_t = & c_2 + \sum_{i=1}^k \beta_{11i} (GSYİH)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{12j} (GSYİH)_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{11i} (SSY)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{12j} (SSY)_{t-j} \\
 & + \sum_{i=1}^k \gamma_{11i} (KBTK)_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{12j} (KBTK)_{t-j} \\
 & + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{10}$$

VAR(k+dmax) modelleri ile yapılacak nedensellik analizleri ile test edilecek hipotezler aşağıda verilmiştir:

H01: $\gamma_1=0$: Mevduat bankası kredileri, gayri safi yurtiçi hasılanın Granger nedeni değildir.

H02: $\beta_3=0$: Gayri safi yurtiçi hasıla, mevduat bankası kredilerinin Granger nedeni değildir.

H03: $\alpha_3=0$: Sabit sermaye yatırımları, mevduat bankası kredilerinin Granger nedeni değildir.

H04: $\gamma_5=0$: Mevduat bankası kredileri, sabit sermaye yatırımlarının Granger nedeni değildir.

H05: $\gamma_7=0$: Katılım bankası kredileri, gayri safi yurtiçi hasılanın Granger nedeni değildir.

H06: $\beta_9=0$: Gayri safi yurtiçi hasıla, katılım bankası kredilerinin Granger nedeni değildir.

H07: $\alpha_9=0$: Sabit sermaye yatırımları, katılım bankası kredilerinin Granger nedeni değildir.

H08: $\gamma_{11}=0$: Katılım bankası kredileri, sabit sermaye yatırımlarının Granger nedeni değildir.

Maksimum gecikme uzunluğunun çok düşük belirlenmesi yanıltıcı sonuç verebilecekken, çok yüksek belirlenmesi de standart hata katsayısını yükseltebilecektir (Brooks, 2008:329). Brooks (2008:329)'a göre, üçer aylık verilerle analiz yapılırsa maksimum 4 gecikme uzunluğu alınabilir. Verilerin üçer aylık olması ve gözlem sayısının 31 olması göz önünde bulundurularak maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serileri içeren çalışmalarda yapılacak regresyon analizlerinin anlamlı olması en önemlisi yanıltıcı olmaması için öncelikli olarak serinin durağanlığın test edilmesi gerekmektedir. Zaman serilerinin durağan olması incelenen süreçte belirli bir değere doğru yaklaşmasını, diğer bir ifadeyle sabit bir ortalamaya, sabit varyansa ve kovaryansa sahip olduğu anlamına gelmektedir. Araştırmada kullanılan seri veya seriler düzeyde durağan ise analizlere uygun kabul edilmektedir. Ancak seriler düzeyde durağan değil ise fark alınarak veya logaritma yöntemi ile durağan hale getirilmelidir. Aksi takdirde durağan olmayan zaman serileri ile yapılan regresyon analizi sonucunda R2 değeri yüksek (değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı, eğer ilişki var ise bunun gücü) çıkabilmekte ve F ve t istatistik değerleri anlamlı sonuçlar verecek ve sahte bir regresyona sebep olabilmektedir (Brooks, 2008). Bu çalışmada durağanlığın analizi için Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır.

Çalışmada, serilerin durağanlığı hakkında ilgili hipotezler kurulmuştur.

H0: Seride birim kök bulunmaktadır.

H1: Seride birim kök bulunmamaktadır.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey	Kritik Değer	Birinci Fark	Kritik Değer	İkinci Fark	Kritik Değer	Durağanlık Düzeyi
GSYİH	-4.723*	-3.595	-	-	-	-	0
SSY	-4.772*	-3.595	-	-	-	-	0
MBTK	0.665	-3.568	-1.802	-2.967	-7.151***	-2.971	2
KBTK	-2.482	-3.574	-3.816**	-2.967	-	-	1

Not: * işareti değişkenin düzey değerinde durağan olduğunu, ** işareti değişkenin birinci farkı alındığında durağan olduğunu, *** işareti değişkenin ikinci farkı alındığında durağan olduğunu, parantez içerisindeki değerler seçilen maksimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi sonuçlarına göre, GSYİH ve SSY değişkenlerinin düzeyde durağan olduğu saptanmış ve H0 hipotezi reddedilmiştir. MBTK ve KBTK değişkenlerinin ise durağan olmadığı görülmüş ve H1 hipotezi reddedilmiştir. Bu değişkenlerin birinci farkları alınarak yeniden uygulanan ADF birim kök testi sonucunda KBTK durağan hale gelmiş ve ilgili değişken için H0 hipotezinin reddedildiği görülmüş, MBTK değişkeni için ise ikinci kez fark alındığında durağan hale gelmiştir ve H0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre,

GSYİH ve SSY değişkenleri düzey değerlerinde I(0) durağan, KBTK değişkeni birinci farkları alındığında I(1) durağan ve MBTK değişkeni ikinci farkları alındığında I(2) durağan hale gelmektedirler.

4.2. Optimal Gecikme Uzunlukları

İki değişkenli VAR modelleri ile belirlenen optimal gecikme uzunlukları her iki denklem için ayrı ayrı Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir. Uygun gecikme uzunlukları seçilirken, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi (HQ) kriterlerden faydalanılmıştır. Belirtilen bilgi kriterlerine göre (*) işaretinin en yoğun olduğu gecikme düzeyi, kurulan VAR modeliyle belirlenen optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 2 ve Tablo 3'e göre optimal gecikme uzunlukları; GSYİH-SSY-MBTK ve GSYİH-SSY-MBTK modelleri için dört (4) olarak bulunmuştur.

Tablo 2: Optimal Gecikme Uzunlukları 1

VAR Modeli	Gecikme	AIC	SC	HQ
	0	153.6393	153.7833	153.6821
	1	147.1784	147.7543	147.3497
GSYİH-SSY-MBTK	2	146.4843	147.4922	146.7840
	3	145.4980	146.9378	145.9261
	4	144.3169*	146.1887*	144.8735*

Not: * işareti, ilgili bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3: Optimal Gecikme Uzunlukları 2

VAR Modeli	Gecikme	AIC	SC	HQ
	0	147.7992	147.9432	147.8421
	1	142.3919	142.9678	142.5632
GSYİH-SSY-KBTK	2	141.9622	142.9701	142.2619
	3	140.4603	141.9001*	140.8885
	4	140.1303*	142.0020	140.6868*

Not: * işareti, ilgili bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

4.3. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Tahmin edilen VAR(k+dmax) modelleri ile elde edilen Granger nedensellik analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

VAR(k+dmax) Modeli*	Gecikme (k)	k+dmax	p İstatistik Değeri	Nedenselliğin Yönü
GSYİH-MBTK	4	6	0.0478*	MBTK ↔ GSYİH
MBTK-GSYİH	4	6	0.0000*	
SSY-MBTK	4	6	0.2699	
MBTK-SSY	4	6	0.0000*	MBTK → SSY
GSYİH-KBTK	4	5	0.2544	
KBTK-GSYİH	4	5	0.4511	
SSY-KBTK	4	5	0.2131	
KBTK-SSY	4	5	0.0831**	KBTK → SSY
GSYİH-SSY	4	6	0.0000*	SSY ↔ GSYİH
SSY-GSYİH	4	6	0.0418*	

* Modellerdeki ilk değişken bağımlı değişkeni ifade etmektedir. * %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu, ** %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki tablo 2007Ç4-2015Ç2 arasında 3'er aylık veriler kullanılarak, ekonomik büyüme göstergelerinden gayri safi yurtiçi hasıla ile katılım bankaları ve mevduat bankaları kredileri arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü yansıtmaktadır.

Analizler sonucunda mevduat bankalarınca kullanılan krediler (MBTK) ile gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi (Granger nedeni) tespit edilmiştir. Buna göre, mevduat bankalarının kullandığı krediler ve gayri safi yurtiçi hasıla birbirlerinin Granger nedenidir. Tablo 4'e göre, mevduat bankalarınca kullanılan krediler aynı zamanda sabit sermaye yatırımlarının (SSY) da Granger nedenidir. Burada ise mevduat bankalarının kullandığı kredilerden sabit sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Katılım Bankaları kredilerine bakıldığında ise, KBTK ile yalnızca sabit sermaye yatırımları (SSY) arasında nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. KBTK'dan sabit sermaye yatırımlarına doğru olan bu tek yönlü ilişki, KBTK'nın sabit sermaye yatırımlarının Granger nedeni olduğunu göstermektedir. Tablo 4'te görüldüğü üzere gayri safi yurtiçi hasıla ile sabit sermaye yatırımları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Gayri safi yurtiçi hasıla ile sabit sermaye arasındaki bu ilişki ve katılım bankası kredilerinin sabit sermaye yatırımlarını doğrudan etkilediği dikkate alındığında, katılım bankası kredilerinin sabit sermaye yatırımları kanalı ile gayri safi yurtiçi hasılayı dolaylı olarak etkilediği söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki mevduat bankaları ve katılım bankalarının kullandırmış olduğu krediler ile ekonomik büyümenin göstergelerinden olan gayri safi yurtiçi hasıla ve sabit sermaye yatırımları arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Toda-Yamamoto yaklaşımı ile gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi sonuçları, mevduat bankalarının kullandığı kredilerinin gayri safi yurtiçi hasıla ile arasında çift yönlü, sabit sermaye yatırımları ile arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, mevduat bankası kredileri hem gayri safi yurtiçi hasılanın hem de sabit sermaye yatırımlarının nedenidir.

Katılım bankaları kredileri analizi sonucunda kredilerin sabit sermaye yatırımlarının nedeni olduğu tespit edilmiştir. Gayri safi yurtiçi hasıla ile aralarında ise doğrudan bir nedensellik tespit edilememiştir. Ancak, gayrisafi yurtiçi hasıla ile sabit sermaye yatırımları arasında tespit edilen çift yönlü ilişki nedeniyle katılım bankaları kredilerinin gayri safi yurt içi hasılanın dolaylı bir nedeni olduğu söylenebilir.

9

Literatürde de sıklıkla değinildiği üzere, tasarruflar ekonomik büyümeye etki eden önemli faktörlerden biridir. Katılım banka kredilerinin gayri safi yurtiçi hasılanın doğrudan nedeni olmamasına karşın, mevduat banka kredileri ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisi; bankacılık sektörünün %95'ine sahip olan mevduat bankalarındaki tasarruflarının katılım bankalarına kıyasla yüksek olmasına ve bunun da doğal sonucu olarak mevduat bankalarında tasarrufların krediler vasıtasıyla ekonomiye kazandırılan tutarının daha yüksek oluşuna bağlanılabilir. İlerleyen yıllarda Türkiye'de katılım bankacılığının sektördeki payının kamunun sektöre girmiş olması ve stratejik plana dâhil edilmesi vesilesiyle artacağı ön görülmektedir. Türkiye'nin finans merkezi olma vizyonu da dikkate alındığında yabancı yatırımların da ilgili sektöre yatırım yapması muhtemel görülmektedir. Bu göstergeler ışığında katılım bankaları kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin gelecek çalışmalarda tekraren ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, literatürde finansal gelişimin ekonomik büyümeyi etkilediğini savunan görüş (arz-yönlü) ile ekonomik büyümenin finansal gelişimi etkilediğini savunan görüş (talep-yönlü) arasında süregelen tartışmaya bu çalışmanın analiz sonuçları; her iki değişkenin de birbirini etkilediği yönünde katkı sağlamaktadır. Bu sonuç, finansal gelişim ve ekonomik büyümenin birbirinden bağımsız olmadığını açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H., & Ayrıçay, Y. (2010), Türkiye’de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 71-98.
- Aslan, Ö., & Küçükaksoy, İ. (2006), Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*(4), 12-28.
- Ayadi, R., Arbak, E., Naceur, S. B., & Groen, W. P. (2013), *Financial Development, Bank Efficiency and Economic Growth Across The Mediterranean*. Brussels: MEDPRO Technical Report.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2016), 2. <http://www.bddk.org.tr>. adresinden alındı
- Brooks, C. (2008), *Introductory Econometrics for Finance*. New York: Cambridge University Press.
- Calderon, C., & Liu, L. (2003), The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*(72), 321-334.
- Caporale, G. M., Rault, C., Sova, R., & Sova, A. (2014), *Financial Development and Economic Growth: Evidence From Ten New EU Members*. IZA Discussion Paper Series(8397).
- Ceylan, S., & Durkaya, M. (2010), Türkiye’de Kredi Kullanımı - Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 21-35.
- Demetriades, P. O., & Hussein, K. A. (1996), Does Financial Development Cause Economic Growth? Time Series Evidence From 16 Countries. *Journal of Development Economics* (51), 387-411.
- Demir, Y., Öztürk, E., & Albeni, M. (2007), Türkiye’de Finansal Piyasalar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(24), 438-454.
- Göçer, İ., Mercan, M., & Bölükbaş, M. (2015), Bankacılık Sektörü Kredilerinin İstihdam Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 65-84.
- Gujarati, D. (2011), *Econometrics by Example*. London: Palgrave Macmillan.
- Hassan, M. K., & B Sanchez, J. S. (2011b), *Financial Development and Economic Growth in The Organization of Islamic Conference Countries*. *Islamic Economics Journal*, 24(1), 145-172.
- Hassan, M. K., Sanchez, B., & Yu, J. S. (2011), *Financial Development and Economic Growth: Recent Evidence From Panel Data*. *The Quarterly Review of Economics and Finance*(51), 88-104.
- International Monetary Fund. (2016), 2. www.imf.org/en/data.
- Jalil, A., & Ma, Y. (2008), *Financial Development and Economic Growth: Time Series Evidence From Pakistan and China*. *Journal of Economic Cooperation*, 29(2), 29-68.
- Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö., & Önal, Y. B. (2007), *Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 311-326.
- Khan, M. S., & Senhadji, A. S. (2000), *Financial Development and Economic Growth: An Overview*. IMF Working Paper.
- Levine, R., & Zervos, S. (1998), *Stock Markets, Banks and Economic Growth*. *The American Economic Review*, 88(3), 537-558.
- Rambaldi, A., & Doran, H. (1999), *Testing for Granger Non-Causality in Cointegrated*. Working Papers in Econometrics and Applied Statistics. University of New England.
- Shirazi, N. S., & Abdulmanap, T. A. (2005), *Export-Led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence From South Asia*. *The Developing Economies*, 43(4), 472-488.

Tandoğan, D., & Özyurt, H. (1981-2009), Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(2), 49-80.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995), Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Process. Journal of Econometrics(66), 225-250.

Tuna, K., & Bektaş, H. (2013), Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(9), 139-150.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016), 2. www.tuik.gov.tr.

Ünsal, E. (2009), Makro İktisat. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Vurur, N. S., & Özen, E. (2013), Türkiye’de Mevduat Banka Kredisi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), 117-131.

Yılmaz, C. (2014), Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi. Kültür Üniversitesi 2. Üretim Ekonomisi Kongresi (UEK2014), 1-8.

Zhang, J., Wang, L., & Wang, S. (2012), Financial Development and Economic Growth: Recent Evidence From China. Journal of Comperative Economics(40), 393-412.

FORTUNE 500 LİSTESİNDE YER ALAN LOJİSTİK FİRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

DOI NO: 10.5578/jeas.66430

AŞIR ÖZBEK²

ÖZ

Bu çalışma ile 2017 Fortune listesinde yer alan ve lojistik sektöründe ulusal ve uluslararası faaliyette bulunan 8 adet firmanın çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri ile performans ölçümü için bir model geliştirilmiştir. Modelde; işletmelerin performanslarının değerlendirilmesinde son yıllarda çokça kullanılan ÇKKV yöntemlerinden SWARA, COPRAS, GİA ve TOPSIS yaklaşımları bütünlük olarak kullanılmıştır. Modelin ilk aşamasında değerlendirme kriterleri tespit edilmiştir. Daha sonra, beş farklı uzman tarafından SWARA yöntemine göre kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Modelin son kısmında ise, COPRAS, GİA ve TOPSIS yöntemlerine göre belirlenen kriterler dikkate alınarak firmaların performansları ölçülmüştür. Modelin uygulanması neticesinde en önemli kriterin 0,176 ile Net Satış (K1) ve performansı en yüksek olan firmanın ise her üç yönteme göre "Netlog" olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, ÇKKV, Lojistik, Gri İlişkisel Analiz, GİA, SWARA, COPRAS, TOPSIS.

JEL Kodları: C44, C61, L22.

EVALUATION OF THE LOGISTICS COMPANIES ON THE LIST OF FORTUNE 500

13

ABSTRACT

With this study, a model has been developed by Multi-Criteria Decision Making Methods (MCDM) to measure the performance of 8 companies that were listed on Fortune 2017 and operating in land and field logistics both nationally and internationally. In the model, SWARA, COPRAS, GIA, and TOPSIS approaches, some of the most frequently used MCDM methods recently to evaluate the performance of companies, were used. Evaluation criteria were determined in the first part of the study. Then the ratio of the criteria were assigned according to SWARA method by five different experts. In the last part of the study, the performance of the companies was measured considering the criteria that were determined according to COPRAS, GIA, and TOPSIS. The study revealed that the most important criterion was Net Sales (K1) by 0,176; and the company with the highest performance was "Netlog" according to the three methods.

Keywords: Multi Criteria Decision Making, Logistics, Gray Relational Analysis, SWARA, COPRAS, TOPSIS.

JEL Codes: C44, C61, L22.

---

¹ Geliş Tarihi: 01.11.2017 - Kabul Tarihi: 18.02.2018.

² Dr.Öğr.Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale MYO, Bil. Tek. Böl., ozbek@kku.edu.tr

GİRİŞ

Lojistik, üretim noktasından tüketim noktasına ulaşana kadar geçen zaman boyunca her türlü ürün, bilgi ve para akışının yönetilmesini sağlayan faaliyetlerinin tamamını kapsamaktadır (Lambert vd, 1998). Türk Dil Kurumu ise lojistiği “kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanması” olarak tanımlamıştır (TDK, 2017).

İşletmelerin, müşterilerine kesintisiz olarak hizmet verebilmeleri için ekonomik olarak güçlü olmaları gerekmektedir. Performansı yetersiz olan firmalar, üstlendikleri lojistik hizmetleri yerine getirmede zamanla güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Müşterilerinin taleplerine zamanında ve istenen kalitede karşılık veremeyen işletmeler, varlıklarını uzun süre devam ettirmekte zorlanabilmektedirler. Performansı yüksek olan işletmeler, müşteri istek ve beklentilerine en uygun hizmeti veren firmalar olmaktadır. Müşteri kaybına uğramak istemeyen lojistik işletmeleri, belirli aralıklarla performanslarını ölçerek, sektördeki göreceli konumunu belirlemeli ve rakipleri ile kendi durumlarını karşılaştırmalıdır. Performans ölçümü, firmaların mevcut durumlarını görmenin yanında rekabet avantajı sağlama ve fark oluşturma amacına hizmet eden oldukça önemli bir araçtır (Alfaro vd. 2007:641). Eğer bu analiz sonucunda işletmelerin eksik ya da aksayan yönleri tespit edilmişse, işletmeler bu aksayan yönlerini telafi edici gerekli tedbirleri geciktirmeden almalıdır.

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin performans ölçümü amacıyla kullanıldığı alanlardan biri de lojistik sektördür. Lojistik firmalarının performans ölçümü ile ilgili literatür incelendiğinde yapılmış çalışmaların ekseriyetinin üçüncü parti lojistik (3PL) firma seçimi ve değerlendirmesini ele aldığı görülmektedir. Bahsedilen çalışmalarda önceden belirlenen değerlendirme kriterlerine göre ÇKKV yöntemleri kullanılarak firmalar arasından en uygun olanının seçildiği anlaşılmaktadır. Literatürde lojistik firmalarının performanslarını ölçmeye yönelik olarak nispeten az çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda da Veri Zarflama Analiz (VZA) yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir.

Lojistik sektöründe faaliyette bulunan firmaların performans ölçümünde ağırlıklı olarak VZA yönteminin kullanılmasına rağmen bunun dışında da diğer ÇKKV yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak dört farklı yöntemi temel alarak geliştirilen performans ölçüm modelinin kullanıldığı bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan çalışmanın amacı; işletmelerin performans düşüşlerinden dolayı pazarda sıkıntıya girmeden önce ekonomik yapılarını gözden geçirmek, rakiplerinin durumunu görmek ve zayıf olan yönlerini hızlı bir şekilde telafi ederek, müşterilerine ve iş ortaklarına güven vermek ve buna bağlı olarak iş ortaklarıyla birlikte çalışmayı uzun yıllar sürdürebilmektir.

Bu çalışma ile 2017 yılı Fortune 500 listesinde yer alan, ulusal ve uluslararası faaliyette bulunan sekiz lojistik firmasının belirlenen sekiz kritere göre performansını ölçen bir model geliştirilmiştir. Modelde kriter ağırlıkları son yıllarda başarılı olara kullanılan SWARA (Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis) yöntemi ile belirlenmiştir. Firmaların performansları ise COPRAS (Complex Proportional Assessment), Gri İlişkisel Analiz (GİA) ve TOPSIS (The Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri ile ayrı ayrı ölçülmüştür. Modelin özel programlar olmadan ve Excel gibi paket programlar sayesinde basit olarak uygulanabilirliği yönü dikkate alındığında geliştirilen bu modelin literatürdeki boşluğu dolduracağı öngörülmektedir.

Çalışma, giriş bölümü ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak lojistik firma seçimi, performans ölçümü ve değerlendirilmesi konularında yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde SWARA, COPRAS, GİA ve TOPSIS yöntemleri tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise SWARA, COPRAS, GİA ve TOPSIS yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanılarak 8 adet lojistik firmasının, 8 kıstasa göre performansının ölçüldüğü model tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde modelin uygulanması neticesinde çıkan bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise yapılan çalışma değerlendirilmiş ve bu konuda gelecekte çalışacak araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Vijayvargiya ve Dey (2010), en uygun 3PL firma seçimini; “navlun”, “işçi ücretleri”, “zamanlama esnekliği”, “depolama kapasitesi”, “izleme ve takip sistemi”, “liman varlığı” ve “gümrükleme” gibi birçok kriteri dikkate alarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi ile gerçekleştirmişlerdir. Meade ve Sarkis (2002), “toplama”, “paketleme”, “depolama”, “sıralama”, “değişim işlemleri” ve “teslimat” gibi lojistik faaliyetleri dikkate alarak, Analitik Ağ Süreci (AAS) yöntemine dayanan 3PL firma seçimi ve değerlendirmesi için bir karar verme modeli önermişlerdir. Özbek ve Eren (2013a), en uygun hizmet sağlayıcıyı belirlemek için yirmi kritere göre dört adet lojistik firmasını, TOPSIS yöntemine göre değerlendirmişlerdir. Çalışmada kriter ağırlıkları AHS

ile ölçülürken seçeneklerin değerlendirilmesi TOPSIS ile gerçekleştirilmiştir. En uygun hizmet sağlayıcının C seçeneği olduğu ortaya konmuştur. Sun vd. (2010), “faydalar”, “fırsatlar”, “maliyetler” ve “riskler” ana kontrol kriterleri altındaki 12 alt kritere göre AAS yöntemini kullanarak 3PL firmaları değerlendirmişlerdir. Qureshi vd. (2007), AHS ve TOPSIS yöntemlerini birlikte kullanarak lojistik çözüm sağlayıcıların performanslarını değerlendirmişlerdir. Jharkharia ve Shankar (2007), 3PL firma seçimi için “uygunluk”, “hizmet maliyeti”, “kalite”, “firma imajı”, “uzun süreli ilişki”, “operasyonel performans”, “finansal performans” ve “risk yönetimi” gibi faktörlerin dikkate alındığı AAS tabanlı bir karar verme modeli geliştirmişlerdir. Özbek ve Eren (2012), 3PL firma seçimini ÇKKV yöntemlerinden AHS yöntemini kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Seçim sürecinde 4 ana ve her bir ana kriter altında yer alan 4 alt kriter kullanılarak toplamda 16 kriterle 3PL firmalar değerlendirilmiştir. Min ve Joo (2006), lojistik firmalarının operasyonel etkinliğini “faaliyet geliri”, “alacak hesabı”, “maaş ve ücretler”, “faaliyet giderleri” ve “maddi varlıklar” kriterlerine göre VZA yöntemini kullanarak belirlemişlerdir. Başdeğirmen ve Tunca (2017), GİA yöntemini kullanarak Türkiye ekonomisinin en büyük 500 işletmesi arasında yer alan ve lojistik sektöründe faaliyet gösteren 9 adet işletmenin finansal performanslarını, “ciro”, “ihracat”, “vergi öncesi kâr”, “çalışan sayısı”, “aktif toplamı” ve “özsermaye” kriterlerine göre ölçmüşlerdir. Çakır ve Perçin (2013), ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini bütünlük olarak kullanarak Fortune 500 işletmeleri arasında yer alan 10 adet lojistik işletmesinin performansını 6 kritere göre değerlendirmişlerdir. Kriter ağırlıkları CRITIC (Criteria Importance Through Inter-criteria Correlation) yöntemiyle hesaplanmıştır. Elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak firmaların performansları SAW (Simple Additive Weighting), TOPSIS ve VIKOR (VlseKriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) yöntemleri kullanılarak hesaplanmıştır. Son aşamada ise bir veri birleştirme tekniği olan Borda Sayım (Borda Count) yöntemiyle söz konusu üç yöntemle elde edilen sıralamalardan bütünlük tek bir sıralama elde edilmiştir. Özbek ve Eren (2013b), nicel ve nitel verileri sürece dahil edebilen ve sonucu etkileyen faktörler arasındaki bağımlılığı dikkate alan ÇKKV tekniklerinden AAS yöntemini kullanarak lojistik sektörde faaliyette bulunan dört adet firmayı değerlendirmişlerdir.

2. YÖNTEM

Çalışmada kullanılan SWARA, COPRAS, GİA ve TOPSIS yöntemleri bu bölümde teorik olarak tanıtılmış ve uygulama adımları açıklanmıştır.

15

2.1. SWARA

Türkçesi “Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi” olarak tercüme edilebilen SWARA, Keršulienė vd. tarafından 2010 yılında geliştirilmiş ve bugüne kadar bir çok problemin kriter ağırlıklarını belirlemede uygulanmış, basit ve uzmanlarla birlikte çalışmaya oldukça uygun ve kullanımı oldukça kolay olan ÇKKV yöntemidir (Özbek, 2017: 43).

Bu yöntemde ilk olarak kriterler, karar verici tarafından önem sırasına göre azalan düzende sıralanır. Sürece birden çok uzmanın katıldığı durumda; her bir uzman, kriterleri önem sırasına göre azalan düzeyde sıralar. Buna bağlı olarak uzman sayısı kadar kriter sıralaması ortaya çıkar. Grup kararı uygulamasında genel basit kriter sıralaması, uzmanların belirledikleri basit kriter sıralamalarının geometrik ortalaması alınarak oluşturulur (Zolfani vd., 2013:158).

Kriterlerin, genel sıralamasından sonra uzmanlar tarafından bu sıralama dikkate alınarak kriterlerin kıyaslanması yapılır. Genel sıralamadaki kriterlerin karşılaştırılmasını her bir uzman münferit olarak gerçekleştirir. Uzmanların kriterleri kıyaslamaları sonrası yöntemin kuralları doğrultusunda parametreler hesaplanarak kriterlerin ağırlıkları belirlenir. Neticede uzman sayısı kadar öncelik vektörleri ortaya çıkar (Keršulienė ve Turskis, 2011:656). Son adım olarak her bir kriterin öncelik değerinin geometrik ortalaması alınarak kriterlerin genel ağırlık değerleri elde edilir.

SWARA yöntemini kullanarak kriterlerin göreceli ağırlıklarının belirlenme süreci aşağıdaki adımları içermektedir (Stanujkic vd., 2015:182).

Adım 1: Kriterler, uzman görüşü doğrultusunda önem sırasına göre azalan düzende basit olarak sıralanır. Eğer birden çok uzman, kriterleri değerlendirecekse, her bir uzman, azalan düzeyde sıralamayı münferiden gerçekleştirir ve daha sonra uzmanların yaptığı azalan düzeydeki basit sıralamaların geometrik ortalaması alınarak genel bir sıralama oluşturulur (Ruzgys vd., 2014:107).

Adım 2: Her bir kriterin göreceli önem düzeyi belirlenir. Bunun için j. kriterin (j+1). kriterden ne kadar önemli olduğu belirlenir (Ruzgys vd. 2014:107). Bu değer Keršulienė, Zavadskas ve Turskis, (2010) tarafından s_j ile gösterilmiş ve “Ortalama Değerin Karşılaştırılmalı Önemi” olarak adlandırılmıştır.

Adım 3: k_j katsayısı aşağıdaki gibi belirlenir.

$$k_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s_j + 1 & j > 1 \end{cases} \quad (1)$$

Adım 4: q_j değişkeni aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$q_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ \frac{q_{j-1}}{k_j} & j > 1 \end{cases} \quad (2)$$

Adım 5: Değerlendirme kriterlerinin göreceli ağırlıkları aşağıdaki gibi belirlenir. Burada; w_j , j . kriterin göreceli ağırlığını belirtir.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^n q_k} \quad (3)$$

2.2. COPRAS

1996 yılında, Zavadskas ve Kaklauskas tarafından Vilnius Gediminas Teknik Üniversitesinde geliştirilmiştir. "Karmaşık Oransal Değerlendirme" anlamına gelen COPRAS yöntemi kalitatif ve kantitatif faktörleri değerlendirebilen ÇKKV yöntemidir. Kriterlerin maksimizasyon ve minimizasyon yönlü oluşlarını dikkate alarak karar seçeneklerinin sıralanması ve değerlendirilmesi için çok uygun bir yöntemdir (Özbek, 2017:243).

COPRAS işlem adımları

COPRAS yönteminin işlem adımları işlem sırasına göre aşağıda verilmiştir (Zavadskas vd., 2004; Kaklauskas vd. 2005; Özbek, 2017:243):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması. Karar matrisi (X), karar vericiler tarafından sürecin başlangıcında oluşturulan matristir. Eşitlik (4)'de gösterildiği gibi formüle edilir. Karar matrisinin satırlarında sıralanmak istenen karar seçenekleri, sütunlarında ise kriter olarak adlandırılan değerlendirme faktörleri yer alır. i , karar seçeneklerini ($i=1,2,\dots,m$); j ise kriterleri ($j=1,2,\dots,n$) göstermektedir.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Adım 2: Karar matrisinin standartlaştırılması. Eşitlik (5) kullanılarak karar matrisi normalize edilir. q_j kriter ağırlıklarını göstermektedir.

$$d_{ij} = \frac{x_{ij}q_j}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (5)$$

Adım 3: Ağırlıklı normalize indekslerin toplanması. Maksimizasyon yönlü kriterlere göre hesaplanan S_{+i} değeri ne kadar büyük olursa amaca erişmede o kadar yüksek olmaktadır. Benzer şekilde minimizasyon yönlü kriterlere göre hesaplanan S_{-i} değeri ne kadar küçük olursa amaca erişmek o kadar yüksek olmaktadır.

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^n d_{+ij}; \quad S_{-i} = \sum_{j=1}^n d_{-ij} \quad (6)$$

Adım 4: Seçeneklerin göreceli öneminin hesaplanması. Karşılaştırılan seçeneklerin göreceli önem değerini gösteren Q_j Eşitlik (7) kullanılarak hesaplanır.

$$Q_i = S_{+i} + \frac{S_{-\min} \sum_{i=1}^m S_{-i}}{S_{-i} \sum_{i=1}^m \frac{S_{-\min}}{S_{-i}}} \quad (7)$$

Q_i büyükten küçüğe doğru sıralanır. Q_i değeri ne kadar yüksekse, göreceli önemi o kadar büyüktür.

Adım 5: Seçeneklerin fayda derecesinin belirlenmesi. Seçeneklerin fayda derecesi Eşitlik (8) kullanılarak belirlenir. Fayda derecesi 100 olan seçenek en iyi alternatif olmaktadır. Diğer alternatifler ise en iyiye göre derecelendirilir.

$$N_i = \left(\frac{Q_i}{Q_{\max}} \right) \times 100\% \quad (8)$$

2.3. Gri İlişkisel Analiz

GİA, gri bir sistemdeki her bir kriter ile kıyas yapılan referans dizisi arasındaki ilişki derecesini belirlemeye yarayan bir yöntemdir. Her bir kriter bir dizi olarak tanımlanır. Kriterler arası etki derecesi ise gri ilişkisel derece olarak adlandırılır. Uygulanan işlemler neticesinde hesaplanan ilişki derecesi, "0" ile "1" arasında bir değer alır ve gri ilişki derecesi olarak tanımlanır (Üstünişik, 2007: 55; Özbek, 2017:142).

GİA işlem adımları

GİA yönteminin işlem adımları aşağıda verilmiştir (Wu, 2002; Özbek, 2017:141).

Adım 1: Veri setinin hazırlanması ve karar matrisinin oluşturulması. Karar problemiyle ilgili karşılaştırma yapılacak m adet kriter serisi ve referans serisi belirlenir. Kriter serisi Eşitlik (9)'de gösterildiği gibi tanımlanır.

$$x_i = (x_i(1), \dots, x_i(n)) \quad (9)$$

$$i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n$$

x_i , seçenekleri gösterirken, seçeneklerin her kritere göre aldığı performans değerlerini ise $x_i(j)$ göstermektedir. Karar matrisi, Eşitlik (10)'de gösterildiği gibi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1) & x_1(2) & \dots & x_1(n) \\ x_2(1) & x_2(2) & \dots & x_2(n) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m(1) & x_m(2) & \dots & x_m(n) \end{bmatrix} \quad (10)$$

Adım 2: Referans serisinin ve karşılaştırma matrisinin oluşturulması. Kriterleri kıyaslamak için belirlenen referans serisi, Eşitlik (11)'de görüldüğü gibi formüle edilir. Burada $x_0(j)$, j. kriterin normalize değerler içindeki en uygun değerini göstermektedir. Referans serisi yapılan çalışmanın uygulama alanına göre farklılık göstermektedir. Referans serisi, Eşitlik (10) ile gösterilen karar matrisine ilk satır olarak eklenerek karşılaştırma matrisine dönüştürülür.

$$x_0 = (x_0(j)), \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (11)$$

Adım 3: Matrisin normalize edilmesi. Normalizasyon işlemi serinin fayda, maliyet ya da en uygun durumuna göre üç farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Karar matrisi bu üç duruma bağlı olarak normalize edilir (Özbek, 2017:144).

Fayda durumunda; seri değerlerinden en büyük olanının seçilmesi amaca daha uygun olmaktadır. Bu durumda normalizasyon Eşitlik (12) kullanılarak gerçekleştirilir.

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (12)$$

Maliyet durumunda; seri değerlerinden en küçük olanının seçilmesi amaca daha uygun olmaktadır. Bu durumda normalizasyon Eşitlik (13) kullanılarak gerçekleştirilir.

$$x_i^* = \frac{\max_j x_i(j) - x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (13)$$

En uygun durumunda; seri değerlerinden ortalama bir değer (optimal değer) seçilmesi amaca daha uygun olmaktadır. Bu durumda normalizasyon Eşitlik (14) kullanılarak gerçekleştirilir.

$$x_i^* = \frac{|x_i(j) - x_{0b}(j)|}{\max_j x_i(j) - x_{0b}(j)} \quad (14)$$

Eşitlik (11)'de yer alan $x_{0b}(j)$, belirlenen optimal değer olup j. kriterin hedef değeridir ve $\max_j x_i(j) \geq x_{0b}(j) \geq \min_j x_i(j)$ aralığında yer alır (Yıldırım ve Önder, 2014:234).

Bu işlemlerden sonra, (10) numaralı Eşitlik ile gösterilen karar matrisi Eşitlik (15)'de gösterildiği gibi formüle edilir.

$$X_i^* = \begin{bmatrix} x_1^*(1) & x_1^*(2) & \dots & x_1^*(n) \\ x_2^*(1) & x_2^*(2) & \dots & x_2^*(n) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m^*(1) & x_m^*(2) & \dots & x_m^*(n) \end{bmatrix} \quad (15)$$

Adım 4: Mutlak değer tablosunun oluşturulması. x_0^* ile x_i^* arasındaki mutlak değer farkı $\Delta_{0i}(j)$ Eşitlik (16) kullanılarak elde edilir.

$$\Delta_{0i} = |x_0^*(j) - x_i^*(j)| \quad (16)$$

Eşitlik (14) kullanılarak Eşitlik (17) ile gösterilen mutlak değer matrisi oluşturulur.

$$X_i^* = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(n) \\ \Delta_{02}(1) & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(n) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0m}(1) & \Delta_{0m}(2) & \dots & \Delta_{0m}(n) \end{bmatrix} \quad (17)$$

Adım 5: Gri ilişki katsayı matrisinin oluşturulması. Gri ilişki katsayı matris elemanları, Eşitlik (18) kullanılarak oluşturulur.

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{\min} + \zeta \Delta_{\max}}{\Delta_{0i}(j) + \zeta \Delta_{\max}} \quad (18)$$

$$\Delta_{\max} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(j)$$

$$\Delta_{\min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(j)$$

Eşitlik (18)'de yer alan ζ parametresi "Ayrıcı Katsayı" olarak adlandırılır ve $[0,1]$ aralığında bir değer alır. ζ parametresinin kullanım amacı Δ_{0i} ile $\Delta_{\max}$ arasındaki farkı düzenlemektir. ζ katsayısı, $\Delta_{\max}$ veri dizisindeki en uç değer olma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılır (Özbek, 2017:146).

Adım 6: Gri ilişki derecelerinin belirlenmesi. Gri ilişki derecesi, karşılaştırmalı seriler (x_i^*) ile referans seri (x_0^*) arasındaki geometrik benzerliğin bir ölçüsü olup serilerin karşılaştırılmasına imkan vermektedir. Eğer karşılaştırılan iki seri birbirinin aynı ise, gri ilişki derecesi 1 olarak bulunur. Gri ilişki derece, karşılaştırılan serinin referans seriye ne kadar benzer olduğunu göstermektedir (Üstünişik, 2007:58).

Gri ilişki derecesinin belirlenmesi, kriterlerin önem derecelerinin eşit ya da farklı olmasına göre değişiklik göstermektedir. Kriterlerin önem derecelerinin eşit olduğu durumda gri ilişki derecesi, Eşitlik (19); farklı olduğu durumlarda ise Eşitlik (20) yardımıyla elde edilir.

$$\Gamma_{0i} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma_{0i}(j), \quad i = 1, \dots, m \quad (19)$$

$$\Gamma_{0i} = \sum_{j=1}^n [w_i(j) \gamma_{0i}(j)], \quad i = 1, \dots, m \quad (20)$$

Γ_{0i} , gri ilişki derecesini gösterirken; w_i , i. kriterin önem derecesini göstermektedir.

Gri ilişki derecesi hesaplandıktan sonra büyükten küçüğe doğru sıralanır. Sıralama sonunda birinci sıradaki seçeneğin en uygun alternatif olduğu belirlenmiş olur.

2.4. TOPSIS

TOPSIS, Hwang ve Yoon tarafından 1980 yılında geliştirilmiş ve birçok problemin çözümünde uygulama imkanı bulmuş ÇKKV yöntemidir. TOPSIS yöntemi pozitif ideal çözüm (PİÇ) ve negatif ideal çözüm (NİÇ) olmak üzere iki temel noktaya dayanmaktadır. Yöntem, PİÇ'e en kısa mesafe ve NİÇ'e en uzak mesafedeki seçeneği belirlemeyi amaçlamaktadır (Cheng vd. 2002:983; Özbek 2017:201).

İdeal ya da PİÇ olarak ifade edilen en iyi çözüm, fayda kriterini maksimize eden, maliyet kriterini ise minimize eden çözümdür (Wang ve Elhag, 2005; Özbek, 2017:202).

TOPSIS yönteminin işlem adımları şunlardır (Peters ve Zelewski, 2007; Triantaphyllou, 2000; Özbek, 2017:202).

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması. Karar matrisi aşağıda (21) numaralı Eşitlik ile gösterilmektedir.

$$D_{ij} = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ d_{i1} & d_{i2} & \dots & d_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ d_{m1} & d_{m2} & \dots & d_{mn} \end{bmatrix} \quad (21)$$

Adım 2: Standart karar matrisinin oluşturulması. Standart karar matris (R) (22) ve (23) numaralı Eşitlikler kullanılarak elde edilir.

$$\forall d_{ij} \neq 0: r_{ij} = \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m d_{kj}^2}} \quad (22)$$

$$\forall d_{ij} = 0: r_{ij} = 0 \quad (23)$$

$$\forall i = 1, \dots, m, \forall j = 1, \dots, n$$

Normalize işlemleri neticesinde standart karar matrisi R aşağıdaki (24) numaralı Eşitlikte gösterildiği gibi olur.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{i1} & r_{i2} & \dots & r_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (24)$$

Adım 3: Ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturulması. Bu aşamada önceden belirlenen kriter ağırlıkları w_j , aynı indisli vektör elemanları ile çarpılarak ağırlıklı standart karar matris (V) elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_2 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (25)$$

Adım 4: İdeal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözümlerin oluşturulması. Ağırlıklandırılmış karar matrisinden A^* ve A^- adında iki farklı sanal çözüm kümesi üretilmektedir. Değerlendirme kriterleri fayda cinsinden ise A^* , ağırlıklı standart karar matrisinin en iyi değerlerinden oluşurken; A^- en düşük değerlerden oluşmaktadır. Değerlendirme kriterleri maliyet cinsinden ise bu durumda A^* , kriter değerlerinin en küçüklerinden oluşurken, A^- , en büyük değerlerinden oluşmaktadır.

İdeal çözümler, (26) ve (27) numaralı Eşitlikler kullanarak hesaplanabilir. Her iki formülde de J, fayda; J' ise maliyet değerini göstermektedir.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (26)$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_j^*, \dots, v_n^*\}$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (27)$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_j^-, \dots, v_n^-\}$$

$$J = \{j = 1, \dots, n \mid \text{kriterler fayda türünden}\}$$

$$J' = \{j = 1, \dots, n \mid \text{kriterler maliyet türünden}\}$$

$$J \cap J' = \emptyset \wedge J \cup J' = \{1, \dots, n\}$$

Adım 5: Ayırım ölçülerinin hesaplanması. TOPSIS'de her bir seçenek A_i için ideal ayırım S_i^* ve negatif ideal ayırım S_i^- olmak üzere iki ayırım ölçüsü hesaplanmaktadır. J seçeneğinin PİÇ'e uzaklığı S_i^* , (28) numaralı ve NİÇ'den uzaklığı S_i^- ise (29) numaralı Eşitlik kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada Öklid uzaklık yaklaşımından yararlanılmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad \forall i = 1, \dots, m \quad (28)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad \forall i = 1, \dots, m \quad (29)$$

Karşılaştırılan karar seçenekleri sayısı kadar S_i^* ve S_i^- değeri hesaplanır.

Adım 6: İdeal çözüme görelî yakınlığın hesaplanması. S_i^* ve S_i^- ölçüleri kullanılarak her bir seçenek için PİÇ'e olan görelî yakınlığı C_i^* , (30) numaralı Eşitliğe göre hesaplanır. PİÇ'e en yakın mesafede bulunan seçenek en uygun karar seçeneği olarak belirlenir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad 0 \leq C_i^* \leq 1, \quad \forall i = 1, \dots, m \quad (30)$$

C_i^* , 0 ile 1 aralığında bir değer alır ve $C_i^* = 1$, i. karar seçeneğinin PİÇ noktasında, $C_i^* = 0$ ise karar seçeneğinin NİÇ noktasında bulunduğu anlamına gelir.

3. DEĞERLENDİRME MODELİNİN KURULMASI

3.1. Problemin Tanımı

Diğer işletmelerde de olduğu gibi lojistik sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin de performanslarının yüksek olması gerekmektedir. Performansı düşük olan işletmeler üstlendikleri lojistik faaliyetleri tam olarak yerine getirmekte zorlanabilmektedir. Bu nedenle belirli aralıklarla işletmeler performanslarını ölçmelidir. 2017 yılı Fortune 500 listesinde yer alan ve lojistik sektöründe yer alan 8 şirketin performansını belirlemeleri kârlılıklarını devam ettirebilmeleri açısından önem arz etmektedir.

3.2. Problemin Amacı

Lojistik sektöründe faaliyette bulunan şirketlerin ekonomik yapılarının güçlü olması gerekir. Bu iki açıdan çok önemlidir. Birincisi şirketin varlığını sürdürebilmesi için ikincisi ise müşterilere karşı güven vermek için. Lojistik faaliyetlerini dış kaynak yöntemi ile gerçekleştirmek isteyen firmalar, uzun süre birlikte çalışacakları lojistik şirketlerinin ekonomik yapılarının güçlü olmasını istemektedirler. Kurulan modelin amacı, ilgili sektörde değerlendirilen firmaların ekonomik performanslarını ölçmektir.

3.3. Problemin Kriterleri

Çalışmada kriterler, literatür taraması neticesinde belirlenmiş ve şu kriterler kullanılmıştır:

- Net Satış (K1)
- Net Satış Değişimi (K2)
- Faiz, Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) (K3)
- FVÖK Değişim (K4)
- Aktif Toplam (K5)
- Özkaynak (K6)
- İhracat (K7)
- Çalışan Sayısı (K8)

3.4. Kriter Ağırlıkları

Kriterlerin ağırlıkları, SWARA yöntemine göre belirlenmiştir. Beş kişiden oluşan uzman grubun her bir elemanı, ilk olarak kriterleri önem sırasına göre azalan düzeyde sıralamıştır. Daha sonra bu sıralamaların geometrik ortalaması alınarak genel bir sıralama oluşturulmuştur. Elde edilen bu sıralamaya göre uzmanlar, kriterleri birbirleriyle kıyaslamışlardır. Her bir uzman tarafından SWARA yöntemine göre kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Son olarak bu kriter ağırlıklarının geometrik ortalaması alınarak nihai kriter ağırlıkları elde edilmiştir.

3.5. Problemin Verileri

Veriler, 2017 yılı Fortune 500 listesinde yer alan ve lojistik sektöründe faaliyette bulunan şirketlerin mali tablolarından alınmıştır. Bu veriler Tablo 1'de gösterilmiştir (Fortune, 2017).

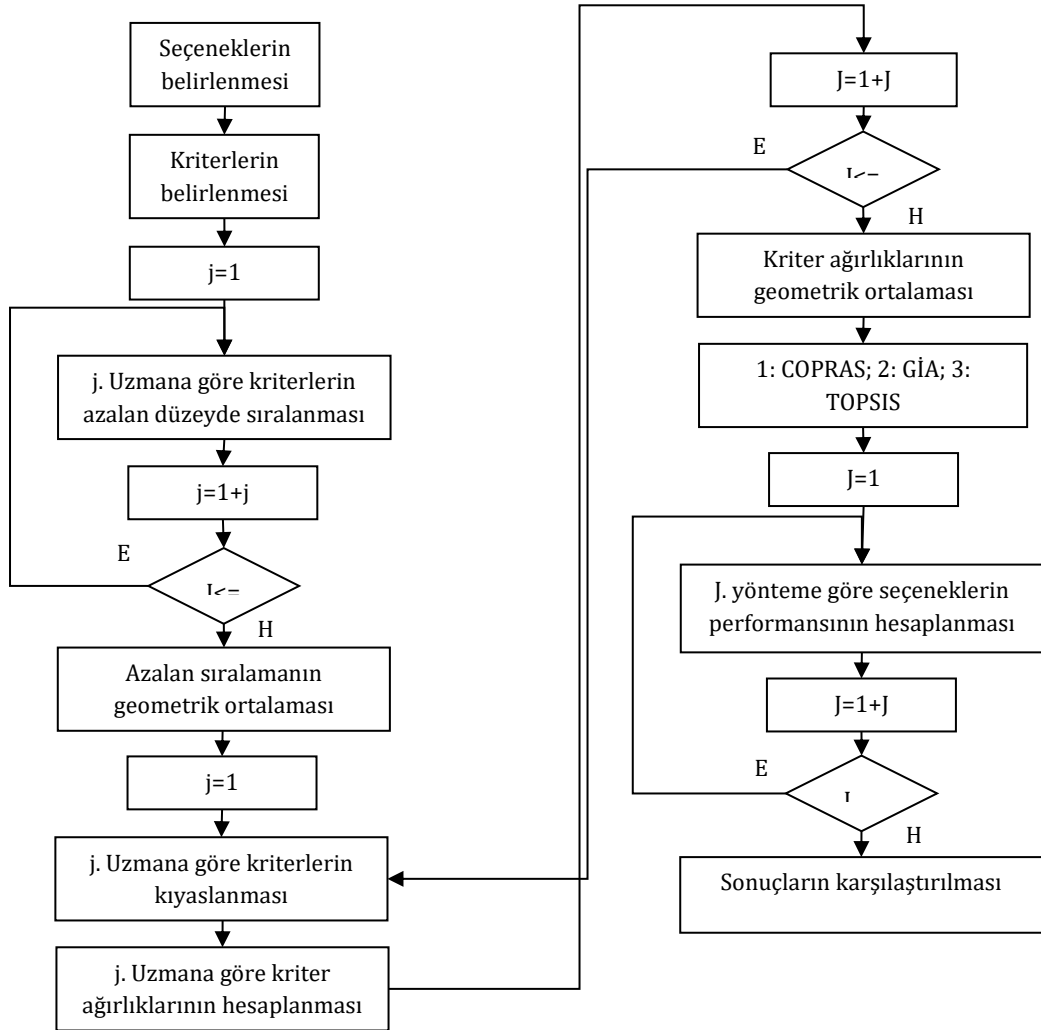

Tablo 1: 2017 Yılı Fortune 500 Listesine Göre Şirketlerin 2016 Yılı Verileri

Şirketler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	+	+	+	+	+	+	+	-
Ekol	1.880.452.808	24,37	50.263.958	2,35	1.318.687.489	247.043.821	857.582.948	7.055
Netlog	1.841.634.950	17,32	100.580.769	48,05	1.067.863.413	176.341.407	1.117.689.451	7.100
Mars	774.924.734	19,26	80.194.928	50,07	491.375.983	359.893.799	375.502.557	1.251
Omsan	740.990.834	16,00	71.271.095	12,08	499.286.748	384.328.903	96.818.111	2.353
Horoz	595.847.559	7,42	26.525.541	9,74	251.372.724	72.901.279	66.541.638	868
Reysaş	379.774.743	11,80	90.392.897	-5,07	1.110.314.251	192.132.199	19.872.307	727
Alışan	375.164.410	5,64	32.730.386	7,32	369.358.486	40.576.813	66.551.978	776
Işık	326.718.613	4,79	31.316.356	17,75	377.668.252	205.023.566	157.391.937	382

3.6. Problemin Çözüm Şeması

Fortune 500 Türkiye 2017 listesinde yer alan lojistik şirketlerin performansı, Şekil 1'de gösterilen model geliştirilerek belirlenmiştir.

Şekil 1. Modelin Akış Şeması

4. BULGULAR

Uzmanların, kriterleri önem sırasına göre basit olarak sıralaması neticesinde oluşan vektörler Tablo 2'de verilmiştir. Beş uzman sürece dâhil edildiğinden sonuçta beş ayrı vektör ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Kriterlerin Uzmanlar Tarafından Öneme Göre Sıralanması

Kriterler	UZ 1	UZ 2	UZ 3	UZ 4	UZ 5	GEO	Genel Sıralama
K1	3	3	4	3	2	2,93	2
K2	6	6	5	6	4	5,33	7
K3	5	5	2	5	1	3,02	4
K4	7	7	3	7	3	4,99	5
K5	2	2	6	2	5	2,99	3
K6	1	1	1	1	6	1,43	1
K7	4	4	7	4	7	5,00	6
K8	8	8	8	8	8	8,00	8

Beş uzman tarafından kriterler, önem sırasına göre (1: çok çok önemli, 8: en az önemli) azalan düzeyde sıralandıktan sonra kriter skorlarının geometrik ortalaması alınmış ve böylece genel basit sıralama elde edilmiştir (Tablo 2). Bu yeni oluşan genel sıralamaya göre kriterler, uzmanlar tarafından birbirleriyle kıyaslanmıştır. Uzmanların kıyaslamaları neticesinde oluşan parametreler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Kriterlerin Uzmanlar Tarafından Kıyaslanması

Kriterler	Geometrik Ortalama	Sıralama	UZ1	UZ2	UZ3	UZ4	UZ5
K6	1,43	1					
K1	2,93	2	0,10	0,15	0,00	0,10	0,10
K5	2,99	3	0,05	0,20	0,50	0,10	0,05
K3	3,02	4	0,05	0,20	0,20	0,05	0,05
K4	4,99	5	0,00	0,10	0,00	0,00	0,15
K7	5,00	6	0,10	0,20	0,10	0,10	0,10
K2	5,33	7	0,10	0,20	0,30	0,05	0,20
K8	8,00	8	0,15	0,30	0,70	0,15	0,05

Birinci uzmanın kriterleri kıyaslaması ve SWARA yönteminin uygulanması neticesinde oluşan kriter ağırlıkları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Kriter Ağırlıklarının 1. Uzmana Göre Belirlenmesi

Kriterler	Sıra	J	S	K	Q	W
K6	1,43	1		1,000	1,000	0,155
K1	2,93	2	0,10	1,100	0,909	0,141
K5	2,99	3	0,05	1,050	0,866	0,134
K3	3,02	4	0,05	1,050	0,825	0,128
K4	4,99	5	0,00	1,000	0,825	0,128
K7	5,00	6	0,10	1,100	0,750	0,116
K2	5,33	7	0,10	1,100	0,681	0,106
K8	8,00	8	0,15	1,150	0,593	0,092

Kriterlerin, uzmanlara göre kıyaslanması neticesinde SWARA yöntemine göre belirlenen kriter ağırlıklarının geometrik ortalaması alınarak kriterlerin nihai ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 5'de bu ağırlıklar verilmiştir.

Tablo 5: Kriterlerin Genel Ağırlıkları

Kriter	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	W ₅	Geometrik Ortalama
K6	0,155	0,205	0,204	0,159	0,166	0,176
K1	0,141	0,178	0,204	0,144	0,151	0,162
K5	0,134	0,149	0,136	0,131	0,144	0,139
K3	0,128	0,124	0,113	0,125	0,137	0,125
K4	0,128	0,113	0,113	0,125	0,119	0,119
K7	0,116	0,094	0,103	0,114	0,108	0,107
K2	0,106	0,078	0,079	0,108	0,090	0,091
K8	0,092	0,060	0,047	0,094	0,086	0,073

Kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra işletmelerin, kriterlere göre performansı her üç yöntemle göre ayrı ayrı hesaplanmıştır. Hesaplamalar neticesinde firmaların her üç yöntemle göre gösterdikleri performans ve sıralama Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6, 7 ve Şekil 2 incelendiğinde tüm yaklaşımlara göre performansı en iyi olan firmanın Netlog olduğu belirlenmiştir. İkinci sırayı COPRAS ve GİA yöntemlerine göre Ekol , TOPSIS'e göre ise Mars firmasının aldığı görülmektedir. 3. sırayı COPRAS ve GİA yöntemlerine göre Mars , TOPSIS'e göre ise Ekol firmasının aldığı anlaşılmaktadır. Tüm yaklaşımlara göre son beş sıra değişmemiştir. Son üç sırayı da Işık, Horoz ve Alişan firmaları almıştır.

Tablo 6: Firmaların Performans Sıralaması

	COPRAS	GİA	TOPSIS
Ekol	2	2	3
Netlog	1	1	1
Mars	3	3	2
Omsan	4	4	4
Horoz	7	7	7
Reysaş	5	5	5
Alişan	8	8	8
Işık	6	6	6

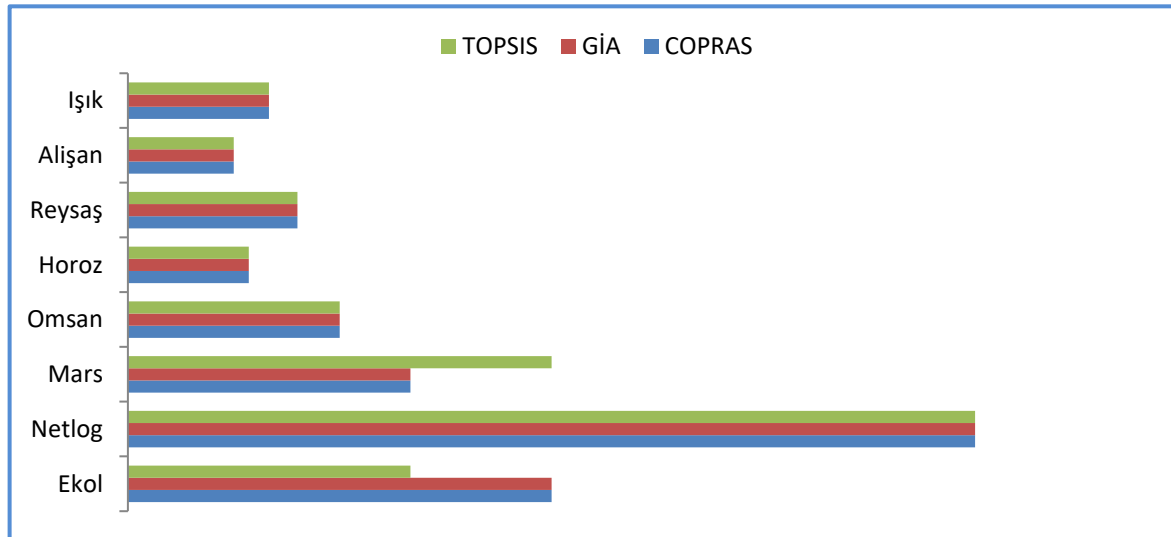
Sonuçları 100 üzerinden grafiksel olarak gösterebilmek için veriler, en küçük veriye bölünerek (ölçeklendirilmiştir) yeniden düzenlenmiştir. Tekrar düzenlenen veriler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Firmaların 100 Üzerinden Performans Sıralaması

	COPRAS	GİA	TOPSIS
Ekol	50,00	50,00	33,33
Netlog	100,00	100,00	100,00
Mars	33,33	33,33	50,00
Omsan	25,00	25,00	25,00
Horoz	14,28	14,28	14,28
Reysaş	20,00	20,00	20,00
Alişan	12,50	12,50	12,50
Işık	16,67	16,67	16,67

İşletmelerin 2016 yılı verileri temel alınarak gösterdikleri performans, çubuk grafiği formatında Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: İşletmeleri 2016 Yılı Performansı

SONUÇ

Artan rekabet ortamında işletmelerin, faaliyetlerini sürdürebilmeleri için müşteri istek ve ihtiyaçlarını zamanında ve tam olarak karşılamak durumundadırlar. Müşteri taleplerine istenen kalitede ve sürede cevap vermede en temel rolü lojistik hizmetleri oynamaktadır. Lojistik hizmetlerinin kesintisiz olarak verilebilmesi için firmaların performanslarının yüksek olması gerekir. Ekonomik olarak zor durumda olan firmalar, faaliyetlerini yürütürken müşteri memnuniyeti noktasında zaman zaman güçlüklerle karşılaşabilmektedir.

Bu çalışma ile Fortune 500 listesinde yer alan ve lojistik sektöründe ulusal ve uluslararası faaliyette bulunan 8 adet firmanın, 2016 yılı performansı SWARA, COPRAS, GİA ve TOPSIS yöntemlerinin entegre olarak kullanıldığı bir model ile analiz edilmiştir. Analizde; “özkaynak”, “aktif toplam”, “net satış”, “net satış değişimi”, “ihracat”, “FVÖK”, “FVÖK değişimi” ve “çalışan sayısı” kriterleri kullanılmıştır. Modelde, SWARA yöntemi kriter ağırlıklarını belirlemek için tercih edilmiştir. En önemli kriterin 0,176 ile “özkaynak (K6)” olduğu ortaya konmuştur. İkinci önemli kriterin ise 0,162 ile “aktif toplam (K5)” olduğu görülmüştür. Son sırada ise 0,73 ile “çalışan sayısı” kriteri yer almıştır.

Dört farklı yaklaşımdan oluşan değerlendirme modelinin uygulanması neticesinde “Netlog” firmasının tüm yöntemlere göre performansı en yüksek işletme olduğu görülmüştür. 2. en iyi performansı COPRAS ve GİA yöntemlerine göre “Ekol” firması gösterirken, TOPSIS yöntemine göre “Mars” firmasının gösterdiği anlaşılmıştır. 3. sırayı COPRAS ve GİA yöntemlerine göre “Mars” firmasının, TOPSIS yöntemine göre ise “Ekol” firmasının aldığı görülmüştür. Modelin her üç yöntemine göre de 4. sıradan itibaren sıralama değişmemiştir. Son sırayı “Alişan” firması almıştır. Son sıralarda yer alan “Alişan”, “Horoz” ve “Işık” adlı firmalarının performans düşüşünün nedenleri araştırılmalıdır. Araştırma neticesine göre zaman geçirmeden iyileştirici tedbirlerin alınması gerekir.

2017 yılı Fortune 500 listesinde yer alan ve lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmaların performans ölçümünde SWARA-COPRAS-GİA-TOPSIS yöntemlerinden oluşan performans ölçme modelinin başarılı bir şekilde uygulanabileceği ortaya konmuştur. Araştırmacıların ileride yapacakları çalışmalarında önerilen model, farklı kriterlerle ve/veya farklı kriter ağırlıkları ile uygulanabilir ve çıkan sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca diğer sektörlerde de yer alan işletmelerin performans ölçümünde önerilen modelin uygulanması araştırmacılar tarafından dikkate alınabilir.

KAYNAKÇA

Alfaro, J., Ortiz, A. ve Poler, R. (2007), "Performance Measurement System for Business Processes", *Production Planning Control*, 18(8), 641-654.

Başdeğirmen, A. ve Tunca, M. Z. (2017), "Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi", *SDÜ, İİBF Dergisi*, 22(2), 327-340.

Çakir, S. ve Perçin, S. (2013), "Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü", *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.

Cheng, S., Chan, C. W. ve Huang G. H. (2002), "Using Multiple Criteria Decision Analysis for Supporting Decisions of Solid Waste Management", *Journal of Environment Science Health, Part A*, 37(6), 975-990.

Fortune (2017), <http://www.fortuneturkey.com/fortune500>, (17.10.2017).

Jharkharia, S. ve Shankar, R. (2007), "Selection of logistics service provider: An analytic network Process (ANP) approach", *International Journal of Management Science*, 35, 274 - 289.

Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K. ve Raslanas, S. (2005), "Multivariant design and multiple criteria analysis of building refurbishments", *Energy and Buildings*, 37(4), 361-372.

Keršulienė, V. ve Turskis, Z. (2011), "Integrated fuzzy multiple criteria decision making model for architect selection", *Technological and Economic Development of Economy*, 17(4), 645-666.

Keršulienė, V., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010), "Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA)", *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258.

Lambert, D. M., Stock, J. R. ve Ellram, L. M. (1998), *Fundamentals Of Logistics Management*, USA: Irwin -Mc Graw Hill.

Meade, L. ve Sarkis, J. (2002), "A conceptual model for selecting and evaluating third-party reverse logistics providers", *Supply Chain Management: An International Journal*, 7(5), 283-295.

Min, H. ve Joo, S. J. (2006), "Benchmarking the operational efficiency of third party logistics using data envelopment Analysis", *Supply Chain Management*, 11(3), 259-265.

Özbek, A. (2017), *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Problem Çözümü*. 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbek, A. ve Eren, T. (2012), "Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firmanın Analitik Hiyerarşi Süreciyle (AHS) Belirlenmesi", *International Journal of Engineering Research and Development*, 4(2), 46-54.

Özbek, A. ve Eren, T. (2013a), "Çok Ölçütlü Karar Verme Teknikleri İle Hizmet Sağlayıcı Seçimi", *Akademik Bakış Dergisi*, 36, 1-22.

Özbek, A. ve Eren, T. (2013b), "Analitik Ağ Süreci Yaklaşımıyla Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firma Seçimi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 95-113.

Peters, M. L. ve Zelewski, S. (2007), "TOPSIS als Technik zur Effizienzanalyse", *Zeitschrift für Ausbildung und Hochschulkontakt*, 1-9.

Qureshi, M. N., Kumar, D. ve Kumar, P. (2007), "Performance Evaluation of 3PL Services Provider Using AHP and TOPSIS: A Case Study", *The Icfai Journal of Supply Chain Management*, 4 (3), 20-38

Ruzgys, A., Volvačiovas, R., Ignatavičius, Č. ve Turskis, Z. (2014), "Integrated evaluation of external wall insulation in residential buildings using SWARA-TODIM MCDM method", *Journal of Civil Engineering and Management*, 20(1), 103-110.

Stanujkic, D., Karabašević, D. ve Zavadskas, E. K. (2015), "A framework for the selection of a packaging design based on the SWARA method", *Inzinerine Ekonomika - Engineering Economics*, 26(2), 181-187.

Sun, C., Pan, Y. ve Bi, R. (2010), "Study on third-party logistics service provider selection evaluation indices system based on analytic network process with BOCR", *Logistics Systems and Intelligent Management, International Conference on*, 1013-1017.

TDK (2017), Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>, (30.09.2017).

Triantaphyllou, E. (2000), *Multi-Criteria Decision Making Methods: A Comparative Study*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Üstünişik, N. Z. (2007), "Türkiye'deki iller ve Bölgeler Bazında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması: Gri ilişkisel Analiz Yöntemi ve Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vijayvargiya, A. ve Dey, A. K. (2010), "An analytical approach for selection of a logistics provider", *Management Decision*, 48(3), 403 - 418.

Wang, Y. M. ve Elhag T. M. S. (2005), "Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets with An Application to Bridge Risk Assessment", *Expert Systems with Applications*, 31(2), 309-319.

Wu, H. H. (2002), "A Comparative Study Of Using Grey Relational Analysis in Multiple Attribute Decision Making Problems", *Quality Engineering*, 15(2), 209-217.

Yıldırım, B. F., Önder, E. (2014), *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, 1. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.

Zavadskas, E.K., Kaklauskas, A., Banaitis, A. ve Kvederyte, N. (2004), "Housing credit access model: The case for Lithuania", *European Journal of Operational Research*, 155 (2), 335-352

Zolfani, S. H., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2013), "Design of products with both International and Local perspectives based on Yin-Yang balance theory and SWARA method", *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 26(2), 153-166.

STARTUP FİNANSMANINDA KATILIM BANKALARININ POTANSİYEL ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

DOI NO: 10.5578/jeas.66717

MURAT ERTUĞRUL², VAHDET ALTUNDAL³

ÖZ

Günümüzde yeni nesil ölçeklendirilebilir iş modellerinin küresel ölçekte etkin olmaya başladığı ve her ülkenin kendi içerisinde dünya ölçeğinde faaliyet gösterebilecek büyüklükte startuplar çıkartmak istediği gözlemlenmektedir. Fakat startupların kuruluş aşamasından yatırım yapılabilir aşamaya gelinceye kadar birçok zorluklarla karşılaştığı, bu zorlukların başında ise finansman kaynaklarına erişim sorunu geldiği görülmektedir. Bu tür zorluklardan dolayı başarılı olabilecek birçok iş fikri hayata geçirilememekte veya büyüyemeden faaliyetlerine son vermek zorunda kalmaktadır. Bu tür iş modellerinin özellikle gelişen ekonomilerde ve Türkiye’de alternatif bir öz sermaye finansman kaynağı olarak katılım bankaları tarafından desteklenmesi, hem katılım bankaları hem girişimciler hem de ülke ekonomileri açısından olumlu sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu çalışmada ülke ekonomileri açısından startupların önemi, katılım bankalarının startupların finansmanında öz sermaye sağlayıcı olarak potansiyel rolü ve bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Öz Sermaye, Girişimcilik, Startup, Startup Finansmanı.

JEL Kodları: M13, G21.

27

AN OVERVIEW ON THE POTENTIAL ROLE OF PARTICIPATION BANKS IN STARTUP FINANCING

ABSTRACT

Nowadays it is observed that the new generation scalable business models are becoming effective on a global scale and every country wishes to launch startups that are big enough to operate on the world scale. But startups face many challenges from the establishment phase to the investment phase. First of these difficulties appears to be the problem of accessing financing sources. Due to such difficulties many business ideas with good potential can not be put into practice or they have to stop their activities. Such business models particularly in emerging economies and in Turkey as an alternative source of equity financing provided by participation banks will bring positive results not only to participation banks but also to entrepreneurs and economies. In this study, the importance of startups in developing countries, participation banks’ potential role as equity providers in financing startups and suggestions to realize this potential have been asserted.

Keywords: Participation Banking, Equity, Entrepreneurship, Startup, Startup Financing

JEL Codes: M13, G2.

---

¹ Geliş Tarihi: 14.09.2017 - Kabul Tarihi: 22.03.2018.

² Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mertugrul@anadolu.edu.tr

³ Öğr.Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, vahdet.altundal@bilecik.edu.tr

GİRİŞ

Gelişen ülkelerde ve özellikle de Türkiye’de bankalar finansal ekosistem içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de finansal piyasaların yaklaşık olarak % 80’ini bankalar oluşturmaktadır. Geleneksel bankacılık faaliyeti yürüten ticari bankaların yanı sıra son yıllarda pazar payını artırmayı hedefleyen katılım bankaları da bu ekosistem içerisinde yer almaya başlamıştır. Katılım bankaları ticari bankalardan daha hızlı büyümesine rağmen sektör içindeki payı Nisan 2017’de % 5,3 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte hem İslam ülkelerinde hem de dünya üzerindeki diğer ülkelerde İslami bankacılık yaygınlaşmakta olup, bu bankalar sektörden aldığı payı artırmak için faaliyetlerine ve kullandıkları finansal enstrümanlarına yenilerini de eklemektedirler (TKBB,2017 E: Tarihi: 01.06.2017).

Dünyada ve Türkiye’de gelişim gösteren İslam bankacılığı ya da Türkiye’deki adıyla katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılığın özel sermaye, serbest rekabet piyasası, mali türevlerin ihracı vs. noktalarında benzeştikleri gözlemlenmektedir. Bu benzerliklere rağmen bu iki bankacılık arasında çalışma esas bakımından temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu temel fark ise, katılım bankalarının faaliyetlerini faizsiz bir sistem üzerinden yapmasıdır. Geleneksel bankacılık, faizle borç (mevduat) toplayıp faizle borç (kredi) verirken, katılım bankacılığı İslami kuralları esas alan faizsiz bankacılık faaliyeti yapar ve faaliyetlerinde kendine özgü finansal enstrümanları kullanır. Bu farklılık mali kesime bir tür çeşitlilik, canlılık ve zenginlik katmasının yanı sıra farklı kesimdeki tasarruf sahipleri için de niteliksel ve simgesel bir seçenek sağlamaktadır (Kalaycı, 2013: 52-53)

Öte yandan gelişen ekonomilerde bilgi, teknoloji ve inovasyona dayalı yenilikçi iş modelleri bu ülkelerin ekonomilerine olan katkısından dolayı her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu ekosistem içerisinde ortaya çıkan yenilikçi iş modelleri ve sonrasında oluşturdukları start-uplar, ölçeklendirilebilir ve kısa sürede büyüme potansiyeline sahip olduklarından dolayı, dünya ölçeğinde faaliyet göstererek binlerce çalışanı olan uluslararası büyük işletmelere dönüşebilmektedirler. Fakat start-upların kullanabildikleri finansman kaynakları sınırlı ve kısıtlı olduğundan her start-up istediği finansal kaynağa istediği zaman ve şartlarda ulaşamamaktadır. Katılım bankaları ise bu noktada ortaya çıkan açığı gidererek, hem kendilerine yeni pazar yaratabilir hem de start-upların ihtiyacı olan öz sermaye desteğini sağlayabilirler. Böylelikle katılım bankaları pazar paylarını artırırken aynı zamanda büyüme potansiyeli olan start-uplar üzerinden yüksek miktarda kazanç elde ederek müşterilerine daha fazla kar payı dağıtarak, müşteri sayılarının artmasına da katkı sağlayabileceklerdir.

Bu kapsamda bakıldığında literatürde AlMaimani ve Johari (2015: 677-688) tarafından Umman’da ekonomik çeşitlendirmenin artırılmasına ve KOBİ’lerin finansmanına katılım bankalarının aktif katılımını artırmak için çalışma yapılmış, büyüme potansiyeli ve iyi projesi olan işletmelerin desteklenmesinin hem bankalar hem de işletmeler açısından sağladığı katkılara değinilmiştir. Atsan ve Erdoğan (2015: 297-320), girişimciler için alternatif fon sağlanması açısından kitlesel fonlamayı ele almışlardır. Bunun dışında yapılan çalışmalarda da katılım bankacılığı ve yeni nesil girişimcilik (start-uplar) ayrı ayrı ele alınmıştır. Büyükaşan ve Tiryakioğlu (2016: 592-618) ise yeni nesil işletmelerin günümüz ekonomisindeki önemine değinerek finansal destek alabilecekleri kurum ve kuruluşları sıralamış olup, yenilikçi işletmelerin risk sermayesi ile fonlanmasında finansal destek türleri de yine bu çalışmada literatüre kazandırılmıştır. Ertemel (2016: 119-133) ise çalışmasında yalın girişim metodolojisini açıklayarak global ekonomideki rolüne ve önemine değinmiştir. Kalaycı(2013: 51-74) ise katılım bankacılığı: mali kesimde nasıl bir seçenek sorusunu açıklamış ve katılım bankalarının alternatif bir seçenek olarak finansal piyasalardaki işleyişinden bahsetmiştir. Literatürdeki diğer çalışmalarda açıklananlarla benzer orijinde olup start-uplar ve katılım bankalarını ayrı ayrı ele almışlardır. Bu çalışmada ise konu ortak yönler ile açıklanmış ve katılım bankaları ile start-upları ortak bir platformda buluşturmayı amaçlayan bir değerlendirme yapılmıştır.

1. GELİŞEN EKONOMİLERDE STARTUPLARIN ÖNEMİ

Startup kelime anlamı olarak; bir işi veya eylemi harekete geçirmek için yapılan süreç olarak tanımlanabilir. Blank ise start-upı, ölçeklenebilir ve tekrar edilebilir bir iş modeli bulmak için oluşturulan bir yapı olarak tanımlamıştır. Başka bir tanımda ise start-up; hızlı büyüme yeteneği olan yeni bir oluşum, kitleler tarafından yatırım amaçlı tercih edilebilecek yeni bir iş modeli olarak tanımlanmaktadır(Ries, 2011: 3-4).

Start-uplar bir ekonominin gelişmesinde ve katma değeri yüksek ürünler veya hizmetler üreterek kısa sürede etkin ve sürdürülebilir bir büyüme sağlaması açısından oldukça önemli ve etkindir denebilir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde katma değeri yüksek, orta ve ileri teknoloji gerektiren ürünler ve hizmetler üretip ihraç etmek ülke ekonomileri açısından çok fazla arzu edilen bir durumdur. Fırsat girişimciliği, tekno girişimcilik, fintech (finansal teknoloji) girişimleri ar-ge ve inovasyon içeren girişimler

ise katma değeri yüksek ürünler üretmek ve sürekliliği yakalamak açısından oldukça önemlidir (Acs, Desai ve Hessels, 2008: 221-223). Startupların doğası gereği ve kullandıkları yenilikçi iş modeline bağlı olarak bu sürece uyum sağlama kabiliyetlerinin de daha yüksek olduğu söylenebilir.

Günümüzde gelişen piyasa ekonomilerinin global pazar ve finansal piyasalardaki rolü ve önemi gittikçe artmaktadır. Gelişen ekonomiler yüksek büyüme oranları, makro ekonomik ve mali istikrar açısından önemli gelişmeler kat etmekte ve dünya ticaretinden aldıkları paylar her geçen gün daha da artmaktadır.

PWC (Price Waterhouse Coopers) tarafından yayınlanan rapora göre, 2016 ile 2050 yılları arasında dünya ekonomisinin % 130 büyüyeceği öngörülmektedir. Ayrıca 2016 yılı itibari ile dünya ekonomisinin %35'ini oluşturan E7 (Emerging 7) ülkelerinin (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Endonezya ve Türkiye) 2050 yılı itibari ile küresel ekonominin % 50'sini oluşturacağı öngörülmektedir. Yine aynı raporda Türkiye'nin 2050 yılına kadar ortalama % 3'lük büyüme ile Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olacağı ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında yer alabileceği belirtilmiştir(PWC, 2017: 4-9).

Gelişen ekonomilerde; büyümenin devam etmesi ve sürdürülebilir olması, yatırımların artarak devam etmesi, rakipleri ile rekabet edebilmeleri, yenilikçi ve ileri teknoloji gerektiren ürünleri üretebilmeleri, kısacası katma değeri yüksek ürünler üreterek dünya ticaretinden aldıkları payları artırmaları temel hedefler arasında yer almaktadır. Ülkeler hedeflerine ulaşabilmek için yenilikçi iş modellerine ve yenilikçi girişimlere ihtiyaç duymakta, ülke ekonomisinin büyümesine ve gelişimine önemli ölçüde katkı sağladığından dolayı bu tür işletmeleri desteklemektedir.

Son dönemde bilgi iletişim ve teknoloji alanlarında meydana gelen hızlı değişim ve ilerlemeye bağlı olarak dünya üzerinde küreselleşmenin etkisi daha da artmış, bu durum yeni iş fikirleri ve iş modellerinin kısa sürede büyüebilmesine imkân sağlamıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu tür fikirlerin ve iş modellerinin desteklenmesi için bir takım destek programları ve cazibe merkezleri oluşturulmaktadır (startupdergi.com, E: Tarihi: 01.06.2017).

Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde Silikon Vadisi olarak adlandırılan bölge, startup olma özelliği taşıyan işletmelerin ortaya çıktığı ve kümelendiği yerlerin başında gelmektedir. Son yıllarda bu tür Teknoloji ve Ar- Ge merkezlerinden küresel ölçekte faaliyet gösteren birçok şirket ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kökleri 1970'li yıllara dayanan Apple Inc., Microsoft, Xerox ve Oracle gibi sektöründe öncü ve ileri teknoloji üreten şirketler ile, 2000'li yıllarda ortaya çıkan yeni nesil Facebook, Google, Youtube, Yahoo, Hotmail, Twitter, Instagram vs. gibi internet ve sosyal medya uygulamaları, Amazon.com, Inc., e-Bay Inc. vs. e- ticaret siteleri, Gilead Sciences ve Intuitive Surgical vs. gibi sağlık sektöründe faaliyet gösteren çok fazla işletmeyi örnek göstermek mümkündür. Ayrıca ABD dışında kurulmuş olan Alibaba.com, Otto Group, Trivago Inc. Booking Inc. gibi birçok başarılı örnek de mevcuttur. Sıralanan bu işletmeler kurulduklarında birer startup olarak faaliyetlerine başlayıp devamında yatırım alıp büyüyerek, dünya üzerinde birçok ülkede faaliyet gösteren, on binlerce çalışanı ve milyarlarca dolar sermayesi olan şirketler haline gelmişlerdir (webrazzi.com, E: Tarihi: 15. 04. 2017; etohum.com, E: Tarihi: 15.04.2017).

Günümüzde küresel ölçekte dijital dönüşümün birçok sektörde iş yapma şeklini önemli ölçüde değiştirdiği ve küresel dünyada yenilikçi teknoloji girişimlerinin sınır ötesi pazarlara kolay erişebilme özelliği ile devletlerin ekonomik kalkınmasında ve büyümesinde önemli bir unsur haline geldiği görülmektedir (Ertemel 2016: 119). Startup olarak adlandırılan yeni nesil girişim şirketleri ise bunun en bariz örnekleri arasında yer almaktadırlar.

Özellikle erken aşama yatırım ve hızlanma dönemlerinde startupların esnek, çözüm odaklı ve piyasa şartlarına kolay uyum sağlayan bir yapısı vardır. Bu yapıları gereği startuplar hızla büyüme ve kısa süre içerisinde büyük yatırım alma özelliklerine sahiptirler. Yukarıdaki sıralanan tüm bu nedenlerden dolayı startupların tüm dünya ülkeleri özelde de gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemli ve gerekli oldukları kaçınılmaz bir gerçektir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN STARTUPLARIN ÖNEMİ

Türkiye ekonomisi, rekabet kurallarının hâkim olduğu, özel sektörün ekonomide öncü, kamunun ise düzenleyici rol oynadığı, liberal dış ticaret politikasının uygulandığı, mal ve hizmetlerin bireyler ve kurumlar arasında engelsiz olarak el değiştirebildiği, gelişen ve büyüyen serbest piyasa ekonomisi olarak tanımlanabilir (www.ekonomi.gov.tr, www.invest.gov.tr E: Tarihi: 15.05.2017).

Türkiye ekonomisi gelişen ekonomiler içerisinde yer almaktadır. Bununla bağlantılı olarak sürdürülebilir bir büyüme politikası ile gelişme sürecini tamamlayıp gelişmiş ekonomiler içerisinde yer almak isteyen ülkelerdendir. Türkiye ekonomisinin gelişmesi için güçlü büyümenin yanı sıra, fiyat istikrarının sağlanması, ihracat rakamlarının artırılması ve yenilikçi orta ve yüksek teknolojiye dayalı yatırımların artması gerekmektedir. Bu kapsamda, özel sektörün ve yenilikçi iş modellerinin ülke ekonomisindeki

payını artırmak, finans sektörünün etkinliğini ve derinliğini artırmak, kalifiye iş gücünün artırılması, ar-ge ve inovasyon yatırımlarının artırılması ile bu kapsamda faaliyet gösteren kişi ve kurumların desteklenmesi ekonominin kalkınmasına önemli oranda katkı sağlayacaktır (T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2017).

Türkiye’de son yıllarda ar-ge ve inovasyon projeleri, yenilikçi iş fikirleri ve girişimler daha fazla ilgi ve destek görmeye başlamıştır. İlgili bakanlıklar ve kurumlar üzerinden sağlanan devlet destekleri, girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, erken aşama yatırım şirketleri, girişim hızlandırıcısı kurum ve kuruluşlar, teknoloji transfer ofisleri, teknoparklar, kuluçka merkezleri, melek yatırımcılar ve risk sermayedarları yeni nesil girişimlere ve startaplara destek sağlamaktadırlar. Günümüzde teknolojiye yapılan yatırımlar ve teknolojinin kullanımı, otomasyon sistemleri ve yazılımların üretimde gittikçe önem kazanması, ürün ve hizmet üretiminde bilimin ve bilginin ağırlığının giderek artması, bilimden teknolojiye geçiş süresinin giderek kısalması, teknoloji üreten yenilikçi iş fikirlerine ve bu fikirleri hayata geçiren startaplara olan ilgiyi günbegün artırmaktadır.

Türkiye’de de bu kapsamda bir takım çalışmalar yapılmış ve özellikle bilgi ve teknolojinin bir arada olması ve yeni nesil iş modelleri geliştirilmesi amacı ile üniversiteler ve sanayi merkezlerinde Teknoloji Geliştirme Merkezleri kurulmuştur. Türkiye’ de toplamda 64 adet Teknokent bulunmakta ve bunların 52’si aktif olarak hizmet vermektedir. Mart 2017 itibarı ile bu Teknokentlerde toplam 4.308 yerli ve 185 yabancı firma ile yaklaşık 42.000 çalışan bulunmaktadır. Bu firmalar toplamda 44 milyar Türk Lirası satış hacmi ve 2.4 milyar Amerikan Doları toplam ihracat hacmine ulaşmışlardır (T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü, www.sanayi.gov.tr, E. Tarihi: 15.05. 2017).

Yukarıdaki istatistikten de anlaşılacağı üzere Türkiye’de yeni nesil girişimlere destek verildiğinde, bunun ülke ekonomisine önemli oranda katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Günümüzde klasik üretim faktörleri olan emek, sermaye, hammaddeye artık bilim ve teknoloji de eklenmiştir. Bu kapsamda bilgiyi üretebilen, ürettiği bilgiyi kullanabilen toplumlar uluslararası piyasalarda güç kazanarak rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedirler. Teorik bilgiyi piyasanın ihtiyacı olan, pazarda talep görecektir, kendisine rekabet üstünlüğü kazandıracak yeni ürün ve hizmetlere dönüştürebilen startaplar ise ülkelerin gelişmesi ve dünya ticaretinden aldığı payı artırması açısından gelecekte daha da önemli rol oynayacaktır(Keleş, 2007:1).

30

Dünya üzerindeki gelişmiş ekonomilerde startaplar ile yatırımcıları bir araya getiren birçok network modeli bulunmaktadır. Ülkemizde de kalkınma için son derece önemli olan katma değeri yüksek ürün ve hizmetleri üreten startapların desteklenmesi, yatırım alması için gerekli ortamın oluşturulması, benzeri ağların kurulması ve güçlendirilmesi gerekmektedir(Günay ve Başalp, 2011: 162-163).

Küresel rekabetin gün geçtikçe arttığı bir ortamda uluslararası piyasalarda söz sahibi olmak isteyen ülkelerin, katma değeri yüksek teknolojileri kendileri üretebilmeleri ve inovasyon yapabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye’nin rekabet gücünü artırması ve ihracat rakamlarını artırabilmesi için yeni nesil iş modellerini desteklemesi ve teşvik etmesi büyük önem taşımaktadır(Keleş, 2007:2). Bu kapsamda devlet tarafından yenilikçi şirketlere, teknoloji üretebilmeleri ve geliştirebilmeleri için kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmalı, bir takım destek ve vergisel muafiyetleri ile bu tür yatırımların önü açılmalıdır.

Türkiye’nin katma değeri yüksek ürün ve hizmetler üretmesine katkıda bulunarak gelişmiş ülkeler ligine yükselmesine katkı sağlayabilecek olan startaplar ise günümüzde rekabet üstünlüğü sağlayan jenerik teknolojilerin, yenilikçi fikirlerin olduğu ve üretildiği bir ortam sağlamakla mümkün olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında startapların Türkiye ekonomisi açısından önemi anlaşılmalı ve gereken destekler sağlanarak startapların sorun ve ihtiyaçlarına çözüm sunulmalıdır. Böylelikle genç nüfusun ülke ekonomisine daha aktif katılımına, katma değeri yüksek ürünler ve hizmetler üretmesine, yeni iş fikirleri geliştirmesine ve uygulama alanı bulmasına imkân vererek ülke ekonomisinin sorunlarına çözüm sunmasının önü açılmalıdır.

3. STARTUPLARIN FİNANSMAN GÜÇLÜKLERİ

Günümüzde bilgi, iletişim ve teknoloji alanlarında meydana gelen gelişmelerin tüm hızıyla devam ettiği bir ortamda, halen başarıya ulaşmamış veya ortaya çıkmamış birçok parlak fikrin, iş modelinin ya da yetenekli girişimcinin önüne çeşitli engeller çıktığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminde karşılaşılan bu engellerin başında ise finansman zorlukları gelmektedir. Özellikle yeni doğan(startup) ve genç işletmeler açısından finansman kaynaklarına ve yatırımcıya ulaşmak oldukça güçtür. Finansal sistemin en büyük parçasını oluşturan bankalardaki fonların önemli bir kısmı, daha düşük riske sahip olan ve aldığı kredilere karşılık daha fazla teminat gösterme potansiyeline sahip olan büyük işletmelere aktarılmaktadır (Poyraz ve Tepeli, 2016: 36).

Startupların temel finansman sorunları; öz kaynak yetersizliği, bireysel ve kurumsal yatırımcıya ulaşma zorlukları, ekonomik istikrarsızlık, finansal yönetim eksikliği, kredi kullanımında karşılaşılan güçlükler, girişimcilik ve teşvik politikalarının yetersizliği vs. olarak sıralanabilir(Ertuğrul, 2011: 9).

Bu kapsamda bakıldığında startupların en önemli finansman sorunu olarak büyümelerini ve faaliyetlerinin sürekliliğini sağlayacak başlangıç ve çalışma sermayesi sağlamak öne çıkmaktadır. Startupların başlangıç aşamasında ilk girişimcilik adımlarının maliyeti ise, genellikle girişimcilerin kendilerinin, aile veya arkadaşlarının kaynakları ile finanse edilmektedir (Atsan ve Erdoğan, 2015: 298). Startuplar, genelde piyasaya ve iş hayatına yeni giriyor olmaları, iş tecrübesine ve piyasa tanınırlığına sahip olmamaları, likidite ve kredibilitelerinin az olması nedeniyle finansal araçlara erişim ve kullanım noktasında sıkıntı çekmektedirler.

Bireysel ve kurumsal yatırımcılar ise piyasa getirisinin üzerinde getiri elde edebilmek için gelecek vaat eden ve hızlı büyüme potansiyeli olan yeni projelere ve startuplara erken aşamada yatırım yaparak girişimci ile birlikte yüksek kazanç amaçlamaktadırlar. Bu durum hem yatırımcının hem de girişimcinin lehine olacak şekildedir. Fakat hem dünya üzerinde hem de ülkemizde bu tür yatırım yapan ve bireysel yatırımcı olan melek yatırımcılar ile kurumsal yatırımcı olan risk sermayedarları finansal sistem içerisinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de oldukça sınırlı bir yer tutmaktadır. Bu durum girişimciler açısından yeterli miktarda fona erişim imkânını iyice güçleştirmektedir.

Türkiye’de devlet destekleri, teknokentlerdeki yatırım programları, hızlandırma ve kuluçka merkezleri, melek yatırımcılar, risk sermayesi şirketleri ve girişim sermayesi yatırım ortaklığı şirketleri startuplara destek vermektedirler. Son yıllarda bu tür oluşumlar ve destekler artmasına karşın hala istenilen düzeyde değildir ve sınırlı sayıda girişime destek verebilmektedirler.

4. STARTUP FİNANSMAN MODELLERİ

4.1. Girişim Sermayesi (Risk Sermayesi)

Risk sermayesi, özgün, uygulanabilir ve büyüme potansiyeli olan projelere, iş fikirlerine, küçük ölçekli veya kurulması planlanan işletmelere ve girişimlere faiz talep etmeksizin sermaye ortaklığı yolu ile proje realizasyonu imkânı tanıyan ve girişim finansmanı sağlayan bir finansman türü olarak tanımlanabilir (Böyükaslan ve Tiryakioğlu, 2016: 606). Diğer bir ifade ile risk sermayesi yenilikçi ve büyüme vaat eden iş fikirleri ve projelere yatırım yaparak risk alınması olarak ifade edilebilir.

Startupların desteklenmesi sürecinde kullanılan finansman tekniklerinden bir tanesi olan risk sermayesi modeli, genellikle gelişmiş ve teknoloji üreten ülkelerde yoğun olarak kullanılmaktadır. ABD ve ileri teknoloji üreten diğer Batı Avrupa ülkelerinde özellikle teknoloji yoğun ürün ve hizmet ortaya koyan proje ve iş fikirleri risk sermayedarları tarafından talep görmekte ve yüksek getiri elde etmek amacıyla yatırım almaktadır (İpekten, 2006: 391-394).

Risk Sermayesi finansman modeli ülkemizde de son yıllarda gelişim göstermektedir. Bu kapsamda Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları şeklinde kurulmuş ve Sermaye Piyasası Kurulu denetimine tabi olan 8 Adet Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı bulunmakta olup, bunlar 2016 yıl sonu itibari ile yaklaşık 1.2 Milyar TL portföy büyüklüğüne ulaşmıştır (TSPB, 2017).

Risk sermayesinin orta ve uzun vadeli yatırımlar için uygun olması, yeni doğan işletmeler ile küçük ve orta ölçekteki şirketler için uygulanabilir olması, yenilikçi fikirleri ve iş modellerini özendirilmesi, startuplar üzerinden yeni ve denenmemiş teknolojilerin geliştirilmesine imkân sağlaması, ekonomideki atıl tasarrufların reel ekonomiye kazandırılmasına katkıda bulunması nedeniyle hem ekonomiler hem de girişimciler için olumlu katkıları vardır(Uslu ve Önal, 2007: 421-424).

Risk sermayesi şirketleri, ilgilendikleri girişimcinin iş fikrini veya projesini ön değerlendirme tabi tutar ve sonunda ilgilenmeye değer bulur ise ikinci aşama olarak proje detayları ve iş fikrinin ekonomik olarak nasıl gerçekleştirileceği üzerinde çalışmaya başlar. Bu aşamadan risk sermayedarları projeleri daha detaylı incelerler ve bir fizibilite raporu hazırlatırlar. Hem kendi hazırlık süreçleri ve raporları hem de girişimcinin nihai sunumuna göre karar alırlar ve yatırım sürecini başlatırlar.

Yatırım sürecinin başlamasının ardından risk sermayedarı ve girişimci arasında yapılan görüşmelerinde olumlu geçmesi durumunda, risk sermayedarları hangi oran ve koşullarda projeye katılacağı diğer bir ifade ile; yatırımın miktarı, büyüklüğü, ortaklık yapısı ve şekli gibi konular görüşülür ve olumlu sonuç çıkar ise taraflar arasında karşılıklı hak ve yükümlülükleri içeren bir yatırım sözleşmesi düzenlenir ve yatırım süreci tamamen başlatılmış olur (Ertuğrul, 2011: 52).

4.2. Melek Yatırımcılar

Girişimciler projelerini hayata geçirebilmek için kendi finansman kaynaklarının yetmediği noktada dışardan kaynak bulma yoluna gidebilirler. Bu aşamada ortaya çıkan melek yatırımcılar olarak bilinen girişim tecrübesine sahip bireysel yatırımcılar ise; kendi para ve deneyimleriyle girişimcilerin iş fikirlerine yaptıkları yatırım ortaklığı şeklindeki finansman tekniğidir (Uslu ve Önal, 2007). Diğer bir ifade ile melek yatırımcılık kuruluş aşamasında olan ve gelecek vaat eden işletmelere, kar elde etme amaçlı olarak finansal destek sağlayan bir finansman şeklidir.

Melek yatırımcılar ile risk sermayedarları işleyiş ve şekil açısından birbirine çok benzemekle birlikte bir takım farklılıkları da vardır. Bu farklılardan en önemlisi; risk sermayedarları kurumsal yatırımcılar iken, melek yatırımcılar kendi adına hareket eden bireysel yatırımcılardan oluşmaktadırlar. Hem startupların hem de küçük ve orta ölçekli işletmelerin öz sermaye sıkıntıları olması ve yabancı kaynak temininde güçlük yaşamalarından dolayı melek yatırımcılar bu işletmeler için etkin bir finansman kaynağı oluşturabilirler.

4.3. Kitlese Fonlama

Kitlese fonlama, teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte iş fikri sahiplerinin internet üzerinden, girişimlerini veya projelerini hayata geçirebilmeleri için ihtiyaç duydukları finansal desteği ortak bir platforma taşıyabildikleri ve finansmana konu olan girişime veya projeye ilgi duyan kitleler sayesinde fon toplayabildikleri modern bir finansal kaynak yaratma sistemi olarak tanımlanabilir (İşler, 2014: 51).

Kitle fonlaması, dağıtık sermaye veya kitle yatırımı olarak adlandırılabilen bu finansman türü son yıllarda özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İngiltere gibi Batı Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan ve yeni kurulmuş, finansman arayışı içerisindeki şirketlere yeni bir seçenek olarak ortaya çıkan bir ortaklık biçimidir. Diğer bir ifade ile birçok küçük yatırımcının birleşerek kendilerinin seçtiği bir projeye yatırımlarına karşılık bekleyerek ya da bazen sembolik bir karşılık istenmesi sonucunda ortak olması, ürün geliştirme aşamasındaysa ön sipariş vermesi ya da bir çeşit bağışta bulunarak, girişimcilere sermaye sağlaması şeklinde tanımlanabilir (Ergen, Lau ve Bilginöglü, 2013: 2).

32

Kitlese fonlama kendi arasında dört temel fonlama modelinden oluşmaktadır. Bunlar; bağış temelli fonlama, ödül veya ön alım temelli fonlama, borçlanma temelli fonlama ve hisse temelli fonlama olarak sıralanmaktadır (Atsan ve Erdoğan, 2015: 302).

Geleneksel finansman tekniklerinden faydalanamayan veya yatırımcılara ulaşma konusunda sıkıntı çeken girişimcilerin daha geniş kitlelere ulaşabilmelerini sağlayan bu teknikte girişimciler ulusal ve uluslararası platformları aynı anda kullanabilmektedirler. Girişimciler iş fikirlerini veya projelerini bu konuda hizmet veren ve alanında uzman ve tanınmış olan platformlar veya web siteleri aracılığıyla yayınlar ve açık çağrılarını kitlelere hazırladıkları yazılı ve görsel malmzelerle birlikte sunarlar. Daha sonra fon sağlayıcı niteliği taşıyan kitleler ise beğendikleri ve desteklenmesi gerektiğine inandıkları projelere ilgili platformlar vasıtasıyla genellikle küçük miktarlarda para yatırarak desteklerler. Girişimciler kitlese fonlama platformlarını sadece fon yaratmak için değil, ayrıca ürünlerini test etmek, tutundurmak ve pazarlamak ve bu yolla tüketicilerin tercihleri konusunda daha detaylı bilgi edinmek için de kullanabilmektedirler. Bu platformda girişimciler yatırımları için küçük miktarlardan oluşan bağışlardan topladıkları fonları kullanma şansı bulabildikleri gibi, iş fikirlerinin belirli bir kısmına yatırım yapacak ortaklar da bulabilmektedirler. Özetle bu finansal modelde girişimci, yatırımcı ve tüketici online bir platform üzerinde buluşur ve iş fikrinin gelişmesini ve hayata geçmesi için gerekli fonun ortaya çıkmasını sağlar (Atsan ve Erdoğan, 2015: 302-305).

4.4. Teşvik, Hibe ve Destekleme Yolu İle Fonlama

Hem dünya üzerindeki ülkelerde hem de Türkiye’de yenilikçi iş modelleri ve projeler devletin ilgili kurum ve kuruluşları ile diğer özel kurum ve kuruluşlar tarafından veya bireysel olarak desteklenmektedir. Günümüzde özellikle çevre duyarlılığı yüksek, sağlık, eğitim, yenilenebilir enerji, inovasyon ve ar-ge vb. projeler öncelikli olarak desteklenmektedir.

Türkiye’de son yıllarda Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı’na bağlı ilgili birimler katma değeri yüksek olan yenilikçi projelere destek vermektedir. Özellikle startupların ve KOBİ’lerin yararlanacakları, hem başlangıç sermayesi hem de çalışma sermayesi ihtiyacını karşılayacak kaynaklar % 70’e kadar varan hibe oranı ile kullanılabilmektedir. Bu tür kurumlar hibe veya teşvik sağlamanın yanı sıra vergi avantajları, faizsiz veya piyasa faiz oranının altında bir orandan kredi de kullanılabilmektedir. Bu kapsamda KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Teknoparklar, üniversiteler ve özel

kuruluşlar tarafından kurulan kuluçka merkezleri özellikle startüplara hem nakdi hem de aynı katkı sağlayan kurumlar arasında yer almaktadır(KOSGEB, 2015).

Bu merkezlerde girişimcilere yatırım destek hizmetleri, mentörlük hizmetleri, hızlandırıcı finansal hizmetler gibi iş fikrinin geliştirilmesini ve yatırım yapılabilir seviyeye taşıyabilmesini içeren destekler de sağlanmaktadır.

5. DÜNYADA KATILIM BANKACILIĞI

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren birçok banka bulunmakta ve bunların birçoğunun kökeni yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Dünya üzerinde en yaygın olan bankacılık türü ise geleneksel yani ticari bankalardır. Bu bankalar, farklı işlemlerde yapmakla birlikte temel olarak fon sahiplerinden faizle mevduat toplayıp fon talep edenlere faizle kredi veren kurumlar olarak tanımlanabilir. Diğer bir bankacılık türü olan Kalkınma Bankaları resmi ve özel kurum ve kuruluşların yatırımlarına ve projelerine finansman sağlayan ve bu faaliyetlerini yürütmek üzere organize olan bankalardır. Yatırım bankaları, ticari bankalar gibi katılım ve mevduat fonu kabulünü gerçekleştiremezler. Bu bankalar sanayicilere ve kurumsal yatırımcılara, fonlarını menkul değer alım ve satımı ile değerlendirmelerinde aracılık ve danışmanlık yapan, işletmelere doğrudan kredi vermeyen ve işletmelerin orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarını karşılayan, sanayi sektörüne yatırım yaparak projelerine fon sağlayan finansal kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Son olarak İslami Bankacılık veya Katılım bankacılığı olarak adlandırılan bankacılık ise ilk iki tür bankacılıktan farklı olarak, faizsiz esasa dayanan ve kâr-zarar ortaklığı anlayışıyla fon toplayan, topladığı tasarrufları bir aracı olarak fon ihtiyacı olanlara aktaran bir bankacılık türüdür. Geleneksel bankacılıklarda faiz olgusu öne çıkarken, katılım bankalarında ise faiz yasağı esas alınır ve bankacılık faaliyetleri ve enstrümanları bu esas üzerinden İslami kurallara uygun olarak yürütülür(Kalaycı, 2013: 52-53).

Dünya üzerinde İslami Bankacılık fikrinin ortaya çıkması ve uygulanmaya başlaması ise ilk olarak İslam Konferansı'na katılan ülkeler arasında İslam Kalkınma Bankası'nın ve İslam Bankaları Birliği'nin kurulmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu konferans sonrasında İslami prensiplere uygun faizsiz bankacılık sisteminde temel olarak iki akım ortaya çıkmıştır. Bu akımdan birincisi, İslami esaslara dayalı bir toplum modeli oluşturmaya çalışan toplumların(İran ve Pakistan), İslam'a uygun iktisadi model içerisinde bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve faaliyetlerine başlaması esasına dayanırken. İkinci akım ise, dünyada var olan ve yaygın olarak kullanılan serbest piyasa ekonomisi içerisinde İslami esaslara uygun faizsiz işlemler yapan finansal kurumlar kurularak rekabete açılması fikridir. İkinci akım İran ve Pakistan dışındaki tüm İslam ülkelerince benimsenerek yaygın olarak kullanılan bir model olmuştur. Yeni kurulan bu sistemler özellikle ilk yıllarında çok işlevsel olamamış ve her iki modelde karşılaşılan temel sorunun faizsiz bankacılık sisteminin kendi işlevini yerine getirmesini sağlayacak toplumsal, ekonomik ve hukuksal çerçevenin tam olarak uyum sağlayamamasına ve kurulamamasına bağlanmaktadır(Zaim, 2000: 250-255).

Dünya üzerinde kurulan faizsiz bankacılığın modern ve uluslararası ilk örneği olan İslam Kalkınma Bankası ise 1973'te İslam Konferansı Örgütüne üye olan 7 Müslüman ülkelerin maliye bakanlarının ortak bildiğiyle Suudi Arabistan'ın başkenti Cidde'de kurulmuştur. Geri kalmış İslam ülkelerinin kalkınmasına yardımcı olmak ve İslam Konferansı Teşkilatı üyesi ülkeler arasındaki mevcut ticaretin artırılması kurumun temel stratejisi olup, bunun için gerekli olan finansmanı sağlamaktadır. Aynı zamanda Ticaret kredileri için 2005 yılından itibaren banka şemsiyesi altında faaliyet gösteren Uluslararası İslami Ticaret Finans Kuruluşu (International Islamic Trade Finance Corporation) üye ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesine katkı sağlamaktadır(www. isdb.org, E. Tarihi: 01.07. 2017).

Geçmişten günümüze İslami bankacılık önemli yol kat etmiştir. Bu bankacılık türü hem İslam ülkelerinde hem de diğer dünya ülkelerinde gelişmeye devam etmektedir. İslam ülkeleri arasında ekonomik büyüklüğü ve dünya ticaretinde söz sahibi olan Türkiye, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Mısır, Pakistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve diğer Körfez Ülkeleri İslami bankacılığın en yoğun olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerin dışında yer alan ve finansal derinliği olan gelişmiş ekonomilerde de İslami bankacılık günden güne gelişerek sektördeki payı büyümektedir(EY, World Islamic Banking Competitiveness Report 2016: 46-62).

Özellikle İngiltere'de İslami Bankacılık diğer batı ülkelerine göre daha fazla gelişmiştir diyebiliriz. İngiltere'nin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, İsveç, Lüksemburg, Güney Afrika İslami bankacılığın geliştiği ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren bankalar ise Goldman Sachs, Citibank, HSBC Bank, Kleinwort Benson Bank, Union Bank of Switzerland, ANZ Grindlays, vs. gibi uluslararası bankalardır. Batılı sermaye ile kurulan ilk bağımsız

faizsiz banka ise, Citibank tarafından 20 milyon Amerikan Doları sermaye ile 1996 yılında Bahreyn'de kurulan Islamic Investment Bank'dır (Ece, 2011: 4).

Diğer batı ekonomilerinde ve uluslararası katılım bankacılığının en yoğun olduğu ve sektörün lideri konumunda olan ülkelerden Bahreyn, Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Kuveyt ve Pakistan'da Katılım Bankacılığının toplam bankacılık sektöründeki payı yıllar itibari ile artmaktadır. İslami Bankacılığın lokomotifi sayılabilecek bu 9 ülkedeki 2015 yılsonu itibari ile yaklaşık 1 Trilyon ABD doları olarak gerçekleşen aktif büyüklüğünün 2020 yılına kadar yıllık % 14'ün üzerinde büyüyeceği ve 1.8 Trilyon ABD dolarına yaklaşacağı ön görülmektedir (EY, World Islamic Banking Competitiveness Report 2016: 18).

6. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

Türkiye'de katılım bankacılığının geçmişine bakıldığında birkaç modelin uygulandığı ve devamındaki bazı değişikliklerin günümüzdeki son halini ortaya çıkardığı söylenebilir. Geçmiş dönemde yurt içindeki tasarruf sahiplerinin ve o dönemde yurt dışında işçi olarak çalışan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının birikimlerini faizsiz koşullarda verimlilik ve kârlılık anlayışı doğrultusunda birleştirerek değerlendirmek ve sanayiye aktarmak üzere 1975 yılında kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB), faizsiz bankacılık anlamında ortaya çıkan ilk kurum olma amacına sahip olmasına karşın, 1978 yılında faiz bazlı çalışma kararı alarak bu ilk amacı hayata geçirememiştir. İlk kuruluş, örgütlenme ve çalışma yapısı itibarıyla DESİYAB, 1983 yılında ilk olarak ortaya çıkan Özel Finans Kurumları için amaç açısından örnek olmuştur.

Özel Finans Kurumları, İslami kurallara uygunluğu esas alan faizsiz bankacılık işlemleri yapmak üzere ortaya çıkmıştır. Bu kurumların ortaya çıkmasında bir takım iktisadi ve sosyo-politik nedenler etkili olmuştur. Bunlardan bazıları; ülkede faize karşı dinsel inancından dolayı tasarrufunu geleneksel bankalarda değerlendirmekten kaçınan yatırımcıların atıl fonlarını ekonomiye kazandırarak yatırım için gerekli olan yurt içi tasarruf oranlarını artırmak, Körfez sermayesinin ülkeye girişini sağlamak, 24 Ocak 1980 liberal iktisadi kararları ve 1981 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu'nun yürürlüğe konulması, 1983 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın kurulması ve 1987 yılından itibaren mali serbestleşme ve devlet müdahalesinin kademeli olarak kaldırılması olarak sıralanabilir (Kalaycı, 2013: 55-56).

Türkiye'de ilk olarak 1985 yılında kurulan Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş. ise İslami bankacılık prensiplerine uygun olarak kurulmuş ilk kurumlardır. Bu kurumlarında ardından, 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995 yılında İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve 1996 yılında kurulan Asya Finans Kurumu A.Ş. İslami bankacılık faaliyetlerine uygun olarak kurulmuş ve faaliyetlerine başlamışlardır.

2001 yılında Türkiye'de yaşanan ve özellikle bankacılık sektörünü fazlasıyla etkileyen ekonomik kriz sonucunda İhlâs Finans Kurumu A.Ş. iflas etmiş ve kurumun faaliyetlerine son verilerek kapatılmıştır. Daha sonra Ülker grubunca devralınan Faisal Finans, isim değiştirerek Family Finans adını almıştır. 2005 yılında Family Finans, Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. kurulmuştur (Sümer ve Onan, 2016: 299-300).

2005 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun yayınladığı ve 5411 sayılı bankacılık kanunu ile Özel Finans Kurumlarının adı Katılım Bankaları olarak değiştirilmiştir. O tarihten itibaren katılım bankaları mevduat bankaları ile aynı statüye sahiptir (BDDK, 2017). 2017 yılı itibari ile Türkiye'de Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım Bankası olmak üzere toplam 5 adet katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankaların 2016 yılı sonu itibari ile yaklaşık olarak 133 Milyar TL aktif büyüklüğü bulunmakta ve bankacılık sektörü içerisinde de yaklaşık % 5'lik bir payı vardır (TKBB, 2017).

Yıllar itibari ile dünyada olduğu gibi Türkiye'de de katılım bankacılığının geliştiği söylenebilir. EY'nin dünya katılım bankacılığı araştırma raporu kapsamında, global katılım bankacılığı sektörünün büyüme motoru niteliğinde olan 40 öncü banka ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu 9 temel ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler büyüme sürecinde sektörün bölgeselleşmesini sağlayacak bazı fırsatları bünyesinde bulunduran ve gelişmekte olan ülkeler grubundan oluşmaktadır. Önümüzdeki 10 yıl boyunca gelişmekte olan ülkeler küresel büyümede önemli bir rol oynamaya devam edeceklerdir. Dünya üzerinde hızlı büyüyen 25 ülke, dünya ekonomisini ve küresel ticaret akışlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu ülkelerin 10'u yoğun bir Müslüman nüfusa sahip ülkeler olduğundan, katılım bankacılığının daha da büyümesi ve sektörden aldığı pay ile birlikte karlılığını artıracığı beklenmektedir. Türkiye'de dahil olmak üzere bu ülkelerdeki katılım bankalarının dijital önceliğin ön planda tutulduğu kurum stratejileri geliştirmesi ve kitlelere sunduğu

ürün portföyünü genişletmesi ile birlikte yıllar itibari ile sürdürülebilir bir büyüme sağlayacağı öngörülmektedir(EY, Dünya Katılım Bankacılığı Rekabet Raporu, 2016: 1-8).

7. KATILIM BANKALARININ POTANSİYEL ROLÜ

Son yıllarda hem ülkemizde hem de uluslararası alanda faaliyet gösteren bazı girişim hızlandırma merkezlerine, kuluçka merkezlerine, melek ve kurumsal yatırımcılara bakıldığında, risk paylaşımı ve ortaklığın başarılı bir biçimde uygulandığı söylenebilir. Bu ekosistemde melek yatırımcılar ve kurumsal yatırımcılar fonlarını, girişimciler ise projelerini veya iş fikirlerini ortaya koymakta ve katılım bankacılığı literatüründe mudaraba olarak adlandırılan ortaklık şekline benzer bir uygulama yaptıkları gözlemlenmektedir.

Hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde faaliyet gösteren katılım bankalarının yüksek getiriler elde ederek kar paylarını artırıp müşterilerine cazip oranlar sunabilmeleri ve fark yaratabilmeleri için, özellikle fintech (finansal teknolojiler) ve yeni katılım bankacılığı enstrümanları üretmeleri, büyüme potansiyeli olan yeni nesil iş modellerine ve projelere yatırım yapmaları bankaların hedeflerine ulaşmasına pozitif katkı sağlayacaktır (EY, 2016).

Katılım bankalarının çalışma prensipleri dâhilinde yer alan ve öz sermaye sağlayıcı olarak yer alabilecekleri bir sistem kurularak, startupların desteklenmesi hem katılım bankaları hem de özellikle erken aşama ve büyüme dönemlerinde fon ihtiyacı olan startuplar açısından faydalı olacaktır. Finansal sistem içerisinde yer alan ve katılım bankacılığının en büyük rakipleri arasında yer alan geleneksel bankacılık hizmeti sunan ve Türkiye’de ilk 10 içerisinde yer alan ticari bankalar erken aşama kuluçka merkezleri veya startup hızlandırma merkezleri kurarak (Türkiye İş Bankası WorkUp, Garanti Bankası Garanti Partners vs.) yeni nesil iş fikirlerinin ortaya çıkmasını sağlamakta ve bu girişimlere yatırım yapmaktadırlar. Katılım bankaları bu tür uygulamaları ilk yapmayı geleneksel bankaların biraz gerisinde ve geç kalsa da Albaraka Türk ve Kuveyt Türk katılım bankaları da benzer uygulamalar yapmak için 2017 yılının ikinci yarısında benzer bir girişim başlatmışlardır. Bu kapsamda Albaraka Türk, Albaraka Garaj Startup Hızlandırma Merkezi ve Kuveyt Türk, Lonca Girişimcilik Merkezini kurarak özellikle finansal teknolojiler ve diğer alanlarda başarılı olabilecek yeni nesil girişimleri desteklemeye başlamışlardır. Bankalar tarafından yürütülen bu tür kuluçka ve hızlandırma merkezlerinde özellikle finansal teknolojiler, yenilikçi ve teknoloji girişimleri yılın belirli dönemlerinde alınan kayıtlarla veya düzenlenen etkinliklerle seçilmektedir. Seçilen bu girişimlere finansal destek, hibe desteği, mentörlük desteği, network desteği, danışmanlık ve iş geliştirme desteği, çalışma alanı ve alt yapı desteği gibi birçok destek sağlanarak görece daha başarılı, büyüme potansiyeli ve karlılığı en yüksek olanlara yatırım yapmaktadırlar. Bankaların yatırım yaptıkları bu iş modelleri ölçeklendirilebilir ve hızlı büyüme potansiyeline sahip olduklarından birkaç yıl içerisinde oldukça yüksek düzeyde getiri elde etme ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti kapsamında değerlendirerek markalarının değerini ve itibarını artırma istekleri bulunmaktadır. Aynı zamanda bankaların ihtiyaç duydukları finansal hizmetlerin bu girişimler tarafından desteklenmesi, bankaların sabit maliyet gerektiren bazı iş ve işlemlerini bu girişimlere devretmesi ile bankaların aktif pasif yönetiminde dahi etkili olabilmektedirler. Yine benzer şekilde özel sektör ve üniversiteler tarafından kurulmuş olan E-Tohum, Endeavor, Startup Labs, Sucool, Kworks, Girişim Fabrikası vs. gibi bir çok hızlandırma ve kuluçka merkezlerinde yapılan faaliyetlerle yeni nesil iş fikirleri geliştirilmekte ve bu girişimlerin yatırım alması sağlanmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de de son yıllarda oldukça başarılı girişimler ortaya çıkmakta ve hem yurt içinden hem de yurt dışından ciddi yatırımlar almaktadırlar. 2016 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen birleşme ve satın alma işlemleri raporları incelendiğinde, yıl içerisinde yerli ve yabancı yatırımcılarca yapılan birleşme ve satın alma işlemlerinde büyük ölçekli işlemlerin sayısının düştüğü, işlem hacminin orta ölçekli işlemlerce, işlem adedinin ise küçük ölçekli girişim sermayesi ve melek yatırımcı işlemleri ile domine edildiği görülmektedir. İşlem hacmi 2015 yılına oranla yaklaşık %53’lük bir düşüş gösterse de, toplam işlem adedi, rekor sayıdaki girişim sermayesi ve melek yatırımcı işlemlerinin etkisiyle, geçmiş yıllardaki seviyesini korumuştur (Deloitte, 2016 Yılı Birleşme ve Satın Alma Raporu, 2017 ve EY, Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2016 Raporu, 2017). 2017 yılında ise startuplara olan ilgi daha da artarak devam etmiş ve yılın ilk yarısında yaklaşık olarak 60 startup bu kapsamda yatırım almış veya desteklenmiştir. 2017 yılsonu itibari ile bu rakamın daha da artacağı öngörülmektedir (egirişim.com, E. Tarihi: 01.08.2017).

Uluslararası alanda faaliyet gösteren benzer kurumların da bu alanda gerçekleştirdikleri başarılı uygulamaları bulunmaktadır. Örneğin; İngiltere’de faaliyet gösteren British Business Bank bünyesinde kurulan Startup Loans gelecek vaat eden startuplara mentörlük hizmeti, network ve finansal destek sağlayarak başarılı olan iş modellerini belirleyip istenilen sürede ölçeklendirilerek yatırım almalarını ve büyümelerini sağlamaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri’nde faaliyet gösteren Emirates Islamic Bank ise İslami kuralları esas alarak startupları desteklemekte ve onlara yatırım yapmaktadır. Amerika Birleşik

Devletlerinde faaliyet gösteren Startup Muslim hem kuluçka merkezi hem de kitlesel fonlama platformu olarak kurulmuş olup İslami kuralları esas alarak startupları desteklemektedir (www.startupmuslim.com, www.startupmuslimfunding.com E. Tarihi: 01.06. 2017).

Bu kurumlar startupların erken aşamada en büyük sorunu olan finansmana erişim, network, pazarlama, ofis, danışmanlık ve mentörlük hizmetini startuplara sunarak onların projelerini geliştirme fırsatı yakalamasının, yeni yatırım alanları ve yatırımcıları bularak karlılığını artırmanın ve projelerini hayata geçirmelerinin önünü açmaktadırlar.

T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından Aralık 2014'de yayınlanan Onuncu Kalkınma Planı dahilinde, 7 alt bileşenden oluşan İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı, ilgili alt bileşenlerden biri olan Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Sisteminin Geliştirilmesi ise 4 politika ve 31 eylem planından oluşmaktadır. Bu eylem planının alt başlıklarında ve TKBB tarafından yayınlanan 2015-2025 Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi'nde katılım bankalarının melek yatırımcılara veya girişim sermayesi yatırımcılarına, yenilikçi girişimlere veya startuplara ortaklık yolu ile finansman sağlaması amaçlanmaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları geleneksel bankalara göre daha kısıtlı olan portföylerini geliştirmeyi ve sektörden aldığı payı artırmak istemektedirler. Bu açıdan bakıldığında öz sermaye finansmanını esas alan kendi bankacılık prensipleri ile neredeyse birebir uyuşan bir model kurarak startupları desteklemeleri hem yeni pazarlar bulmaları hem de karlılıklarını artırmaları açısından büyük katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda 2016 yılında Katılım Bankacılığı ve Girişim Ekosistemi Çalıştayı düzenlenmiş ve katılım bankalarının bu yönde girişimde bulunması için tüm tarafların görüşlerinin alındığı başarılı bir çalışma ortaya konmuştur(www.tbb.org.tr; www.tkbb.org.tr E. Tarihi: 01.06.2017).

Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları kendi bünyelerinde kuracakları erken aşama kuluçka merkezleri veya girişim hızlandırma merkezleri ile girişimcilere finansal destek, pazarlama ve yatırım desteği, yatırımcılarla girişimcilerin buluştuğu ortak platformlar, ulusal ve uluslararası network, ortak çalışma alanı ve ofis, danışmanlık ve mentörlük hizmeti vererek iş fikirlerinin olgunlaşmasına ve yatırım alabilir seviye gelmelerine katkı sağlayabilir. Kuracakları bu kuluçka merkezlerinde her türlü startupları destekleyebilecekleri gibi, özelde de kendi sektöründe ihtiyaç duyulan finansal ürünler üretilmesini veya pazar payını artıracak yeni ürün ve hizmetler ortaya konmasını teşvik edebilir. Böylelikle fintech girişimlerini destekleyerek kendi dijital yapısını güçlendirebilir, maliyetlerini azaltarak yenilikçi ürün ve hizmetlere daha etkin ve ekonomik olarak ulaşabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de yatırım yapılması ve sürdürülebilir bir büyüme için yurt içi tasarruf oranlarının artırılması oldukça önemlidir. Ülkenin nüfusunun çok büyük bir kısmının Müslüman olması, tasarruf sahiplerinin önemli bir kısmının geleneksel bankacılık faaliyetlerinde uzak durmasına neden olmaktadır. Bu tür tasarruf sahiplerinin İslami prensipleri esas alarak faaliyet gösteren katılım bankalarına yönlendirilmeleri, bu bankacılık türünün daha fazla enstrümanlar üreterek tasarruf sahiplerini ikna etmeleri ve farkındalıklarının artırılması hem ülke ekonomisi için hem de tasarruf sahipleri için olumlu etkiler sağlayacaktır.

Dünyanın önde gelen danışmanlık ve denetim şirketlerinden olan, Deloitte (2014) tarafından yayınlanan *Türkiye'de Katılım Bankacılığı Büyüme Yolundaki Önemli Adımlar Raporu* ve EY (2016) tarafından yayınlanan *Dünya Katılım Bankacılığı Rekabet Raporu* önümüzdeki yıllarda katılım bankacılığının gerekli yatırımları yapmaları, yeni ve etkin yatırım alanları bulmaları, yenilikçi ürün ve hizmet geliştirmeleri ve diğer yapısal kararlar almaları durumunda finans sektöründen aldıkları payı artıracaklarını öngörmektedir. Türkiye'de yaklaşık olarak %5 olan katılım bankalarının payının önümüzdeki on yıl içerisinde %15'e kadar artırılması amaçlanmaktadır (TKBB, 2016).

Katılım bankalarının başlıca uygulamalarından biri de öz sermaye ortaklığıdır. Katılım Bankaları kuracakları kuluçka merkezi benzeri yapılarda yılın belli dönemlerinde düzenleyecekleri etkinliklerle (yarışmalar vs.) ilgili projelerden en iyi olanlarının seçilmesi, kuluçka merkezlerinde olgunlaştırılması ve etkin bir mentörlük hizmeti sunulması, iş fikrinin taşıdığı risklerin azaltılmasını ve daha etkin bir değerlendirme yapılmasını sağlayacaktır. Böylelikle katılım bankaları kuluçka merkezlerinden başarı ile çıkmış olanlara yatırım yaparak yatırım riskini de optimize etmiş olacaktır.

Katılım bankalarının bu modeli uygulaması hem ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacak hem de kendi pazar paylarının artırılmasına ve tasarruf sahiplerine yüksek getiri sunarak pazar payı artışını beraberinde getirecektir. Aynı zamanda yeni nesil girişimcileri desteklemesi, yüksek katma değerli ekonomik kalkınma bakımından hayati olduğundan ve önemli bir sosyal sorumluluk faaliyeti olarak

değerlendirilebileceğinden dolayı katılım bankalarının marka değerlerinin artmasına da katkı sağlayacaktır. Yine bu modelin uygulanması Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan Onuncu Kalkınma Planında amaçlanan katılım bankalarının geliştirilip yaygınlaştırılmasına ve yeni nesil girişimleri ortaklık kurarak desteklemesi stratejisine de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acs, Z. J., Desai, S. ve Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, Economic Development And Institutions. *Small Business Economics*, 31(3), 219-234.
- AlMaimani, J. ve Johari, F. B. (2015). Enhancing Active Participation of SME's and Islamic Banks towards Economic Diversification in Oman. *Procedia Economics and Finance*, 31, 677-688.
- Almeida, P., ve Kogut, B. (1997). The Exploration Of Technological Diversity And Geographic Localization İn Innovation: Start-Up Firms İn The Semiconductor Industry. *Small Business Economics*, 9(1), 21-31.
- Audretsch, D. B. (1995). Innovation, Growth And Survival. *International Journal of Industrial Organization*, 13(4), 441-457.
- Atsan, N. ve Erdoğan, E. O. (2015). Girişimciler İçin Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Kitlesel Fonlama (Crowdfunding). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 297-320.
- Bechri, M., Najah, T. ve Nugent, J. B. (2001). Tunisia's Lending Program to SME's: Anatomy Of An Institutional Failure?. *Small Business Economics*, 17(4), 293-308.
- Böyükaslan, A. ve Tiryakioğlu, M. (2016). Girişimci Devlet, Yenilikçi Finansman: Türkiye İçin Bir Politika Arayışı. *Journal of Business Research Turk*, 8(1),592-618.
- Cosh, A., Cumming D. ve Hughes A. (2009). Outside Entrepreneurial Capital. *Economic Journal*, 119, 1494-1533.
- Çoban, M. ve Saban, M. (2006). Türkiye'de Risk Sermayesi Uygulaması ve Sorunları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (31), 131-140.
- Çonkar, M. K. (1988). Kalkınma Bankacılığı ve Türkiye'deki Uygulama. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Deloitte. (2014). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Büyüme Yolundaki Önemli Adımlar Raporu. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/financial_services/kat%C4%B1l%C4%B1m_bankaciligi2014.pdf (E. Tarihi: 15.04.2017)
- Deloitte. (2017). Annual Turkish M&A Review 2016. <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/mergers-and-acquisitions/articles/annual-turkish-ma-2016.html> (E. Tarihi: 01.05.2017).
- Demirli, Y. (2014). Türkiye'de Teknoparklara Yönelik Teşvikler Ve Teknoparkların Bilim Ve Teknoloji Kapasitesinin Gelişimine Katkısı. *Maliye Dergisi*, 166, 95-115.
- Ece, N. (2011). Dünya'da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (25), 1-17.
- Ergen, M.,Lau, J. ve Bilginoğlu, K. (2013). Dağıtık Girişimci Sermayesi: Kitle fonlaması. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 3. Sanayi Şurası. <http://sanayisurasi.gov.tr/3.Sanayi-Surasi-Kitabi.pdf> (Erişim tarihi: 01.05.2017).
- Ertemel, A. V. (2016). Teknoloji Girişimi Süreç Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Yalın Girişim Metodolojisinin İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 119-133.
- Ertuğrul, A. (2011). Yenilikçi Küçük İşletmelerin Finansmanı: Türkiye Uygulaması(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- EY. (2016). Dünya Katılım Bankacılığı Rekabet Raporu 2016. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/%C4%B0slami_Bankac%C4%B1l%C4%B1k_Raporu_TR/\\$FILE/EY_IBCR_2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/%C4%B0slami_Bankac%C4%B1l%C4%B1k_Raporu_TR/$FILE/EY_IBCR_2016.pdf) (E. Tarihi: 01.05.2017).
- EY.(2016). World Islamic Banking Competitiveness Report 2016. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016/\\$FILE/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016/$FILE/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016.pdf) (Erişim tarihi 01.04.2017).
- EY.(2017). Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2016 Raporu. http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/MA_2016_Raporu/%24FILE/EY_MA_2016.pdf (E. Tarihi: 01.05. 2017).
- Günay, S. G. ve Başalp, A. (2011). Girişimciler, Melek Yatırımcılar ve Risk Sermayesi Firmaları Arasında Kurulacak Bir Ağ, Bu Ağın Yapısı ve Önemi. *Business & Economics Research Journal*, 2(2), 153-164.

- İpekten, O. B. (2006). Risk Sermayesi Finansman Modeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 385-408.
- İşler, S.T. (2014). Modern Finansmanda Yeni Bir Dönem: Kitlese Fonlama-Crowdfunding. *Gösterge Dergisi*, Sonbahar, 51-65.
- Kalaycı, İ. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.
- Keleş, M. K. (2007). Türkiye’de Teknokentler: Bir Ampirik İnceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kuğu, T. D. (2004). Finansman Yöntemi Olarak Risk Sermayesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 141-152.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). Sukuk ve Türkiye’de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 19, 751-772.
- Poyraz, E.ve Tepeli, Y. (2016). Girişimciliğin Finansmanında Risk Sermayesi Finansman Sisteminin Önemi: Türkiye Uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 35-56.
- PWC. (2017). The Long View How Will The Global Economic Order Change By 2050?. <https://www.pwc.com.tr/tr/publications/arastirmalar/assets/world-in-2050/2050-de-dunya-raporu.pdf> (E. Tarihi: 01. 05. 2017).
- Ries, E. (2011). The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation To Create Radically Successful Businesses. Crown Business.
- Sümer, G. ve Onan, F. (2016). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 296-308.
- T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. 2015 – 2018 Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı. <http://www.sanayi.gov.tr/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=493ac1cc-1115-4eba-aa7b-771aee977189> (Erişim tarihi: 01.04.2017).
- The National UAE. (2011). Emirates Islamic Bank Is Set To Offer Financing Direct To Start-Up Businesses <https://www.thenational.ae/uae/emirates-islamic-to-offer-start-up-finance-1.392749> (Erişim Tarihi: 26.06.2017).
- Türk Katılım Banları Birliği .(2016). Türk Katılım Banları Birliği Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı Raporu. <http://www.tkbb.org.tr/tkbb-yayinlari> (Erişim tarihi: 15.04.2017).
- Ueda, M. (2004). Banks Versus Venture Capital: Project Evaluation, Screening, And Expropriation. *The Journal of Finance*, 59(2), 601-621.
- Uslu, M. Z. ve Önal. Y.B. (2007). Yatırım Projeleri. Karahan Kitabevi, Adana.
- Wilson, R. (1999). Challenges and Opportunities for Islamic Banking and Finance in The West: The United Kingdom Experience. *Thunderbird International Business Review*, 1(4-5), 421-444.
- Von Hippel, E. (2005). Democratizing Innovation: The Evolving Phenomenon of User Innovation. *Journal für Betriebswirtschaft*, 55(1), 63-78.
- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (61), 81-100.
- Zaim, S. (2000). İktisadi ve Sosyal Kalkınmada Özel Finans Kurumlarının Yeri. *Kamu İşverenleri Sendikası Yayını* 38, 249-256.
- egirisim.com
- home.kpmg.com
- webrazzi.com
- workup.ist
- www2.deloitte.com
- www.albaraka.com.tr

www.ekonomi.gov.tr
www.etohum.com
www.ey.com
www.garanti.com.tr
www.isbank.com.t
www.invest.gov.tr
www.isdb.org
www.kosgeb.gov.tr
www.kuveytturk.com.tr
www.motherboard.vice.com
www.sanayi.gov.tr
www.startupdergi.com
www.startuploans.co.uk
www.startupmuslim.com
www.startupmuslimfunding.com
www.tbb.org.tr
www.thenational.ae
www.tkbb.org.tr
www.tspb.org.tr
www.ummahwide.com

EĞİTİM HİZMETLERİNDE YERELLEŞME SORUNALI: YEREL İDARECİLER VE MERKEZİ YÖNETİM YETKİLİLERİ AÇISINDAN AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME^{1*}

DOI NO: 10.5578/jeas.66164

GÜLSÜM GÜRLER HAZMAN², MUSTAFA KÜÇÜKİLHAN³

ÖZ

Eğitim; kişinin yaşadığı toplum içinde yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği sürece verilen genel addir. Yaşam boyunca edinilen tüm bilgi veya tecrübeler kolay elde edilememekte, pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Yapılan bu çalışmada, yaşanabilecek sorunlar eğitim hizmetlerinde yerelleşme çerçevesinde ele alınmıştır. Afyonkarahisar il merkezinde; merkezi idare olarak milli eğitim müdürlüğü yetkilileri (30 kişi) ve yerel idare olarak belediye yetkililerinin (30 kişi) eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi durumunda karşılaşılabilecekleri muhtemel sorunlar değerlendirilmiştir. Eğitim hizmetlerinin yerelleşme sürecinde yaşanan sorunların tarafımızdan belirlenen 5 farklı kategoride, yerel yöneticiler ve merkezi idareciler açısından ne şekilde değerlendirildiğine odaklanılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde hem merkezi idare yetkililerinin hem de yerel yöneticilerinin eğitim hizmetlerinin yerelleşme sorunsalı karşısında özellikle sorunlar ve çözüm önerileri açısından hemfikir kaldıkları yani 2 grup arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Hizmetlerinde Yerelleşme, Eğitim Hizmetleri Sorunları, Eğitim Hizmet Politikaları.

JEL Kodları: I20.

DECENTRALIZATION PROBLEMATIC IN EDUCATIONAL SERVICES: AN EMPIRICAL EVALUATION ACCORDING TO LOCAL ADMINISTRATORS AND CENTRAL GOVERNMENT AUTHORITIES

41

ABSTRACT

Education, in general as long as it develops skills, attitudes and other forms of behavior in the society in which the person lives. All these knowledge and experience acquired through life are not obtained easily and faced with many difficulties. These problems deal with in the context of decentralization in education services and the approaches of the central government and local authorities. The problems that can be faced in the decentralization process of education services by the national education authority (30 persons) as the central administration and the municipal authorities (30 persons) as the local administration. It is focused on how the problem evaluated by local managers and central administrators during the decentralization process of education services in 5 different categories determined by us. It was obtained that there is no significant difference between the two groups that means both are agree.

Keywords: Decentralization in Education Services, Problems of Education Services, Education Policies.

JEL Codes: I20.

¹ Geliş Tarihi: 14.11.2017 - Kabul Tarihi: 01.04.2018.

* Bu çalışma 12. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi'nde (11-13 Mayıs 2017, Ankara) sunulmuş ve Bildiri Özet Kitapçı'ğında özet olarak yayınlanmıştır. Çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi 15.SOS.BİL.01 nolu proje ile de desteklenmiştir.

² Doç.Dr., Afyon Kocatepe İİBF Maliye Bölümü gghazman@aku.edu.tr

³ Bilim uzmanı (Doktora Öğrencisi), Maliye Bölümü, mustafakucukilhan@aku.edu.tr

GİRİŞ

Odak noktası insan olan eğitim, kişilerin en temel yaşamsal faaliyetlerinin öğrenilmesi ile başlayıp hayatın her kademesinde çok farklı konulardan oluşan faaliyet alanıdır. Bu faaliyetin çok geniş bir alana hitap etmesinden dolayı gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan problemlerle karşılaşmaktadır. Bu problemler de eğitim hizmeti alan veya verenler ve ikisi arasında köprü konumunda olan yöneticileri ilgilendirmektedir. Bu ilgi eğitim hizmetleri başlığı altında genel olarak ifade edilebilmektedir. Eğitim hizmetleri; öğretmenleri, öğrencileri ve idarecileri, programlarıyla toplumun tüm fertlerinin hayatının her kademesinde yer alan bir hizmet türü olup insanların beklentilerini ve isteklerini gerçekleştirme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ifade edilen aktörlerin ve unsurların herhangi birinde yaşanan bir olumsuzluk, eğitim hizmetinden beklenen başarının elde edilmesini geciktirebilmektedir.

Eğitim hizmetlerinde başarı kriterleri arasında yer alabilecek unsurlardan biri, kaliteli eğitim verilen ülkelerin gelişmişlik düzeyidir. Ülkede kişi başı ortalama eğitim süresi, toplam satılan gazete, dergi kitap vb. eğitim materyalleri sayısı, eğitime genel bütçeden ayrılan payın oranı, mesleki ve teknik eğitim olanaklarının düzeyi vb. hususlar da buna eklenebilir. Bu noktada eğitim hizmetlerinde toplumsal veya bireysel olarak istenen başarının gerçekleştirilmesi için devletlerin önemli miktarlarda maddi kaynaklar ayırdıkları bilinmektedir. Bu anlamda eğitimin bir kısmı zorunlu (ilköğretim gibi) bir kısmı da isteğe bağlı gerçekleştirilmektedir (halk eğitimi vb.). Zorunlu eğitim genellikle parasız olup ülkelerin özelliklerine göre tüm vatandaşlara aynı nitelikte verilememektedir (Taşdemir, 2006: 15). Bu durum eğitimde fırsat eşitsizliğine neden olabilmektedir. Eğitimde fırsat eşitsizliğinin giderilmesi hususunda ise pek çok araştırmacı eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi önerisi etrafında araştırmalar yapmaktadır. Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi; merkezi yönetimin karar verme gücünün yerel yönetimlere (belediye vb.), sivil toplum örgütlerine veya okullara devredilmesini ifade etmekte olup sözü edilen yerleşmenin hangi düzeyde gerçekleştirilebileceği tartışılmaktadır (Gözler, 2008: 29-30).

Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi alanında en çok tartışılan konulardan biri olan yerleşmenin hangi düzeyde gerçekleştirilebileceği, fırsat eşitsizliği vb. sorunlar özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri daha çok ilgilendirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkemizde de eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi süreci, eğitim hizmetlerinin daha etkin ve etkili sunulabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada eğitim hizmetlerinin sunumunda en büyük aktör olan Milli Eğitim Bakanlığı yöneticileri ve yerel yönetim temsilcilerinin eğitimde yerleşme sürecinde karşılaşılabilecekleri muhtemel sorunların önceden tespit edilebilmesi amacıyla bölgesel perspektiften eğitim hizmetlerinde yerleşme sorunsalı teori ve uygulama boyutuyla ele alınmıştır.

1. TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİ

Özünde ahlaksal bir etkinlik olan eğitim (Yayla, 2014:1) aynı zamanda yeni kuşaklara mevcut değer ve kültürün aktarılmasını sağlayan bir süreç olarak da nitelendirilebilir (Kerimoğlu, 1996:3). Bu süreçte bireyler planlı bir değişmeyi kendi istek ve beklentileri doğrultusunda gerçekleştirirler (Gürsel, 2012:1). Bu anlamda eğitim; bireyin kendisi ve toplum için mutluluğunun sağlanması, refahı yüksek daha iyi bir dünya sağlanmasında bir araç (Minzu, 2015:1) olarak da nitelendirilebilir. Eğitim sistemi, bir milletin geleceğinin teminatı olan eğitimin belirli bir plan, program çerçevesinde yürütülmesini ifade etmektedir. Eğitim politikalarının yerine getirilmesinde bir sıkıntı yaşamamak için eğitim sisteminin çok sağlam temeller üzerine kurulmuş olması gerekmektedir. Bunun için de eğitime erişimi teşvik edecek koşullar sağlanmalı ve söz konusu koşulların öncelikle ilk öğretim düzeyinde sağlam temeller üzerine kurularak yapılması gereklidir. Bu sayede daha iyi ve kaliteli bir eğitim sisteminin oluşmasını sağlanabilecektir (Oni vd. 2017:33). Bu doğrultuda Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitim sisteminde ciddi değişimler yaşanmıştır. Daha iyi ve daha kaliteli eğitim sisteminin oluşturulabilmesi noktasında ülkemizde eğitim alanında yapılan bazı düzenlemeler aşağıda Cumhuriyet sonrası Türk Milli Eğitim Sistemi’nin tarihsel gelişimi, Türk Milli Eğitim Sistemi’nin genel yapısı başlıkları altında ifade edilmiştir.

1.1. Cumhuriyet Sonrası Türk Milli Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet sonrasında Türk Milli Eğitim sisteminin gelişimine bakıldığında, bu konuda önemli adımlar atılması amacıyla ve UNESCO’nun isteği üzerine Edgar Morin tarafından kaleme alınan, Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi” başlıklı eser dikkati çekmektedir. Edgar Morin (Edgar Nahoum) 1921 doğumlu Fransız filozof ve sosyologdur. Akademik disiplinler arasındaki sınırları reddeden disiplinler arası çalışmalarıyla tanınır.

Cumhuriyetimizin ilanından hemen önce doğan ve daha sonra UNESCO’nun talebi üzerine eğitim sistemimiz hakkında bir rapor hazırlayan ve eğitimle ilgili bazı ilkeler belirleyen Edgar Morin eğitim sistemi için gereklilik arz ettiği ilkeleri belirten, “Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi” isimli eserinde; “1- bilmenin körlükleri: hata ve yanılsama, 2- akla uygun bir bilginin ilkeleri, 3- insanlık durumunu öğretmek, 4- dünyalı

kimliği öğretmek, 5- belirsizlikleri göğüslemek, 6- anlamayı öğretmek, 7- insan türünün etiği” ilkeleri belirlemiştir (Erdem, 2012: 75).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitim sistemimizin genel yapısı oluşturulurken de bu temel ilkelere benzer şekilde eğitim sistemimizin şekillendiği ve gelişmiş ülkelerin modern eğitim sistemlerinin yakalanmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu dönemde çıkarılan Eğitim Birliği Yasası (3 Mart 1924) ile eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmış pek çok başarılı sonuçlar alınmış ancak ilerleyen yıllarda gelişmiş ülkelerdeki çağdaş eğitim sistemi hedeflerine tam olarak ulaşılamamıştır (Serter, 2014: 99).

Çağdaş eğitim sistemi hedeflerine tam olarak ulaşılamaması noktasında eğitim sistemini daha iyi anlayabilmek için Türk Eğitim Tarihi’ni etraflıca incelemek gerekmektedir. Öncelikle eğitim tarihinin tarih anabilim dalının bir alt bilim dalı olduğunun bilinmesinde yarar görünmektedir (Kamer ve Şimşek, 2016: 664). Bu bilim dalının Cumhuriyetin ilanı ile birlikte şekillenmesinde rol alan pek çok yasal düzenlemeler yapılmıştır (Erdoğan, 2011: 12). Bu yasal düzenlemelerden bazıları; ilköğretimin zorunlu hale gelmesi (1924 Anayasası md.87), eğitimin ilk defa millileştirildiği Tevhidi Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924), 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda da, ülkemiz eğitim sisteminin amacı ve temel esasları ifade edilmektedir. Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitim Kanunu (16 Temmuz 1997), Özel Öğretim Kurumları Kanunu (8 Şubat 2007), Zorunlu Eğitimin 12 yıla çıkarılması (11 Nisan 2012) vb. olarak ifade edilebilir.

Yukarıda ifade edilen kanunlar içinde genel olarak en fazla üzerinde durulması gereken ülkemiz eğitim sisteminin amacı ve temel esaslarının ifade edildiği 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’dur. Kanunun 2. maddesinde Türk Milli Eğitimi’nin genel amacı⁴: *“Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde geliştirmek ve topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek, İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, becerisine göre bir meslek sahibi olmalarını sağlamak”* olarak ifade edilmiştir. Kanunun 4. ve 17. maddeleri arasında yer alan 14 maddede ise Türk Milli Eğitimi’nin Temel İlkeleri ifade edilmiştir. Buna göre eğitim hizmetlerinin temel ilkeleri şu şekildedir⁵: *1- Genellik ve eşitlik ilkesi, 2- Ferdin ve toplumun ihtiyaçları ilkesi, 3- Yönelme ilkesi 4- Eğitim hakkı ilkesi, 5- Fırsat ve imkân eşitliği ilkesi, 6- Süreklilik ilkesi, 7- Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği ilkesi 8- Demokrasi eğitimi ilkesi 9- Laiklik ilkesi 10- Bilimsellik ilkesi, 11- Planlılık ilkesi, 12- Karma eğitim ilkesi 13- Eğitim kampusları ve okul ile ailenin işbirliği ilkesi, 14- Her yerde eğitim ilkesidir.*

43

Tüm bu amaç ve ilkeler doğrultusunda Türk Eğitim Sistemi’nin tarihi gelişimi yaşanmış ve yaşanmaktadır. Özellikle 1990’lı yıllarda yapılan; 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planları, 14. 15. ve 16. Milli Eğitim Şura Kararları’nda (1993-1999) alınan kararlar, Avrupa Birliği (AB) Türkiye İlerleme Raporları (İlk olarak 1997 AB Türkiye İlerleme Raporu yayınlanmıştır) doğrultusunda yaşanan çağdaşlaşma gelişmeleri vb. çalışmalar neticesinde yeniden yapılanma çalışmalarına hız verilmiştir (Gülcan, 2016: 8).

1.2. Türk Milli Eğitim Sisteminin Genel Yapısı

Türk Milli Eğitim Sistemi’nin genel yapılanmasına bakıldığında örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana başlık altında yapılanmaya gidildiğini görmekteyiz. Örgün eğitim kapsamında okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim kurumları; yaygın eğitim kapsamında ise halk eğitimi merkezleri vb. kurum ve kuruluşların faaliyetleri yer almaktadır. Yöneltilmiş yapı bakımından eğitim sistemimiz ise merkez örgütü (Milli Eğitim Bakanlığı) çatısı altında ana hizmet birimleri, yardımcı birimler ve merkez örgütünün emir ve direktifleri doğrultusunda hareket eden taşra örgütleri şeklinde bir yapılanmaya sahiptir. Bu yapılanmaya Cumhuriyetin ilanı ile başlamış olup Cumhuriyetin ilanından sonra iktidar sahiplerinin ve halkın beklentileri doğrultusunda eğitim sisteminin yapısında sürekli siyasi otoriteye bağlı değişikliklere gidilmiştir. Yapılan her değişiklik uygulamada eleştirilere maruz kalmıştır. Zira yapılan pek çok değişiklik iyi bir planlama yapılmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İyi bir planlama yapılması noktasında bir ülkenin iyi bir eğitim sistemine sahip olması bunun için de eğitim sisteminin amacının net bir şekilde belirlenmesi gerekir. Ülkemizde bu konu ile ilgili gelişmiş ülkelere göre eksiklikler hissedilmektedir. Yapılan yasal düzenlemelerde eğitimin genel amacı (çocuk ve gençlerin topluma sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etme bakımından) teoride ve uygulama arasında kopukluklarla dolu (Çubukçu, vd., 2016: 447) olduğu düşünülmektedir.

Teori ve uygulama arasındaki kopukluk ülke ekonomisinin de olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Zira ülkemizde eğitimden sorumlu bakanlık olan Milli Eğitim Bakanlığı’nın teknolojik yenilikleri takip etme

⁴ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html (erişim: 22.06.2014)

⁵ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html (erişim: 22.06.2014)

noktasında özellikle son beş yıldır ciddi yatırımlar yaptığı bilinmektedir. 2011-2012 yılında pilot uygulamaları yapılan FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesi uygulanmaya başlanarak eğitim sistemi alt yapısında iyileştirmelere gidilmiştir (Karabacak, 2015: 700). Bu iyileştirmelerle birlikte insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik politikaların uygulamadaki başarı şansı da artırılmaya başlanmıştır. Ancak verimliliği sağlayacak, beşeri sermayeyi güçlendirecek çalışmaların eğitim politikalarında yeterince yer alamaması ya da eğitim politikalarının yeterince uygulanamaması sorunu (Biewer, vd., 2015: 288) dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de tartışma konusu olmaktadır.

2. TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİ VE YERELLEŞME

Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi noktasında gelişmekte olan dünya ülkelerinin pek çoğunda olduğu gibi ülkemizde de yapılan akademik çalışmalar genel olarak eğitim bütçesinin düzenlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Özdemir ve Beltekin, 2012:43). Yerelleşmenin hangi boyutlarda yapılması gerektiği sorunsalı konusunda özellikle eğitim müfredatının hazırlanması, eğitim kadrosunun belirlenmesi ve özlük haklarının takibi, eğitim müfredatının ve yasal düzenlemelerin yapılması ve takibinin sağlanması vb. konularda yapılan (Bucak 2000, Çınkır 2002, Türkoğlu 2004, Kurt 2006, Topaloğlu 2012, Öz 2013, Karataş vd., 2017) çalışmalar da literatürdeki yerini almaktadır

2.1. Kavram Olarak Yerelleşme

Yerinden yönetim (yerelleşme) bazı kamu hizmetlerinin merkezi yönetim dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesidir. Başka bir ifade ile yerinden yönetim, merkezden yönetim ilkesinin tersine kamu hizmetlerinden bir bölümünün merkezi idare teşkilatı (devletin tüzel kişiliği) ve hiyerarşisi dışında yer alan kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesini öngören bir ilkedir (Günday, 2002: 61). Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi de eğitimin merkezi idare (Millî Eğitim Bakanlığı) dışındaki belediye, il özel idaresi vb. yerel otoritelerce yürütülmesi olarak değerlendirilebilir (Gözler, 2008: 28-29). Eğitim hizmetlerinde yerelleşme düşüncesi yetki aktarımının kapsamı ve yapısına göre hangi gücün, ne ölçüde, kime ve nasıl aktarıldığına göre sınıflandırılabilir (Ömür, 2016: 13). Yetki aktarımının kapsamı ve yapısına göre eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi alanında öncelikle ekonomi ve sonrasında teknolojiye yaşanan gelişmeler neticesinde 1970'li yıllardan sonra siyasi ve idari boyutuyla ciddi anlamda araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde güçlü merkezi yönetim sistemine dayanan Keynezyen Düşünce Sistemi dağılmış ve neticede yerelleşme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkisini göstermeye başlamıştır (Tekdere, 2013: 69). Bu etkiden tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de kendisine düşen payı almıştır.

2.2. Yerelleşmenin Türk Millî Eğitim Sistemi İçerisindeki Yeri ve Gelişimi

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitim sistemimizde eğitim birliği sağlanmış ve yeni eğitim sistemimizin temelleri atılmıştır (Kurt, 2006: 61). Ancak bu temeller üzerine günün gereklerine, teknolojik değişime paralel inşa edilecek sistem değişiklikleri genellikle zamanında yapılamamıştır. Hükümet programları, 5 yıllık kalkınma planları, millî eğitim şura kararları çerçevesinde eğitim hizmetlerinde zaman zaman sistem değişikliği veya iyileştirmesi yapılmaya çalışılmış ancak çok da başarılı olamamıştır (Bucak, 2000: 51).

Başarısızlığın ana nedenlerinden bazıları; eğitim hizmetlerinin geliştirilememesi, çağın gereklerine uygun hale getirilememesi ve sistemdeki sorunların tam olarak algılanamaması olarak ifade edilebilir. Bu noktada eğitimin yerelleşmesi konusunu siyasal iktidarların çok fazla gündemlerinde tutamaması, genel olarak partiler üstü bir eğitim politikasının da oluşturulamaması önemli diğer başlıklar içerisinde yer almaktadır (Gedikoğlu, 2005: 74-75). Bu nedenle sürekli değişiklik yapma ihtiyacı duyulan Türk Eğitim Sistemi'nde eğitim politikaları, ideolojik görüşlerin ve siyasetin etkisinde uzun vadeli kaliteli bir sistem üretememektedir. Uzun vadeli sistem üretememenin gerekçelerinden biri de uzun süre merkezîyetçi yönetimden hizmet alan yerel halkın her şeyi merkez tarafından yapılmasını isteme arzusudur (Atay, 2010: 830). Bu ve benzeri nedenlerle eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi ve hizmet kalitesinin artması konusunda ciddi bir adım atılamamıştır (Kösterelioğlu ve Bayar, 2014:183).

Literatür çalışmalarında değerlendirilmesi yapılan konulardan biri de eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi konusundaki yasal düzenlemelerden biri olan Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Yönergesidir. Yönergede eğitim bölgelerinin oluşturulması ve eğitim bölgesinde faaliyette bulunabilmenin ilkeleri tanımlanmıştır. Ancak uygulamada yeterince yerel yönetimlere yetki ve sorumluluk bırakılamamıştır. Esasen yerel yönetimlerin de eğitimin yerinden yönetimi ile ilgili planlı gündemlerinin bulunmadığı da bilinmektedir (Ölmez ve Tombul, 2011: 177). Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi konusunda yapılan yasal düzenlemelerden bir diğeri de Toplam Kalite Yönetimi ve Müfredat Laboratuvar Okulları Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik kapsamında seçilen pilot okullarda OECD ülkelerinin pek çoğunda uygulanan modelde her okulun kendine has gereksinimlerinin bulunduğu kabul edilerek programların geliştirilmesinde okul düzeyine önemli yetki ve sorumluluklar verilmiştir. Ancak ülkemizde bu yönetmelik

kapsamında seçilen ve pilot uygulaması yapılan okullarda etkin sonuçlar alınamamıştır (Dönmez, 2002: 70-71).

Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi alanında yukarıda ifade edilen yasal düzenlemeler dışında yerel yönetimlere 2000 yılı sonrasında eğitim alanında görev ve sorumluluklar yükleyen yasal düzenlemelere baktığımızda en önemli düzenlemenin 2003 yılında hazırlanan Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nın olduğu görülmektedir⁶. Söz konusu tasarıda eğitim hizmetlerinin yerelleşmesini ilgilendiren konularda "yerindenlik, hizmetten yararlananların ihtiyacına ve hizmetin sonucuna odaklılık, kamu hizmetlerinde sivil toplum örgütlerinin görüşlerinden yararlanılması" ilkeleri dikkatleri çekmektedir."

Yine 2000 sonrası dönemde çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 4. maddesinde belediyelere eğitim hizmetlerinde yetki ve sorumluluklar verilmiştir. Bu kapsamda belediyelere mahalli müşterek olma kaydı ile "devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir." şeklinde görev ve sorumluluk verilmiştir.

Benzer şekilde 2004 yılında kabul edilen 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre; "büyükşehir belediyelerinin gerektiğinde eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak" şeklinde düzenleme yapılmıştır. Büyükşehir olmayan illerde il özel idarelerine eğitim alanında görev ve sorumluluklar yükleyen 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'na göre il özel idareleri; çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde yapmakla görevli ve yetkili kılınmıştır. Bunun dışında yerinden yönetim kuruluşlarının en küçük birimi olan köylerde ise 1924 yılında kabul edilen 442 Sayılı Köy Kanunu'na göre; "Köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak köylünün bilgisini artıracak kitap getirtmek" köy yönetiminin görev ve sorumlulukları arasında sayılmıştır.

Eğitim hizmetlerinde yerelleşme çabaları çerçevesinde ifade edilen yasal düzenlemeler yanında Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da yönlendirmesi söz konusudur. Dünya Bankası'nın eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi ile ilgili düşüncesinin ifade edildiği bir tanımlamada; "eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi; karar verme gücünün merkezi idareden yerel idarelere, sivil toplum örgütlerine ve okullara devredilmesidir" şeklindedir (Keskin, 2008: 617). Yani eğitim hizmetlerinde yerelleşme ilkesi sadece yerel yönetimlerin eğitim hizmetlerinde etkinliğinin artırılması şeklinde değildir. Zira ülkemizde 1980 sonrası Dünya Bankası'nın da neo-liberal politikalarına uyularak yapılan özelleştirme çalışmaları, özel okulların teşviki vb. yasal düzenlemeler neticesinde eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi alanında önemli bir yol alınmıştır (Ömür, 2016: 10). Bu konuda özellikle gösterilen çabaların, Uluslararası Para Fonu [IMF], Dünya Bankası [DB], Dünya Ticaret Örgütü [DTÖ] ve Avrupa Birliği [AB] gibi uluslararası aktörler ile ulusal kamu yetkililerince politik ve mali gerekçeler yoluyla ortaya konulmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Eğitimde yerelleşmenin gerekçeleri arasında ilk olarak mali nedenler yer almakla birlikte eğitimsel gelişme, etkililiğin artması, politik gücün yeniden dağılımının sağlanması gibi gerekçeler de yer almaktadır. Eğitimin yerelleştirilmesiyle birlikte, yerel koşullara duyarlı, yerel gereksinimleri karşılayacak öğretim programını tasarlanmasının mümkün olacağı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra öğretim materyallerinin satın alınması, öğretmen istihdamının ve bunların dağıtımının çok uzun zaman aldığı belirtilmektedir. Bu bakış açısına göre, birçok bürokratik sürecin ortadan kaldırılması ile daha üretken bir eğitim sisteminin sağlanarak, kayda değer nitelikte bir ilerleme sağlanacağına inanılmaktadır. Etkililik söylemiyle, eğitimde yerelleşmenin karar alma gücü, eğitime erişim, israf ve kötü yönetimden kaynaklanan sorunların üstesinden gelinebileceği dile getirilmektedir (UNESCO, 2007: 15).

Söz konusu gerekçelerin belirtilerek, eğitim hizmetlerinde yerelleşmenin amaçlarının netlik kazanması gerektiği Dünya Bankası'nca da vurgulanmaktadır. Buna göre eğitimde yerelleşmenin önündeki engeller sorgulanmalı, çeşitli aktörlerin rolleri belirlenmelidir (Fiske, 1996: 35-37).

3. EĞİTİM HİZMETLERİNDE YERELLEŞME SORUNALI: YEREL İDARECİLER VE MERKEZİ YÖNETİM YETKİLİLERİ AÇISINDAN AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmada; yerelleşme ile birlikte eğitim sisteminde yaşanabilecek sorunların neler olabileceği ve bu sorunlar karşısında her iki tarafın yani merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde konunun hem yerel yöneticiler nezdinde hem de merkezi idare

⁶ 15.07.2004'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulunda kabul edilerek 5227 Sayılı "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun" şeklini almıştır. Cumhurbaşkanı tarafından söz konusu Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iade edilmiştir.

temsilcileri nezdinde ele alınması planlanmıştır. Böylece her iki taraf açısından eğitim hizmetlerinde yerelleşme sorunsalının değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Literatür incelemesi yapıldığında yukarıda ifade edilen iki farklı grubun konu hakkında görüşlerinin bölgesel düzeyde analiz edildiği yeterli akademik çalışmanın yapılmadığı dikkatleri çekmektedir. Bu yönüyle yapılan bu çalışma ile literatüre katkı sağlanması ümit edilmektedir.

3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini; Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü (30 kişi) ve Afyonkarahisar Belediyesi (30 kişi) olmak üzere toplam 60 kişi oluşturmuştur. Analize dahil edilen iki kurumda çalışan; başkan, başkan yardımcıları, müdür, müdür yardımcıları, birim sorumlusu, birim amiri, şef vb. görevlerde bulunan yetkili sayısı yani araştırmanın evreni yaklaşık 80 olarak tespit edilmiştir. Bu yönüyle örnek evrenin tüm evreni temsil noktasında anlamlı sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmüştür.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Çalışmanın amacını yansıtacak anket formu hazırlanırken, literatürde konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır (Colley vd., 2002, Jamieson, 2009, Koçak, 1995, Taşçı, 2008, Yılmaz ve Altınkurt, 2011, Sarıçay, 2006, Gürler Hazman ve Küçükilhan, 2016). Yüz yüze anket yöntemi uygulanarak gerçekleştirilen analizde elde edilen veriler SPSS istatistik programına girilerek öncelikle Cronbach's Alfa Güvenirlik Testine tabi tutulmuştur. Anket verilerinin literatürde ifade edildiği üzere güvenilir sonuçlar ortaya çıkarması üzerine verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığı analiz edilmiştir. Bunun için Kolmogorov Simirmov Testi yapılmıştır. Kolmogorov Simirmov Testi sonucunda verilerin normal dağıldığı görülmüştür ($p < 0,05$). Böylece normal dağılım şartı sağlanmadığından, nonparametrik testlerin kullanılması gerektiği tespit edilmiştir. Bu anlamda iki bağımsız grup arasındaki farkın önemini sınamak için kullanılan nonparametrik test, Mann Witney U Testinden yararlanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016:248).

3.4. Bulgular

İl genelinde 2015 yılı itibarı ile 255'i merkezde olmak üzere toplamda 930 okul ve bu okullarda toplam 138.527 öğrenci bulunmaktadır. Okul öncesi dönemde (3-6 yaş) okullaşma ortalaması %38.32 ve derslik başına düşen öğrenci sayısı 19'dur. Temel eğitimde derslik başına düşen öğrenci sayısı 21 ve okullaşma oran ortalaması ise 102,12'dir. Ortaöğretimde ise derslik başına düşen öğrenci sayısı 24 iken okullaşma oran ortalaması 82,99'dur⁷. Türkiye genel ortalamalarına bakıldığında 2015 yılı itibarı ile okul öncesi dönemde (3-6 yaş) okullaşma ortalaması % 50,46 iken Afyonkarahisar ilinde bu oranın Türkiye ortalamasına göre biraz daha iyi konumda olduğu ancak yeterli olmadığı görülmektedir. Her ne kadar bu rakamlar yeterli görülmesi de Türkiye İstatistik Kurumunun 2014 yılında yaptığı eğitimde memnuniyet durum anketinde Afyonkarahisar ili %88,9 ile Türkiye'nin en iyi ili olarak değerlendirilmiştir⁸.

İldeki öğretmen sayısı ise yeterli görülmemektedir. 2016 yılı itibarı ile ücretli olarak norm kadroda görevlendirilen eğitim fakültesi mezunu sayısı (383), lisans mezunu sayısı (eğitim fakültesi hariç) (272), ön lisans mezunu sayısı (111) toplamda ücretli görevlendirilen öğretmen sayısı (766) olurken norm kadro ihtiyacı ise (1101) olarak tespit edilmiştir⁹. 2017 yılı itibarı ile ildeki kamuya ait toplam okul sayısı: 838, derslik sayısı: 7.715, öğrenci sayısı: 132.522, öğretmen sayısı: 8.713'tür.

Genel hatları ile ildeki eğitim hizmetlerine ilişkin sayısal veriler yukarıda belirtildiği gibidir. Bu veriler de dikkate alınarak araştırma sorunsalı çerçevesinde belirlenen hipotezler ve hipotezlere ilişkin yapılan analiz sonuçları ise aşağıda belirtildiği gibidir.

HO: Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi sorunsalına ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

HA: Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi sorunsalına ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri) arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Analize dâhil edilecek değişken olarak belirlenen ve "SORUNSAL" olarak isimlendirilen değişken, 16 adet alt değişkenin ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Eğitim hizmetlerinde yerelleşme sorunu hakkında katılımcıların görüşleri, 16 adet alt değişkenden oluşan sorular ile ölçülmeye çalışılmıştır.

⁷ Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 stratejik planı

https://afyon.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_12/24025744_afyonmem20152019stratejikplan.pdf(Erişim: 20.02.2017)

⁸ Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü Dergisi 2015, <http://afyon.meb.gov.tr/www/e-dergi/dosya/29>(Erişim: 20.02.2017)

⁹ <http://www.afyonhaber.com/afyonda-ucretli-ve-norm-ogretmen-sayisi-degismedi/139833/>(Erişim: 21.02.2017)

Tablo 1: Eğitim Hizmetlerinin Yerelleşmesi Sorunsalına İlişkin Mann Witney U Testi

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Belediye Yöneticileri	30	33,92	1017,5	347,5	,129
İl Eğitim Müdürlüğü Yöneticileri	30	27,08	812,5		

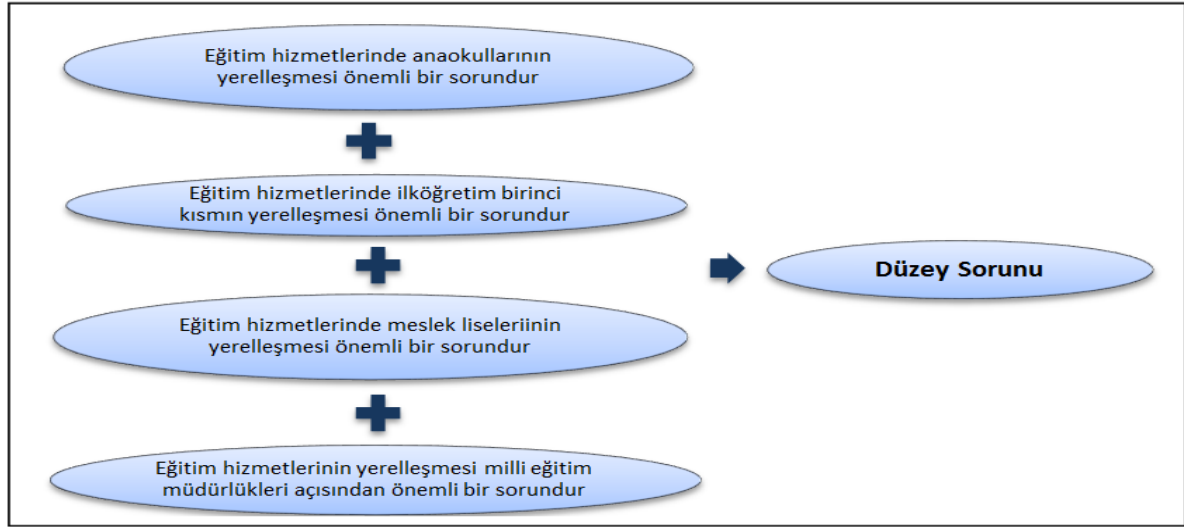
Test sonuçlarına göre belediye yöneticileri ile il milli eğitim müdürlüğündeki yönetici statüsündeki kişiler arasında eğitim hizmetlerinin yerelleşme sürecinde karşılaşılan sorunlar hakkındaki görüşleri bakımından anlamlı bir fark bulunmamaktadır (U: 347,50, p>0.05).

Buradan hareketle; "H₀: Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi sorunsalına ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri) arasında anlamlı bir farklılık yoktur", hipotezi kabul edilmektedir. Söz konusu sorunlar 16 alt değişken ile değerlendirilmiştir. Bu alt değişkenler, 5 temel kategoride karşımıza çıkmaktadır. Tarafımızdan gruplandırılan bu kategoriler;

- Kategori 1: **(Düzyer sorunu):** Yerelleşmenin hangi eğitim öğretim düzeyinde gerçekleştirilebileceğini ele alan sorunları ifade etmektedir.
- Kategori 2: **(Siyasi ve toplumsal sorunlar):** Toplumsal bütünlük ve siyasi kültür açısından oluşabilecek sorunları ifade etmektedir.
- Kategori 3: **(Mali sorunlar):** Yeterli kaynak sahibi olamama ve mali kaynak sağlanamaması sorunlarını ifade etmektedir.
- Kategori 4: **(Paydaş katkısı sorunu):** Yeterli düzeyde paydaş katkısı sağlanamaması sorunlarını ifade etmektedir.
- Kategori 5: **(Yetki ve sorumluluk ayrımı sorunu):** Eğitim sisteminde emir komuta zincirinin net çizgilerle belirlenememesi sonucu oluşacak yetki ve sorumluluk çatışması sorunu ifade etmektedir.

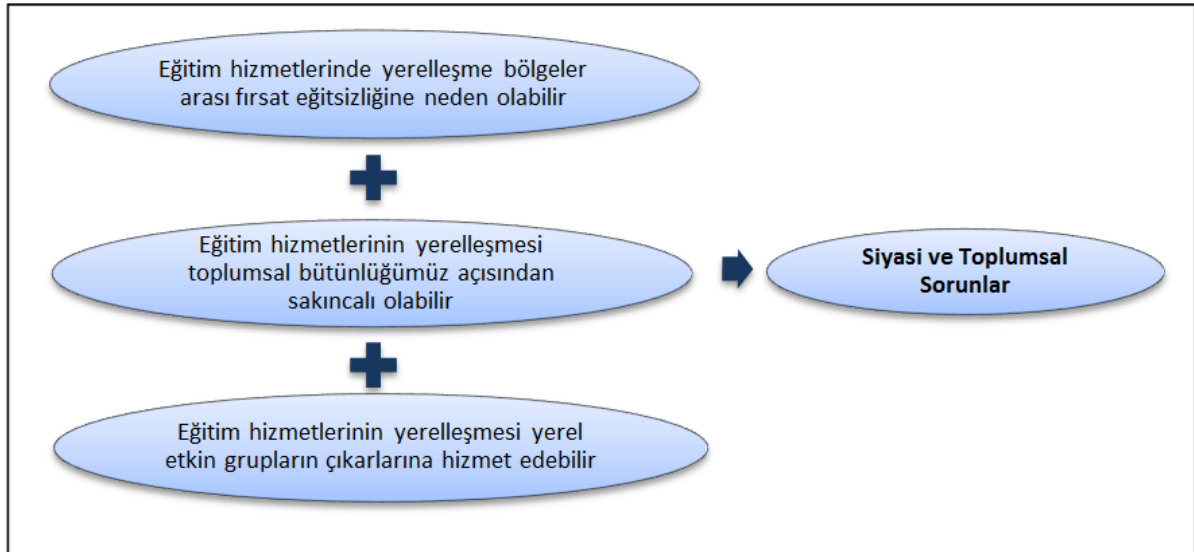
Yukarıda ifade edilen 5 farklı kategoriyi daha detaylı olarak incelediğimizde, yerelleşmenin hangi eğitim öğretim düzeyinde gerçekleştirilebileceğini ele alan sorunlarla ilgili düzey sorunu aşağıdaki Şekil 1 de ifade edilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde eğitim hizmetlerinin anaokulları düzeyinde, ilköğretim birinci kademe düzeyinde, meslek liseleri düzeyinde veya eğitim hizmetlerinin tümüyle yerelleşmesi düzeyinde ele alındığı görülmektedir. Bu sorunlar çerçevesinde eğitim hizmetlerinin yerelleşme sorunsalı içinde hangi düzeyde yerelleşmenin ilk olarak değerlendirilebileceği önem arz etmektedir. Yapılacak analiz ile belirlenen sorunsallar kapsamında, gerek yerel idarenin gerekse merkezi idarenin hemfikir olup olmadıkları önemli bir bulgu olacaktır.

Şekil 1: Yerelleşmenin Hangi Eğitim Öğretim Düzeyinde Gerçekleştirilebileceğini Ele Alan Sorunlar

Siyasi ve toplumsal sorunlar başlığı altında toplumsal bütünlük ve siyasi kültür açısından oluşabilecek sorunlar yer almaktadır. Bunlar özellikle toplumsal bütünlük, sosyal barış ve huzur açısından önem arz etmektedir. Bu sorunlar karşısında sadece yerel idarecilerin değil, merkezi idare temsilcilerinin de hemfikir olması beklenmektedir.

Şekil 2: Toplumsal Bütünlük ve Siyasi Kültür Açısından Oluşabilecek Sorunları İfade Etmektedir.

Eğitim hizmetlerinde yerelleşme konusunda tartışılan önemli bir sorun da yerelleşmenin mali boyutudur. Bu noktada yerelleşmenin doğuracağı muhtemel mali sorunların değerlendirilmesine yönelik 3. Kategori olarak ele aldığımız mali sorunlar aşağıda (şekil 3'de) gösterilmiştir.

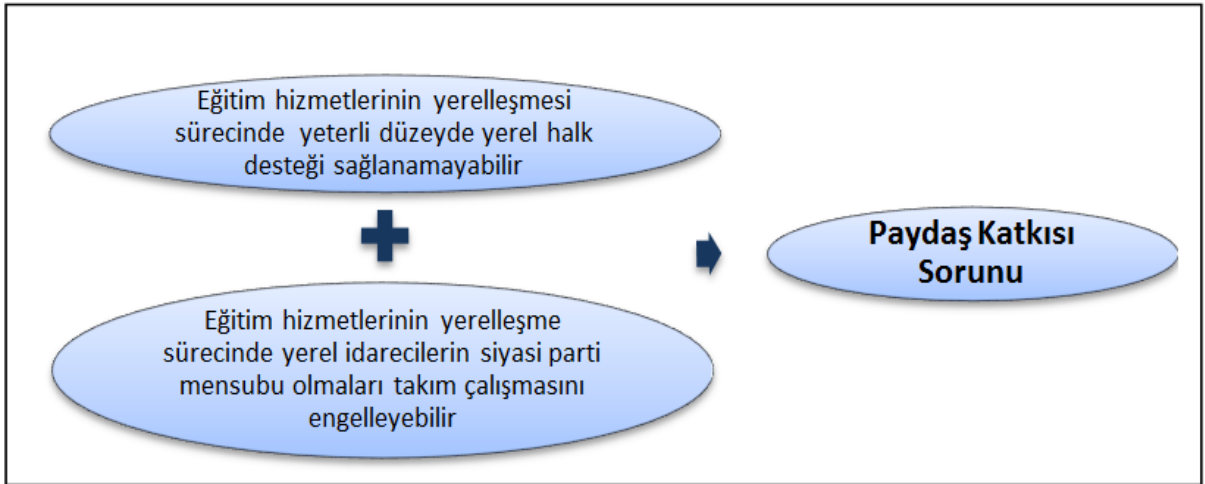
Şekil 3: Yeterli Kaynak Sahibi Olamama ve Mali Kaynak Sağlanamaması Sorunlarını İfade Etmektedir.

Mali sorunlar ve paydaş katkısı sorunları başlığı altında mali nitelikteki sorunlar ile eğitim hizmetlerindeki yerelleşme sürecinin sürdürülmesinde önem arz eden yerel halkın ve siyasi aktörlerin katkıları ele alınmaktadır. Bunlar özellikle eğitim sisteminin başarısı için önem arz eden engeller olup, bu sorunlar karşısında sadece yerel idarecilerin değil merkezi idare temsilcilerinin de hemfikir olması beklenmektedir. Bu beklenti doğrultusunda 4. Kategoride değerlendirdiğimiz paydaş katkısı sorunu aşağıda (şekil 4'de) görülmektedir.

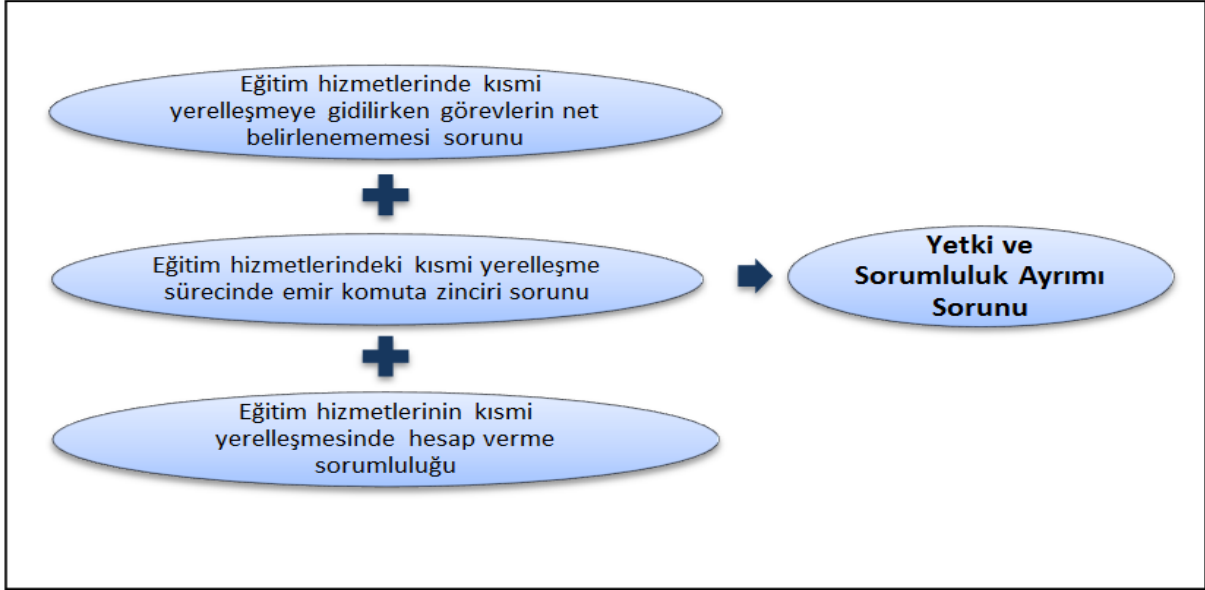
49

Şekil 4: Yeterli Düzeyde Paydaş Katkısı Sağlanamaması Sorunlarını İfade Etmektedir.

Eğitim hizmetlerinde yerelleşmeye gidilmesi ile birlikte yaşanabilecek muhtemel sorunlardan bir tanesi olan ve çalışmada 5. Kategori olarak değerlendirdiğimiz yetki ve sorumluluk ayrımı sorunu aşağıda (şekil 5'de) görülmektedir.

Şekil 5: Eğitim Sisteminde Yetki ve Sorumluluk Çatışması Sorununu İfade Etmektedir.

Bu sorunlar çerçevesinde eğitim hizmetlerinin yerelleşme sorunsalı, alt boyutlar halinde ele alarak tasarlanan hipotezler;

HO (Düzy sorunu): Eğitim hizmetlerinde yerelleşmenin hangi eğitim öğretim düzeyinde gerçekleştirilebileceği sorunsalına ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

HO (Siyasi ve toplumsal sorunlar): Eğitim hizmetlerinde yerelleşmesinde toplumsal bütünlük ve siyasi kültür açısından oluşabilecek sorunlara ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

HO (Mali sorunlar): Eğitim hizmetlerinde yerelleşmesinde yeterli kaynak sahibi olamama ve mali kaynak sağlanamaması sorunlara ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

HO (Paydaş katkısı sorunu): Eğitim hizmetlerinde yerelleşmesinde yeterli düzeyde paydaş katkısı sağlanamaması sorunlara ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

HO (Yetki ve sorumluluk ayrımı sorunu): Eğitim hizmetlerinde yerelleşmesinde emir komuta zincirinin net çizgilerle belirlenememesi sorunlara ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 2: Hipotez Testinin Alt Değişkenler İtibariyle Ele Alındığı Mann Witney U Testi

Alt Boyutlar (Toplam 16 Değişken)	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Düzy Sorunu (4 Değişken ile Ölçülmüştür)	Belediye yöneticileri	30	33,17	995,00	370,00	0,233
	İl Eğitim Müdürlüğü yöneticileri	30	27,83	835,00		
Siyasi ve Toplumsal Sorunlar (3 Değişken ile Ölçülmüştür)	Belediye yöneticileri	30	30,98	929,50	435,50	0,828
	İl Eğitim Müdürlüğü yöneticileri	30	30,02	900,50		
Mali Sorunlar (4 Değişken ile Ölçülmüştür)	Belediye yöneticileri	30	32,48	974,50	390,50	0,376
	İl Eğitim Müdürlüğü yöneticileri	30	28,52	855,50		
Paydaş Katkısı Sorunu (2 Değişken ile Ölçülmüştür)	Belediye yöneticileri	30	32,22	966,50	398,50	0,431
	İl Eğitim Müdürlüğü yöneticileri	30	28,78	863,50		
Yetki ve Sorumluluk Ayrımı Sorunu (3 Değişken ile Ölçülmüştür)	Belediye yöneticileri	30	33,73	1012,00	353,00	0,133
	İl Eğitim Müdürlüğü yöneticileri	30	27,27	818,00		

Eğitim hizmetlerinin yerelleşmesi sorunsalına ilişkin yerel ve merkezi idare yetkilileri (belediyeler ile il milli eğitim müdürlüğü yöneticileri arasında) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek için sorunsal; 5 farklı kategoride değerlendirilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere belirlenen 5 farklı kategoride yerel ve merkezi idare temsilcileri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Bu sonuç çalışmanın temel bulgusu olup, beklenen niteliktedir. Çünkü hem merkezi idarenin hem de yerel yönetimlerin konu hakkında hemfikir kalmaları yani sorunlar konusunda uzlaşmaları, beklenen çözüm önerilerinin geliştirilmesinde yadsınamaz öneme sahiptir. Bu sayede sorunlar konusunda uzlaşan yetkililerin çözüm geliştirmeleri sürecinde de uzlaşmaya sahip olabilecekleri ihtimali artmaktadır. Bu durum elbette herhangi bir politika geliştirmenin vazgeçilmezidir.

SONUÇ

Yerel düzeyde eğitim sisteminde yaşanan sorunların belirlenmesi ve eğitim hizmetlerinin yerelleşme sürecinde yaşanabilecek muhtemel sorunlar hakkında yerel ve merkezi idare temsilcilerinin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmada; karşılaşılabilecek sorunlar beş kategoride değerlendirilmiştir.

Buna göre öncelikle 1. kategoride yer alan düzey sorununa (Yerelleşmenin hangi eğitim öğretim düzeyinde uygulanacağı) kanun koyucunun yerel ve merkezi idare temsilcilerinin çoğunluğunun görüşünü alarak düzenleme yapmasının daha faydalı olacağı ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında en önemli hususlardan biri 2. kategoride belirtilen siyasi ve toplumsal sorunlar dikkate alınarak Türk Eğitim Sisteminde bir düzenleme yapılmalıdır.

Yerelleşme ile ilgili bir çalışma yapılması düşünülürse önemli sorunlardan biri olan işin mali boyutunun (3. kategori mali sorunlar) iyi planlanması gerekmektedir. Yerelleşmeye gidilirse eğitim hizmetlerine genel bütçeden kaynak aktarılıp aktarılmayacağı, aktarılması durumunda hangi düzeylerde veya alanlarda kaynak aktarımının uygun olacağı stratejik olarak büyük önem arz etmektedir. Merkezi idare, yerel idarelerin kaynak sıkıntısı çekmemesi için ek vergi vb. kaynak konulması veya paydaşların bölgesel düzeyde eğitim hizmetlerine katkısını artırmak için eğitim harcamalarının ödenecek vergilerden düşülmesi gibi bir yola başvurması düşünülebilir (kategori 4).

Yukarıda ifade edilen dört kategori ile ilgili sorunların çözüme kavuşturulması noktasında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da eğitim sisteminde hiyerarşik yönetim şeklinin net çizgilerle belirlenmesi gerektiğidir.

Belirlenen beŖ farklı kategori ile ilgili yapılan analizler neticesinde yerel ve merkezi idare temsilcilerinin eēitim hizmetlerinin yerelleŖmesi durumunda yaŖanabilecek sorunlara bakıŖ açısında farklılık olmadığını bizlere gstermiŖtir. Bu sonuç alıŖmanın temel bulgusu olup merkezi idarecilerin ve yerel yöneticilerin eēitim hizmetlerinin yerelleŖme sürecinde yaŖanan sorunlar hakkında uzlaŖtıklarını göstermektedir. Sorunlar noktasında uzlaŖılması çözüm noktasında da uzlaŖma ihtimalini gündeme getirmektedir. Bundan sonra yapılacak akademik alıŖmalarda, merkezi ve yerel idarecilerin eēitim hizmetlerinin yerelleŖme sürecinde karŖılaŖabilecekleri sorunların çözümü hakkında getirilecek önerilerin belirlenmesinin ve hangi noktalarda uzlaŖtıklarının tespitinin faydalı olacaēı dŖnlmektedir.

Bu araŖtırma sorunsalı çerçevesinde yapılacak olan analizler ile her ne kadar sadece yerel nitelikte sonuçlar elde edilmiŖ olsa da; bulguların ülke düzeyinde genellemesinin mümkün olup olamayacaēı araŖtırılmalıdır. lke genelinde bir uygulama yapılırsa yerelleŖme sorunsalı içinde hangi düzeyde yerelleŖmenin ilk olarak deēerlendirilebileceēi ayrıca siyasi ve mali sorunların nasıl aŖılabileceēi, paydaŖ katkısının nasıl artırılabilceēi vb. konular tartıŖılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2014), *4+4+4 Eğitim Sistemi Hakkında Öğrenci Velilerinin Görüşleri*. III. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi Kitabı.
- Altunışık, R. Coşkun R. Bayraktaroğlu S. Yıldırım E. (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı 6. Baskı*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Atay, B. (2010), *Yerel Yönetimlerin Eğitim Yönetimine Katkısı*, 9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu. Elazığ [http:// www.pegem.net/akademi/sempozyumbildiri_detay.aspx?id=121918](http://www.pegem.net/akademi/sempozyumbildiri_detay.aspx?id=121918), (10.05.2016).
- Biewer, G. Buchner T. Shevlin M. Fiona S. Jan S. Sárka K. Miguel F. Mario Toboso M. Susana Rodríguez D. (2015), "Path ways to Inclusion in European Higher Education Systems", *European Journal of Disability Research*, V.9 (4), 278-289.
- Bucak, E. B. (2000), *Eğitimde Yerelleşme*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Çınkır, Ş. (2002). "Eğitim Yönetiminde Yerelleşmenin Üstünlükleri ve Sakıncaları", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8, 101-110.
- Çubukçu, Z. Yılmaz, B. Y. ve İnci, T. (2016). "Karşılaştırmalı Eğitim Programları Araştırma Eğilimlerinin Belirlenmesi – Bir İçerik Analizi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 446-468.
- Dönmez, B. (2002), "Bir Okul Geliştirme Modeli Olarak Laboratuvar Okulları Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 27(126), 70-83.
- Duman, A. (1998), "Eğitimin Yerinden Yönetimi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. Cilt 7 S.2, 83-93.
- Erdem, H.H. (2012), "Edgar Morin'de İnsanlık Durumu ve Geleceğin Eğitimi Düşüncesi", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 13, 75-88.
- Erdoğan, İ. (2016), "Eğitim Psikolojisine Dair Ontolojik Bir Değerlendirme", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt:13-2, Sayı:25, 1, 89-102.
- Fiske, E. B.,(1996), *Decentralization of Education Politics and Consensus*, The World Bank Washington, D.C.
- Gedikoğlu, T. (2005), "Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 66-80.
- Gözler, K. (2008), *İdare Hukuku Dersleri*. İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Güçlü, M. (2016), "Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi (1953-1982)", *Uluslar Arası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 6 (6), 11-19
- Gülcan, M.G. (2016), *Avrupa Birliği ve Eğitim*, Ankara: Pegem Akademi.
- Günday, M. (2002), *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınları.
- Gürbüz, Sait ve Faruk Şahin (2016), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gürler Hazman, G. Küçükilhan, M. (2016), "Yarı Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Temel Eğitim Hizmetleri: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Bölgesel Bir Bakış", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 63-80
- Jamieson, P. 2009. The Matter of Informal Learning Planning for Higher Education. *Planning for Higher Education*, S. 37 (2), 18-25.
- Kamer, S.T. Şimşek, A.S. (2016), "Türk Eğitim Tarihi Dersine Yönelik Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Ölçülmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17 (2), 663-678.
- Karabacak, N. (2015), "Türk Eğitim Sistemindeki FATİH Projesinin CIPP Modeline Göre İncelenmesi", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 700-719
- Karagül, M. Eşberk Başyayla Y. Taş A., Topçu, B. (2003), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5, 79-90.
- Karataş, S., Eşberk Başyayla Y., Taş, A., Topçu B., (2017), "Okul Yöneticilerinin Eğitimle İlgili Kararlara Katılmada Karar Mercileri ve Yerinden Yönetim Anlayışına İlişkin Görüşleri", *Journal of Theoretical Educational Science / Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 10 (1), 73-94.
- Kerimoğlu, E. Kızılcılık, S. Gündüz M. (1996), *Eğitim Sosyolojisi, Sosyoloji Teorileri-3*. İzmir: Saray Kitapevleri.

- Keskin, N., E., (2008), "Dünya Bankası ve Eğitimde Yerelleşme: Kamu Okullarında İşletmecilik", *Küreselleşme ve Demokratikleşme Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi İİBF Yayını, 617-624
- Koçak Usluel, Y. (1995), "Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü Yöneticilerinin Yerelleşme Konusundaki Görüşleri", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kösterelioğlu, İ. Bayar, A. (2014), "Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Güncel Bir Değerlendirme", *International Journal of Social Science*, 25-(1), 177-187.
- Minzu, I. F. (2015), "Educational System - A Priority Concern of The European Union", *Internal Auditing & Risk Management*, C.3(39), 1-9.
- Oni, J. O. Jegede A. A. Osisami, R. A. Illo. C. O. Lawal. R. O. Fabinu. F. A. (2016), "Enhancing Access to and Quality of Basic Education Through Head Teachers Leadership Functions", *International Journal of Educational Administration and Policy Studies. Academic Journals*, 8(4), 33-36.
- Ölmez, C. ve Tonbul Y. (2011), "Eğitim Yönetiminin Yerelleşmesi Sürecinde Bir Uygulama: Eğitim Bölgeleri Danışma Kurulları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(21), 153-179.
- Ömür, Y., E., (2017), "Eğitimde Neoliberal Yerelleşme ve Eleştirisi", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 10-25.
- Öz, Y. (2013), "Eğitim Paydaşlarının Türk Eğitim Sisteminin Yerelleşme Süreci Hakkında Görüşlerine İlişkin Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Özen, F. Hendekçi E. (2016), "Türkiye'de Eğitim Denetimi Alanında 2005-2015 Yılları Arasında Yayımlanan Makale ve Tezlerin Betimsel Analizi", *Uluslar Arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6 (11).
- Saklan, E. Erginer A. (2016), "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitime İlişkin Politika ve Finansman Uygulamaları", *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6 (2).15-44.
- Sarıçay, N. (2006), *Türkiye'de Eğitim Sektörünün Sorunları, Eğitimin Ekonomik Boyutu ve Çözümleri*, İzmir Ticaret Odası Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Arge Bülteni.
- Serter, N. (2014), "Türkiye'de Milli Eğitim Sistemi ve Sorunlar", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Eğitimi Özel Sayısı*, 58, 99-109
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008), "Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186
- Taşçı, H. (2008), "Yerel Yöneticiler ve Okul Yöneticilerinin Eğitimde Yerelleşmeye İlişkin Kendilerini Hazır Görme Durumları", *Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tekdere, M. (2013), "Eğitim Hizmetlerinin Yerelleşmesinin Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Boyutları: Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Türkoğlu, R. (2004), "Eğitimde Yerelleşme Sorununa Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve Yerel Yönetim Yasa Tasarısının Getirdiği Çözümler Konusunda Yerel Yöneticilerin Görüşleri", *İ.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (8).
- Yayla, A. (2014), "Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1). 15.02.2017. <http://efdergi.yyu.edu.tr>
- Yılmaz, K. Altınkurt. Y. (2011), "Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Görüşleri", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 942-973

İnternet kaynakları

- Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 stratejik planı. https://afyon.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_12/24025744_afyonmem20152019stratejikplan.pdf, (20.02.2017).
- Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü Dergisi. <http://afyon.meb.gov.tr/www/e-dergi/dosya/29> (20.02.2015).

Colley, H. Hodkinson, P. Malcolm, J. (2002). Non-Formal Learning: Mapping the Conceptual Terrain, *a Consultation Report Other University of Leeds*, http://www.infed.org/archives/e-texts/colley_informal_learning.htm, (12.06.2016).

Milli Eğitim Bakanlığı Web Sitesi http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html, (22.06.2016).

ÖRGÜTLERDEKİ AHLAKİ STANDARTLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN AHP YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ¹

DOI NO: 10.5578/jeas.66981

ADNAN AKIN², TAYFUN ARAR³, ESRA ULUKÖK⁴

ÖZ

Makro düzeyde her ulusun kültüründen kaynaklanan kendisine özgü ahlak kuralları olması gibi mikro düzeyde de her işletmenin kendi kurumsal geçmişi ve kültüründen kaynaklanan ahlaki değerleri ve standartları olabilmektedir. Bununla birlikte bu ahlaki standartların oluşmasında çeşitli taraflar rol alabilmektedir. Bu çalışma, örgütlerdeki ahlaki standartları etkileyen ve literatür taraması sonucunda elde edilmiş faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile önem sırasına göre hiyerarşik olarak sıralanması amacıyla yapılmıştır. Çalışma neticesinde görece olarak önemli çıkan faktörler; ana kriter bazında toplumsal faktörler olurken; küresel ağırlıklara göre nihai sıralamada önemli olanlar sırasıyla toplumsal değerler; kişisel değerler medyanın talebi ve beklentileri olmuştur. Bulgular üzerinde yapılacak çalışmalarla, örgütlerdeki önemli değerlerin başında gelen iş ahlakında belirli bir standarda ulaşma ve bu standardı koruma amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), İş Ahlakı, Ahlaki Standartlar.

JEL Kodları: D81, M12.

DETERMINING THE FACTORS ON MORAL STANDARDS IN ORGANIZATIONS BY AHP METHOD

57

ABSTRACT

As each nation has its own morality rules and values based on the culture in macro level, each business company may have its own moral values and standards resulting from the corporate background and culture in micro level too. After all, there may be different parties playing role in setting those moral standards. This study aims to order the factors gathered by literature review those affect moral standards in business firms by Analytic Hierarchy Process (AHP). Results show that most important factor is social factors as mainly; social values, individual values and the demand and expectation of media in order at total. By these results it is aimed to reach a standard level and sustaining this level of one of the most important values in business life, work morality, with practices on results.

Keywords: Analytic Hierarchy Process (AHP), Work Morality, Moral Standards.

JEL Codes: D81, M12.

¹ Geliş Tarihi: 08.11.2017 - Kabul Tarihi: 22.05.2018.

² Prof.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, akin-adnan@hotmail.com

³ Arş.Gör., Kırıkkale Üniversitesi, tayfunarar@kku.edu.tr

⁴ Arş.Gör., Kırıkkale Üniversitesi, esraulukok@kku.edu.tr

GİRİŞ

Faaliyette buldukları toplumların bir parçası olan işletmeler, ekonomik amaçlar ve ilişkiler dışında, etkileşim içerisinde buldukları sosyal düzlemdeki ahlaki değerleri kurumsal yapılarında yoğunlaştırmaktadırlar. Bu doğrultuda, işletmelerin insan kaynağını oluşturan bireyler, bağlı oldukları toplumun sosyal etkisi altında kalmakta olduklarından, yoğunlaştırdıkları toplumsal değerleri öz değerleri ile harmanlayıp ortaya manevi değerleri çıkmaktadır. Açık bir sistem yapısına sahip olan işletme çalışanları, davranışlarına yansıtıkları bu ahlaki değerler ile bir yandan örgütteki diğer bireyleri etkileyebilme gücüne sahipken, diğer taraftan örgütün kültürü ve değerlerinden etkilenebilmektedirler.

İşletme bünyesi içinde dinamik olarak nitelendirilen ahlaki değerlerin oluşmasında, çalışanların çeşitli rollere büründüğü sosyal örgütsel ortamlar rol oynamaktadır. Bu ortamlardan biri de, işyerinde görevleri olan her bir insan kaynağının gününün yaklaşık üçte birini geçirdiği iş ortamıdır. İş yaşamında ortaya çıkan ahlaki olmayan davranışlar (İlhan, 2005: 259); üretilen malların satışında kalite-fiyat dengesinin önemsenmemesi, aldatici reklam yapılması, tüketici haklarının ihlaline yönelik davranışlar, vergi kaçırmak, yolsuzluk, rüşvet, rakip firmaların imajını zedeleyen söylemler, çalışanların mesai saatleri dışında da kullanılması, cinsel taciz, çevreyi kirletmek, iş ortamında çalışanlara adaletsiz davranılması, çalışanlara düşük ücret verilmesi, hileli iflas gibi bir dizi davranışlardan oluşmaktadır.

Bu çerçevede, mikro ölçekte birey davranışlarını, makro düzeyde ise toplumsal yapıyı şekillendiren ahlak kurallarının, sadece toplumsal çerçevede insan davranışlarını düzenlemenin yanlış olacağı söylenebilir. Nitekim son yıllarda, organizasyonların tüm paydaşlara yani, çalışanlarına, sahiplerine, devlete ve topluma yönelik sorumluluk bilincinin artması ile birlikte; ekonomik faaliyetlerde bireysel çıkarlardan çok toplumsal çıkarların ön plana çıkmasının kaçınılmaz hale geleceği öngörülebilir. Bu durum ise, iş hayatında da davranış ve faaliyetlere rehberlik edecek bir takım kurumsal çerçevede kural ve ilkelere gereksinimi doğurmuş olduğunu öne sürmek mümkündür.

İşletmelerde ahlaki değerlerin belirlenmesi işgörenlerden önce, onlara yol gösterecek olan yönetici pozisyonundaki çalışanlardır. Yöneticilerin çalışanlarına yönelik ilişki biçimlerinden biri de mesleki birikimleri yansıtmak dışında, örgütün kurumsal bakımdan taşıdığı ahlaki değerleri de teorik ve pratik olarak aksettirmek olmasıdır. Piyasa işleyişi ve ilişkileri bağlamında genel ahlaki standartların bozulmaya başlamış olduğu işletmelerin kurumsal ya da bireysel çerçevede ilişkili olduğu tüm iç ve dış çevresel unsurlara bir şekilde olumsuz zararlar verebilmesi olasıdır. Bunun bir örneğini yakın geçmişte Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen Enron, WorldCom ve Lehman Brothers skandallarında görmek mümkün olmuştur (Rokhman, 2010: 21). Bu kapsamda, birkaç işletmenin ahlak dışı olarak nitelendirilen ciddi manipülasyonlar yapması sonucu ortaya çıkan "Mortgage Krizi" tüm dünyayı ekonomik yönden kısa ve uzun vadede önemli ölçüde etkilediği açıktır.

Küresel krizle beraber bilinçlenen toplumlar, işletmelerin, sadece uzun dönemdeki ekonomik çıkarlarını düşünmeleriyle paydaşlar nezdinde değer bulamayacağını, bu işletmelerin aynı zamanda sosyal sorumluluklarının da olduğunu ve yaptıkları işlerde ahlaki değerlerin gözetilmesi gerektiğini, temel beklentilere eklemiş oldular. Bu çerçevede, bu krizler ve toplumun işletmelerden ürün ve hizmet dışında oluşan beklentileri, iş ahlaki konusunu tekrar gündeme getirmiş ve yöneticiler ile akademisyenlerin önemle üzerinde durduğu bir konu haline getirmiştir (Clegg vd., 2007: 107; Noval & Stahl, 2015: 1; Tarım vd., 2015: 121).

Bir işletmedeki ahlaki standartları belirleyen ve işgörenlerin gösterdiği davranışların boyutunu etkileyen faktörler kişisel, toplumsal ve örgütsel olarak üç ana başlık altında toplanmıştır; buradaki amaç; örgütlerde ahlaki standartları şekillendiren faktörlerin hiyerarşik olarak sıralanması ve bunun neticesinde yöneticilerin hangi faktörlere daha çok önem vermesi gerektiğinin belirtilmesidir. Bu bağlamda, çalışma, AR-GE faaliyetlerinde bulunan bir kamu işletmesindeki verilerden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile kurumdaki ahlaki standartları belirleyen ve işgörenlerin davranışlarının boyutunu etkileyen faktörlerin hiyerarşik olarak sıralanması ve bununla birlikte yöneticilerin hangi faktörlere daha çok önem vermesi gerektiğinin AHP yöntemi ile belirlenmesi öngörülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ahlak, bir toplum içindeki bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Başka bir tanıma göre ise, ahlak, toplum tarafından benimsenmiş ve bu topluma mensup bireylerin davranışlarının yanı sıra, bu bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini düzenlemek için ortaya konulan kurallar şeklinde ifade edilmektedir (Gök, 2008:7). İş ahlaki kavramının, hem bireyler hem de örgütler tarafından uzun bir süre benimsenmemiş ve uygulanmamış olmasının sebebi ABD'li ünlü ekonomist Friedman'ın "iş hayatının tek ve biricik sorumluluğu kârı arttırmaktır" şeklindeki felsefesinin yaygın olmasından kaynaklanmış olduğunu ileri sürmek mümkündür (Özdemir ve Yaman, 2008: 85). Buna

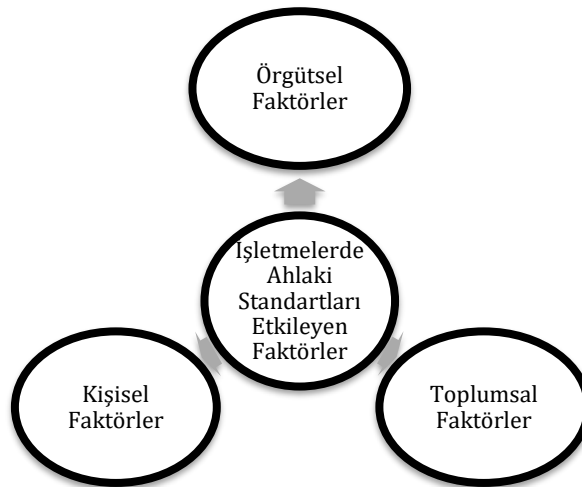
göre, işletmeler kârlarını maksimize edebilmek için Makyavelizm felsefesiyle amaçlarına ulaşırken, attıkları her adımın ahlaki ya da ahlak dışı olmasına bakmaksızın mubah olduğunu varsaymışlardır.

Ekonomiyi ilgilendiren tüm çabalar toplumları önemli ölçüde etkilemekte ve bu durum gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkelerde ahlaki sorunların önemini artırmaktadır. Bazı işletmelere göre; iş ahlakı, taşıdığı sorumluluk nedeniyle firmaları rekabette geriye düşürür gibi kısa dönemde bir izlenim bıraksa da, uzun vadede işlerini yürüttüğü toplumsal düzlemde farkındalık yaratarak, toplumun benimseyeceği bir firma haline gelerek saygınlık kazanacak ve bu durum da rekabet algısında farklı bir boyut getireceği açıktır (Eğri & Sunar, 2010: 45). Bu yönüyle, iş ahlakı, işletme çalışanlarının benimsediği ahlak normlarının işletme faaliyetlerine nasıl uygulanacağını ve çıkar çatışmalarını çözümlenmede ahlak kurallarını ne şekilde kullanacağını ortaya koyan bir disiplin olduğu söylenebilir (Şahin & Demir, 2000: 205). Buna göre, işletmelerin en temel amacı olan kâr maksimizasyonunu sağlamaya yönelik uygulamaların, hem çalışanlara hem topluma ve hem de devlete karşı olan sorumlulukları konusunda şeffaflığın azalması ve bu çevrelerin çıkarlarında ortaya çıkan kaygıların iş yaşamında da ahlaki ilkelere olan ihtiyacı artırmış olduğunu öne sürmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, işletmelerin faaliyetlerini ahlaki ilke ve standartlara uygun olarak yürütmeleri, uzun vadede hem işletmelerin bizi kendilerine hem de sorumlu olduğu çevreye genel fayda sağlamaktadır.

Aydın (2012: 61-84), yönetimde uyulması beklenen etik ilkeleri, ahlak denilince akla ilk gelen terminolojiler olan; adalet, eşitlik, dürüstlük ve doğruluk, tarafsızlık, sorumluluk vb. şeklinde sıralamıştır. Şüphesiz ki, sadece yaşamın diğer alanlarında değil; iş yaşamında da ortaya çıkan problemlerin büyük çoğunluğu adalet ve eşitlik hissini yokluğundan kaynaklanmaktadır. İşletme içinde demokratik bir ortamın oluşturulması, çalışanlara katkıları oranında hak ve ödülleri verilmesi, işletme faaliyetlerinde şeffaf davranılması ve gerektiğinde hesap verilebilmesi, işletme içi gizli bilgilerin rakip firmalara sızdırılmaması, kişilerarası ilişkilerde güvenin sağlanması ve toplumun değer yargılarına ve çevreye karşı duyarlılık işletmelerden uyulması beklenen ahlaki ilkeler olarak görülmektedir. İşletmelerin rakipleri ile rekabet edebilmesine yönelik olarak kâr maksimizasyonunu gerçekleştirmeye yönelik uygulamaları iş yaşamında bazı ahlak dışı davranışların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir.

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana meydana gelen sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik alanlarda gelişmeler bireysel ve toplumsal bazda insanların değer yargılarının şekillenmesine neden olmuştur (Gök, 2008: 3). Bununla birlikte, kişisel değer yargılarının ve toplumsal değer yargılarının karşılıklı etkileşim halinde bulunduğu bir ortamda ayrıca etkilenen ve etkileyen konumunda bulunan, olaya profesyonel yaşamı katarak yaklaşan bir de örgütsel değerler kümesi bulunmaktadır. TÜSİAD (Haziran 2009: 19-20), etik dışı davranışlara neden olan faktörleri kişisel etmenler, eyleme ilişkin etmenler, kuruma ilişkin etmenler ve çevreye ilişkin etmenler şeklinde 4 başlık altında sınıflandırmıştır. Benzer olarak Stoner & Freeman (1989: 116) da işletmelerdeki ahlaki standartları etkileyen faktörleri dört gruba ayırmış olsa da; Şekil 1 de görüleceği üzere bu çalışmada faktörler; örgütsel, kişisel ve çıkar gruplarının için katıldığı toplumsal faktörler olarak üçe ayrılmaktadır.

Şekil 1. Ahlaki Standartları Etkileyen Temel Faktörler

Şekil 1 de belirtildiği üzere, bir işletmenin ahlaki standardını belirleyen faktörler, mikro ölçekten makro ölçeğe doğru sırasıyla kişisel, örgütsel ve toplumsal olarak ele alınmıştır. Kişisel ve örgütsel faktörler

işletmenin iç çevresini; toplumsal faktörler ise dış çevresini temsil etmektedir. İşletmelerin sistem yaklaşımından bu yana iç ve dış çevresindeki etmenler ile açık bir iletişim halinde bulunmasından dolayı, insani bir sorunsal olan “ahlak” seviyesini iş dünyasında belirleyen de insanların bireysel ya da belirli bir amaç doğrultusunda bir grup olduğu örgütsel ve toplumsal faktörlerdir.

2. ÇALIŞMA YÖNTEMİ, ÖRNEKLEMİ ve FAKTÖRLER

Genel olarak nicel araştırma yöntemlerinde sayının artması ile geçerlilik ve güvenilirlik olgularının da orantılı bir biçimde artması yerini, ÇKKV yöntemlerinde örneklemin niteliğine bırakmaktadır (Triantaphyllou & Mann, 1995: 37; Surapati & Mukhopadhyaya, 2011: 26). Yani ÇKKV yöntemlerinde örneklemin niceliğinden çok; araştırılmak istenen konu, amaç ya da sorunsal hakkında uzman olan ya da deneyim sahibi olan kişilerin niteliği önemlidir (Özden, 2008: 304). Bu bağlamda, bir örgütte ahlaki standartların belirlenmesinde, yukarıdan aşağı bir şekilde hiyerarşik olarak yol gösterici pozisyonunda olan üst ve orta düzey yöneticiler örneklem için ideal görülmüştür. Bu çalışmadaki veriler, bilimsel ve akademik anlamda AR-GE birimi bulunan ulusal çaptaki bir kamu kurumunun üst ve orta düzey yönetici pozisyonundaki dört çalışını ile yapılan anket sonucunda elde edilmiştir.

2.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi

AAnalitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Saaty tarafından 1970 li yılların sonunda geliştirilmiş olan, nicel ve nitel verileri, hem objektif hem de sübjektif faktörler kapsamında karşılaştırabilen (Ajami & Ketabi, 2012: 1166), günümüz çok kriterli karar verme yöntemleri içinde en sık tercih edilen yöntemlerden birisidir. Bu yöntem, araştırmacının sorunsalında kararını etkileyen birden çok faktör olduğu zaman, her bir faktörün önem düzeylerine göre sıralanmasını sağlamaktadır (Ömürbek vd., 2016: 177). AHP'nin bazı aksiyonları bulunmaktadır. Bunlar (Saaty, 1991: 2-4):

1. Aksiyom (Karşılıklık)

Eğer i kriterinin j kriterine göre önem derecesi (a_{ij}) x ise; j kriterinin i kriterine göre önem derecesi (a_{ji}) $\frac{1}{x}$ dir.

2. Aksiyom (Homojenlik)

AHP yönteminde sadece benzer özellik taşıyan faktörler/alternatifler Saaty tarafından geliştirilen ve Tablo 1 de gösterilen ikili karşılaştırma ölçeği kapsamında karşılaştırılabilir.

Tablo 1. Temel İkili Karşılaştırma Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Derecede Önem	İki kriterin amaca yönelik ağırlığı eşit
2	Zayıf Önem	Deneyim ve Yargılama
3	İlmlı Derecede Önemli	Bir kriter diğer kriterden amaca yönelik olarak az önemli
4	Daha İlmlı	Deneyim ve Yargılama
5	Önemli	Bir kriter diğer kriterden amaca yönelik olarak önemli
6	Daha Önemli	Deneyim ve Yargılama
7	Çok Önemli	Bir kriter diğer kriterden amaca yönelik olarak çok önemli
8	Çok Daha Önemli	Deneyim ve Yargılama
9	Kesinlikle Önemli	Bir kriter diğer kriterden amaca yönelik olarak kesinlikle önemli

Kaynak: KC vd., 2014: 219

3. Aksiyom (Bağımsızlık)

AHP yönteminde kriterler arasında herhangi bir ilişki olmadığı varsayılır.

4. Aksiyom (Beklenti)

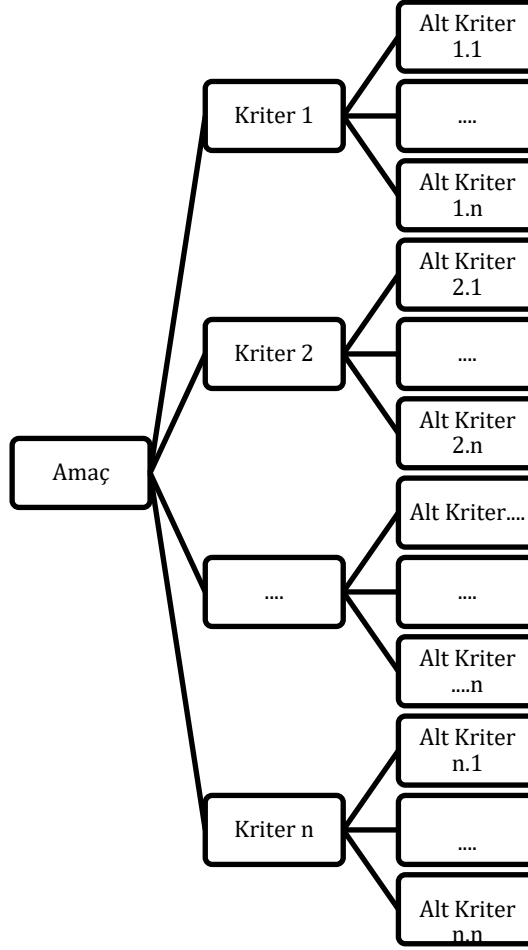
AHP yönteminde, karar problemindeki amacı etkileyen tüm kriter ve alternatifler, hiyerarşideki yerini alırlar.

Yöntemin uygulama adımları aşağıdaki gibidir (Supçiller & Çarpraz, 2011: 6-9):

1. Adım: AHP Hiyerarşik Yapının Oluşturulması:

AHP ile incelenecek olan sorunsal hiyerarşik yapı halinde incelenir. Bu yapının temel bileşenleri; amaç, kriterler, (varsa) alt kriterler ve (varsa) alternatiflerdir. Bu çalışmada seçim sırasında bir alternatif kullanılmamıştır ve yapı Şekil 2 deki gibidir.

Şekil 2. AHP Hiyerarşi Ağacı

2. Adım: İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması

Bu adımda, ana kriterler ve alt kriterler için ikili karşılaştırma matrisleri aksiyom 1 ve 2 çerçevesinde oluşturulur.

Şekil 3. İkili Karşılaştırma Matrisi

Kriter	i	j
i	1	a_{ij}
j	$\frac{1}{a_{ji}}$	1

3. Adım: Öncelik Vektörlerinin Hesaplanması

Her bir ana kriterin ve alt kriterin öncelik vektörleri (PV; Priority Vector) hesaplanır (Crawford & Willams, 1985: 6):

$$w_i = \frac{\prod_{j=1}^n a_{ij}^{1/n}}{\sum_{j=1}^n \prod_{j=1}^n a_{ij}^{1/n}} \quad (1)$$

4. Adım: Öncelik Vektörlerinin Tutarlılık Oranlarının Analizi

$$I_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{d}{w_i}}{n} \quad (2)$$

$$\text{Tutarlılık Göstergesi } (TI_A) = \frac{I_{\max} - n}{n - 1} \quad (3)$$

$$\text{Tutarlılık Oranı } (TO)_A = \frac{TI_A}{RI_n^*} \quad (4)$$

* Rassa İndeks

Tablo 2. Rassa İndeks Tablosu

N	3	4	5	6	7	8	9	10	11
RI	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51

Kaynak: Podvezko, 2009: 184

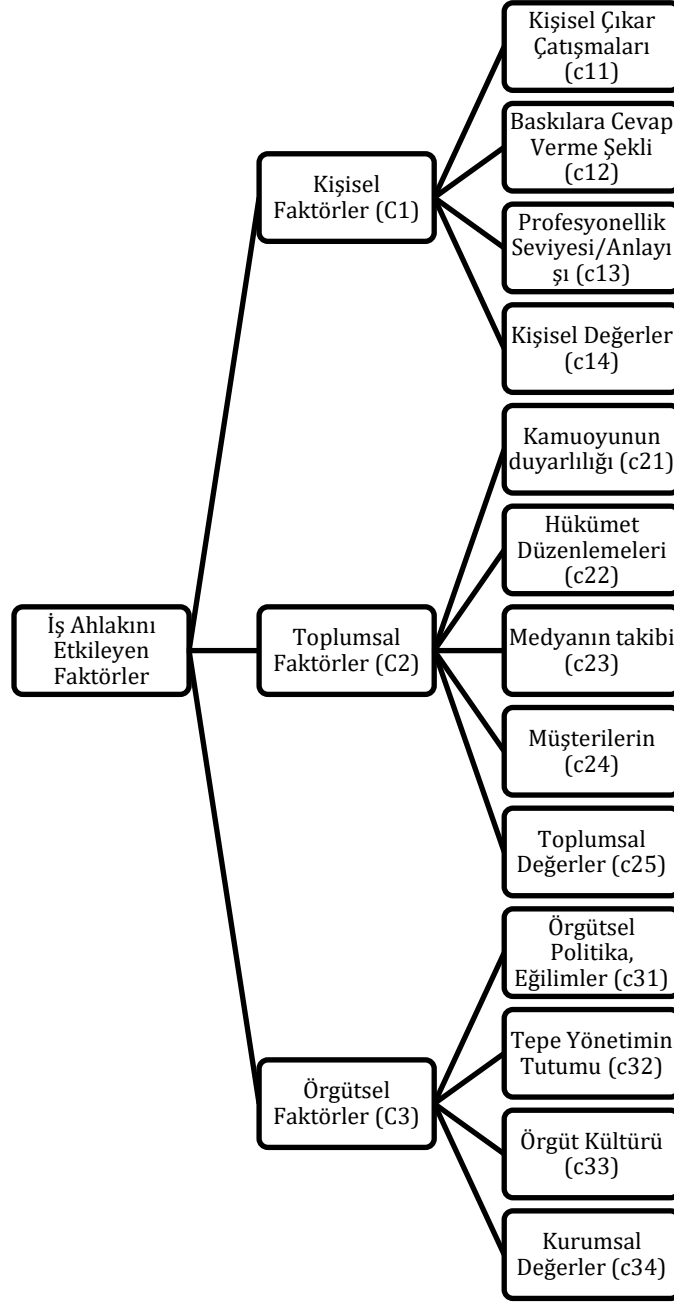
5. Adım: Küresel Ağırlıkların Belirlenmesi

Bu adımda; her bir ana kriterin altındaki alt kriterlerin hesaplanmış olan öncelik vektörleri, ilgili ana kriterin öncelik vektörü ile çarpılarak, nihai sıralamada yer alacak olan alt kriterler için küresel ağırlık hesaplanır.

2.2. Araştırmada İncelenen Faktörler

Çalışmanın modeli kapsamında kişisel faktörler içinde, çalışanı bencillığe sevk ederek ahlaki değerlerini sorgulatacak ve örgütsel hedeflerin önüne geçirecek kişisel çıkar çatışmaları; yoğun iş temposunda amirlerinden, iş arkadaşlarından ve (varsa) müşterilerinden gelecek çoklu taleplere karşı yanıt verme şeklini belirten baskılara cevap verme şekli; iş ile özel yaşamını birbirine etkin bir şekilde entegre edebilme/özel yaşamını iş yaşamına karıştırma ya da iş yaşamında maruz kaldığı sıkıntılar karşısında ahlaki olarak dayanıklılığa binaen gösterdiği profesyonellik anlayışı ve sahip olduğu diğer kişisel değerler bulunmaktadır. Toplumsal faktörler içerisinde toplumu oluşturan unsurlar göz önünde bulundurulacak şekilde, işletmenin genel anlamda sorumlu olduğu kamuoyunun işletmenin göstermiş olduğu faaliyetlerdeki ahlaki standartlara karşı olan duyarlılığı, operasyonlarını gerçekleştirdiği ülke(ler)deki hükümetin ahlaki ve ahlak dışı faaliyetlere olan yaptırımını belirten düzenlemeler, yine işletmenin birincil olarak sorumlu olduğu müşterilerinin talep ve beklentileri ile içinde faaliyet gösterilen toplum(lar)ın sahip olduğu değerler bulunmaktadır. Örgütsel faktörler içerisinde ise, kişiyi ahlaksız tutum ve davranışlar göstermesine zemin hazırlayabilecek ya da bu tür faaliyetlerin karşısında olacak örgütsel politika, prosedür ve mevcut eğilimler; örgüt çapında alınan kararlardaki tepe yönetimin tutumu, örgütün sahip olduğu kültür ve sahip olunan diğer kurumsal değerler bulunmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan ana ve alt faktörler Şekil 4 de belirtilmiştir.

Şekil 4. Örgütlerde Ahlaki Standartları Etkileyen Faktörler

3. BULGULAR

Çalışmada, ilgili kurumdan alınan ikili karşılaştırma verilerinin analizini yapabilmek adına, verilerin geometrik ortalaması dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, Tablo 3, 4, 5 ve 6 da nihai geometrik ortalaması alınmış olan veriler ve analizleri yer almaktadır.

Tablo 3. Kişisel Faktörlerin İkili Karşılaştırması

İkili Karşılaştırma Matrisi	c11	c12	c13	c14	Geo. Ort.	PV
c11	1,00	0,71	1,09	0,38	0,74	0,1455
c12	1,40	1,00	0,41	0,18	0,57	0,1128
c13	0,92	2,43	1,00	0,19	0,81	0,1600
c14	2,65	5,44	5,21	1,00	2,94	0,5817
TI=0,0831	RI	=	0,9	TO	= 0,09	≤0,1

Yukarıdaki tabloda yer alan; kişisel çıkar çatışmaları (c11), başkalarına cevap verme şekli (c12), profesyonellik anlayışı (c13) ve kişisel değerler (c14) faktörlerinin ikili karşılaştırmalarının geometrik

ortalamaları yer almaktadır. Bu bağlamda bu kriterlerin öncelik vektörleri eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmış olup, matrisin tutarlılık oranı ise eşitlik (2, 3 ve 4) yardımıyla elde edilmiştir. Bu matriste görel olarak en önemli faktör %58,17 ağırlığıyla kişisel değerler olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Toplumsal Faktörlerin İkili Karşılaştırması

İkili Karşılaştırma Matrisi	c21	c22	c23	c24	c25	Geo. Ort.	PV
c21	1,00	3,64	0,61	0,47	0,41	0,84	0,1445
c22	0,27	1,00	0,38	0,66	0,38	0,48	0,0823
c23	1,63	2,65	1,00	1,18	0,41	1,16	0,1983
c24	2,14	1,52	0,85	1,00	0,16	0,84	0,1444
c25	2,43	2,65	2,43	6,44	1,00	2,52	0,4304
TI=0,0971	RI	=	1,12		TO	=0,09	≤0,1

Yukarıdaki tabloda ise; kamuoyunun duyarlılığı (c21), hükümet düzenlemeleri (c22), medyanın takibi (c23), müşterilerin talep ve beklentileri (c24) ve toplumsal değerler (c25) faktörlerinin ikili karşılaştırmalarının geometrik ortalamaları yer almaktadır. Bu bağlamda, bu kriterlerin öncelik vektörleri eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmış olup, matrisin tutarlılık oranı ise eşitlik (2, 3 ve 4) yardımıyla elde edilmiştir. Bu matriste görel olarak en önemli faktör % 43,04 ağırlığıyla toplumsal değerler olarak bulunmuştur.

Tablo 5. Örgütsel Faktörlerin İkili Karşılaştırması

İkili Karşılaştırma Matrisi	c31	c32	c33	c34	Geo. Ort.	PV
c31	1,00	0,47	0,66	0,40	0,59	0,1342
c32	2,14	1,00	0,35	0,31	0,69	0,1563
c33	1,52	2,88	1,00	1,00	1,45	0,3276
c34	2,48	3,27	1,00	1,00	1,69	0,3819
TI=0,07	RI	=	0,9	TO	=0,08	≤0,1

Tablo 5'te; örgütsel politika, prosedür ve mevcut eğilimler (c31), tepe yönetimin tutumu (c32), örgüt kültürü (c33) ve kurumsal değerler (c34) faktörlerinin ikili karşılaştırmalarının geometrik ortalamaları yer almaktadır. Bu bağlamda, bu kriterlerin öncelik vektörleri eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmış olup, matrisin tutarlılık oranı ise eşitlik (2, 3 ve 4) yardımıyla elde edilmiştir. Bu matriste görel olarak en önemli faktör % 38,19 ağırlığıyla kurumsal değerler olarak bulunmuştur.

64

Tablo 6. Ana Kriterlerin İkili Karşılaştırması

İkili Karşılaştırma Matrisi	C1	C2	C3	Geo. Ort.	PV
C1	1,00	0,45	1,97	0,96	0,2895
C2	2,24	1,00	2,43	1,76	0,5313
C3	0,51	0,41	1,00	0,59	0,1792
TI= 0,01959	RI	=	0,58	TO=0,03	≤0,1

Tablo 6'da ise, çalışma kapsamında ele alınmış olan ve iş ahlakı standartlarını belirleyen ana faktörler; kişisel (C1), toplumsal (C2) ve örgütsel faktörler (C3) in ikili karşılaştırmalarının geometrik ortalamaları yer almaktadır. Buna göre, buradaki kriterlerin öncelik vektörleri eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmış olup, matrisin tutarlılık oranı ise eşitlik (2, 3 ve 4) yardımıyla elde edilmiştir. Bu matriste görel olarak en önemli faktör % 53,13 ağırlığıyla toplumsal olarak bulunmuştur.

Tablo 7. Küresel Ağırlıklar

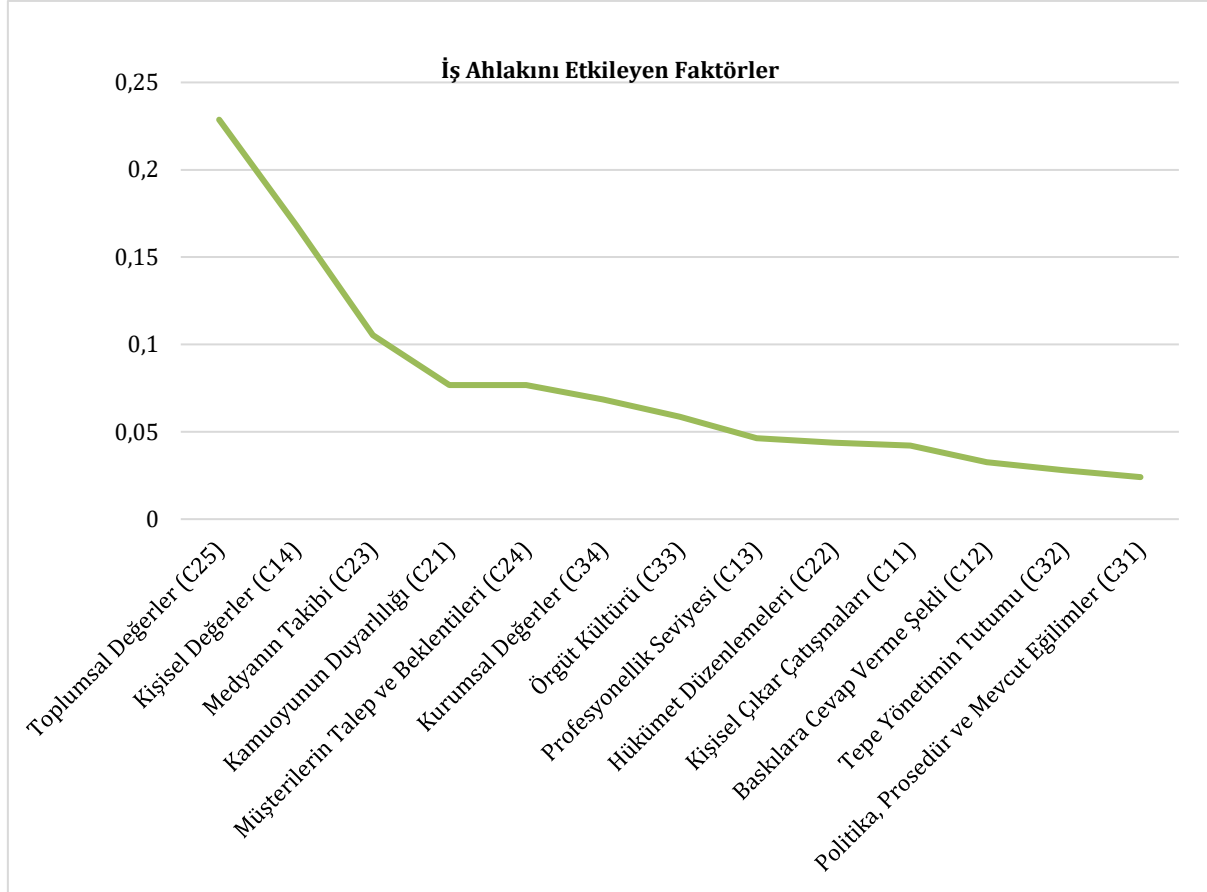
Ana Faktörler	Ağırlıklar	Alt Faktörler	Ağırlıklar	Toplam Ağırlıklar
C1	0,2895	c11	0,145501892	0,042122798
		c12	0,112791495	0,032653138
		c13	0,160045251	0,0463331
		c14	0,581661363	0,168390965
C2	0,5313	c21	0,144490838	0,076767982
		c22	0,08231263	0,0437327
		c23	0,198349808	0,105383253
		c24	0,144431632	0,076736526
		c25	0,430415092	0,228679538
C3	0,1792	c31	0,134197926	0,024048268
		c32	0,156309366	0,028010638
		c33	0,327564798	0,058699612
		c34	0,381927911	0,068441482

Tablo 7 de, hesaplanmış olan ana faktörlerin ağırlıkları, kendi alt faktörlerinin ağırlıklarıyla çarpılarak, toplam ağırlıklar elde edilmiştir. Bunun neticesinde, işletmelerde ahlakı standartları etkileyen en önemli

faktör ana faktör bazında % 53' lük oranla *toplumsal faktörler*; alt faktör bazında ise sırasıyla % 23 lük oranla *toplumsal değerler*; % 17' lik oranla *kişisel değerler* ve % 10,5'lik oranla *medyanın talebi ve beklentileri* olmuştur. İlk 3 faktörün ele alınmasının nedeni Şekil 5 de görüldüğü üzere eğimin üçüncü faktörde başlayarak yatay bir seyir hal almış olmasındandır. Diğer faktörlerin önem dereceleri Şekil 5 de de görüleceği üzere, görece olarak daha az öneme sahiptir.

Şekil 5. İş Ahlakını Etkileyen Faktörlerin Önem Derecesi Eğrisi

SONUÇ

Bu çalışma, iş ahlakı gibi günümüzde önemle ve ısrarla üzerinde durulması gereken bir konunun önemini vurgulamak; böyle bir olgunun standartlarını etkileyen faktörlerini belirlemek ve sıralamak amacıyla yapılmıştır. Gerek ulusal yazında gerekse uluslararası yazında iş ahlakı konusunu sorunsal olarak ele alan çalışmalarda genellikle konunun önemi, işgörenler ve işletmeler için faydaları ve bununla birlikte eksikliğinde ortaya çıkan olumsuz durumlar incelenirken, herhangi bir işletme için ahlaki standardın belirlenmesine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmada belirtildiği üzere önemi bu denli yüksek olan bir hususun ölçülebilmesine olanak tanıyacak olan genel-geçer bir model oluşturma açısından, bu araştırma "ilk adım" anlamında önem arz etmektedir.

Literatür yardımı ile belirlenmiş olan faktörler, bir kamu kuruluşundaki farklı departmanlardaki yöneticiler tarafından ikili olarak karşılaştırılmıştır. İkili karşılaştırmalar ise AHP yöntemi ile analiz edilmiştir. Her bir ana faktörün alt faktörleri kendi aralarında ve en nihayetinde ana faktörler kendi aralarında analiz edilmiş, her bir sonuç da tutarlı bulunmuş ve nihai küresel ağırlıkları hesaplanarak analiz son bulmuştur.

Clegg vd. (2007: 108) çalışmasında belirttiği üzere literatürde iş ahlakı konusunun ya kişisel ya da örgütsel bir çerçevede ele alınması gerektiği tartışılmaktadır. Watson (2003: 170) e göre bu konu kişisel bir mevzu iken; Du Gay (2004: 42) e göre iş ahlakı sadece örgütsel çerçevede oluşmaktadır. Hâlbuki bir işletmede iş ahlakı aynı anda hem kişisel hem örgütsel hem de genel çerçevede toplumsal bazda oluşabilmektedir. Bu çalışma neticesinde ise Tablo 7 ve Şekil 5 de görüleceği üzere, görece olarak önemli etkisi bulunan faktörler; toplumsal ve kişisel değerler şeklinde bulunmuş ve bu durum işletmenin toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, toplumu oluşturan bireyler aynı zamanda işletmeleri de oluşturmaktadır. Gerek toplumların gerekse işletmelerin ahlaki değerleri, aynı amaç için bir araya gelmiş

olan bu grupları oluşturan bireylerin ahlaki değerlerinin kümülatif olarak birikmesiyle oluştuğu da yadsınamaz bir gerçektir. Görel olarak önemli olan son faktör ise medyanın talebi ve beklentileri olmuştur.

Kitle iletişim araçlarının hayatın her alanına girmesiyle birlikte mahremiyetin giderek azaldığı yaşantıda, işletmeler de medyanın kısıfı altında kalıp, yaptıkları her türlü mesleki faaliyetlerde ahlak standartları çerçevesinde özen göstermelerinin medya tarafından baskı altında olduğu bir diğer gerçektir. Sonuçların literatürdeki ilgili çalışmalarla (Şahin & Demir, 2000: 204, 207; Gök, 2008: 11-14; Eğri & Sunar, 2010: 52, 53, 62) kısmen uyumlu olduğu gözlemlenmiştir. Buradaki "kısmen" ibaresinin nedeni bu çalışmada ortaya çıkan görel olarak önemli faktörlerin, belirtilen çalışmalarda bir bütün olarak belirtilmemiş olmasıdır.

İlhan (2005: 268-270), iş ahlakı konusunu kavramsal bir şekilde incelediği çalışmasında ise iş ahlakının belirlenmesinde rol oynayan faktörlere kısaca değinerek, bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde sosyo-ekonomik süreçteki uygulamaları ve ilişkileri, medya ve sosyal çevre gibi toplumsallaştırıcı unsurları, aynı etik paydada buluşacak kişisel, toplumsal ve örgütsel değerler ile hukuksal sistem olarak belirtmiştir. Nitekim Şekil 5 de görüleceği üzere, kriterlerin önem eğrisi medyanın talebi ve beklentileri faktöründen itibaren açısını değiştirerek düşüşe geçmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Bu araştırma ile işletmelerde iş ahlakı standardının oluşmasında etkili olan faktörlerin başını çeken toplumsal ve kişisel değerler bakımından, işletmelerin yapabileceği şey, işe alımda insan kaynakları yöneticilerinin, adayların pozisyona yönelik sahip olduğu nitelikleri ölçmenin yanında ayrıca sahip olduğu ahlaki değerleri de ölçecek testler geliştirmesi ve uygulamasıdır. Ayrıca, işletmeler yapacakları her türlü iş faaliyetindeki ahlaki sorumlulukları yerine getirirken, salt olarak medyanın isteklerini tatmin etme amaçlı olmamalı, bunun yanında, sorumlu olduğu tüm paydaşlarına maddi kazançların yanı sıra manevi kazançları da katmayı gözetmelidir. Giriş bölümünde de bahsedildiği üzere, faaliyetlerdeki ahlaki değerlerin gözetilmesi, işletmeyi uzun dönemde kalıcı olarak gerek örgüt içi gerekse örgüt dışı sorumlu olduğu kesimin gözünde saygınlık kazandıracak ve nihayetinde amaçlarına ulaşmasında olumlu katkılar sağlayacaktır.

Araştırmada, yöneticilerden gelen değerlendirmelerin objektif olarak yapıldığı varsayılmaktadır ve kısıtlar arasında ise, kamu sektöründeki tek bir işletmeye yapılmış olması ile faktörlerin AHP yöntemiyle birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınmış olması söz konusudur. Literatür kısmında da açıklandığı üzere, her işletmenin bir nevi durumsallık yaklaşımında olduğu gibi kendine özgü ahlaki değerleri ve standartları olabilmektedir. Bu ahlaki standardın belirlenmesindeki öncelikler de işletmeden işletmeye ve sektörden sektöre değişiklik gösterebilmektedir. Bu yüzden, bu çalışma neticesinde görel olarak önemli bulunan toplumsal değerler, kişisel değerler ve medyanın talebi ile beklentileri faktörleri, kamu ya da özel sektördeki diğer bir işletme için aynı öneme sahip olmak durumunda olmadığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, faktörler arasındaki etkileşim ve nedensellik ilişkisine bakılmadan AHP yöntemi ile hiyerarşik bir sıralama yapılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda bu nedensellik ilişkisi de yargısal, uzman görüşüne bağlı olarak ya da metodolojik olarak DEMATEL yöntemiyle incelenerek, faktörlerin analizinde AAS (Analitik Ağ Süreci) tekniği kullanılabilir. Ayrıca, aynı faktörler benzer bir sektörde ya da özel sektörde faaliyet gösteren bir işletmede uygulanarak aradaki farklılıklar incelenebilir.

KAYNAKÇA

- TDK. (2016). Ahlak kavramı tanımı. Erişim Tarihi: 17.12.2016. <http://www.tdk.gov.tr/>
- Ajami, S. & Ketabi, S. (2012). Performance evaluation of medical records departments by analytical hierarchy process (AHP) approach in the selected hospitals in Isfahan. *J. Med. Syst.*, 36, 1165-1171.
- Aydın, İ. (2012). Yönetmelik Mesleki ve Örgütsel Etik. Ankara: Pegem Akademi.
- Clegg, S., Kornberger, M. & Rhodes, C. (2007). Business ethics as practice. *British Journal of Management*, 18, 107-122.
- Crawford, G. & Williams, C. (1985). The analysis of subjective judgment matrices. Project Air Force Report Prepared for the United States Air Force, 1-34.
- Eğri, T. & Sunar, L. (2010), Türkiye’de iş ahlakı çalışmaları: mevcut durum ve yönelimler. *İş Ahlakı Dergisi*, 3, 5, 41-67.
- Gay, P. D. (2004). Against “enterprise” (but not against “enterprise”, for that would make no sense). *Organization*, 11(1), 37-57.
- Gök, S. (2008), İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), ss. 1-19
- İlhan, S. (2005), İş Ahlakı: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 258-275
- KC, Stainback, G. A. & Chhetri, B. B. K. (2014). Community users’ and experts’ perspective on community forestry in nepal: a swot-ahp analysis. *Forest, Trees and Livelihoods*, 23(4), 217-231.
- Noval, L. J. & Stahl, G. K. Accounting for proscriptive and prescriptive morality in the workplace: the double-edged sword effect of mood on managerial ethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 1-14.
- Ömürbek, N., Karaatlı, M. & Cömert, H. G. (2016). Ahp-saw ve ahp-electre yöntemleri ile yapı denetim firmalarının değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 171-199.
- Özdemir, Ş. & Yaman, F. (2008), Afyon’daki yerel ve ulusal perakendecilerde çalışan satış elemanlarının iş ahlakı ve sosyal sorumluluk açısından karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 83-94.
- Özden, Ü. H. (2008). Analitik hiyerarşi yöntemi ile ilkökul seçimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 24(1), 299-320.
- Podvezko, V. (2009). Application of ahp technique. *Journal of Business Economics and Management*, 10(2), 181-189.
- Rokhman, W. (2010). The effect of islamic work ethics on work outcomes. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 15(1), 21-27.
- Saaty, T. L. (1991). Some mathematical concepts of the analytic hierarchy process. *Behaviormetrika*, 18(29), 1-9.
- Stoner, J. A. & Freeman, E. (1989). *Management*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Supçiller, A. A. & Çapraz, O. (2011). Ahp-topsis yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 13, 1-22.
- Surapati, P. & Mukhopadhyaya, D. (2011). Grey relational analysis based intuitionistic fuzzy multi-criteria group decision making approach for teacher selection in higher education. *International Journal of Computer Applications*, 34 (10), 21-29.
- Şahin, A. & Demir, M.H. (2000), Yönetici ikilemi, iş ahlakı. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(1), 203-213
- Tarım, M., Zaim, H. & Torun, Y. (2015). İş ahlakı uygulamalarının hastane performansına etkisi: kamu hastaneleri üzerine bir saha çalışması. *İş Ahlakı Dergisi*, 7(2), 121-153.
- Triantaphyllou, E. & Mann, S. H. (1995). Using the analytic hierarchy process for decision making in engineering applications: some challenges. *International Journal of Industrial Engineering: Applications and Practice*, 2(1), 35-44.

TÜSİAD (2009). Dünyada ve Türkiye’de iş etiği ve etik yönetimi, Yayınları No: TÜSİAD/T-2009-06-492, İstanbul.

Watson, T. J. (2003). Ethical choice in managerial work: the scope for moral choices in an ethically irrational world. *Human Relations*, 56(2), 167-185.

ÖRGÜTSEL GÜVENİN MOTİVASYONA ETKİSİ: ERZURUM İLİ KAMU HASTANELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

DOI NO: 10.5578/jeas.67012

M. KÜRŞAD TİMURUĞLU², ELİF ÇELİK³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı örgütsel güvenin motivasyon üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu doğrultuda oluşturulan bu çalışma Erzurum Palandöken Devlet Hastanesi, Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Erzurum Yakutiye Araştırma Hastaneleri'nde çalışan 178 hemşire üzerinde uygulanmıştır. Çalışma sonucunda örgütsel güvenin ve bu değişkenin alt boyutlarının motivasyonu ve motivasyonun alt boyutlarını pozitif yönlü etkilediği ve örgütsel güvenle motivasyon arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Örgütsel güvenin alt boyutlarından yöneticiye duyulan güvenin, bireylerin motivasyonlarını etkileme derecesinin diğer değişkenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda örgütsel güveni artırmaya yönelik yapılacak herhangi bir çalışmanın iç motivasyonu tetikleyerek artışına yol açtığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Güven, Örgütsel Güven, Motivasyon.

JEL Kodları: M1, M19.

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL TRUST ON MOTIVATION: AN APPLICATION ON PUBLIC HOSPITALS IN ERZURUM

ABSTRACT

The purpose of this study is to measure the effect of organizational trust on motivation. This study was applied to 178 nurses working in Erzurum Palandöken State Hospital, Erzurum Regional Training and Research Hospital and Erzurum Yakutiye Research Hospitals. It is seen that there is a positive relationship between organizational trust and motivation in the result of the study and positively affecting the sub dimensions of motivation and motivation of sub dimensions of this variable. Confidence in managerial trust in sub-dimensions of organizational trust was found to be higher in the degree of motivation of individuals than in other variables. In this context, any work to be done to increase organizational trust seems to trigger internal motivation and increase it.

Keywords: Organization, Trust, Organizational Trust, Motivation.

JEL Codes: M1, M19.

---

¹ Geliş Tarihi: 23.10.2017 - Kabul Tarihi: 29.05.2018

² Dr.Öğr.Üyesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, timuroglu@atauni.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, elifcelik128@gmail.com

GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerin hayatımıza hızla giriş yaptığı günümüz dünyasında; işletme ve kurumların ayakta kalabilmeleri için diğer kurumlardan farklılıklarının olması, iç ve dış çevrelerine karşı farkındalıklarının bilincinde olmaları gerekir.

Gün geçtikçe küreselleşen dünyada örgütlerin amacı; rekabet ortamlarında kalıcı olmayı sağlamaktır. Örgütlerin kalıcılığı sağlamları için; öncelikle kurumlarında çalışan bireylerin örgütsel güvenlerini oluşturması gerekir. Bu doğrultuda örgütsel güven; kişinin çalıştığı kuruma, yöneticisine ve iş arkadaşlarına karşı öngördüğü olumlu davranış ve beklentilerin olacağına dair inancıdır. Güven temellerini örgüt içerisinde ilk oluşturacak kişi yöneticidir. Yöneticilerin çalışan bireylerle kurduğu iletişim bireylerin kuruma olan ön yargılarını kırmalarında büyük etkiye sahiptir. Ayrıca yöneticilerin belli koşullarda çalışanlara söz hakkı vermeleri, bilgi paylaşımında bulunmaları, çalışanlara o kurumda değerli olduklarını hissettirecektir. Yöneticilerin bu tutumları, çalışanların örgüt içinde kendilerini bulunduğu yapının bir parçası olarak görmelerini sağlarken, aynı zamanda örgütsel özdeşleşmenin sağlanmasına da zemin oluşturacaktır.

Örgütsel güvenin; işe bağlılık, iş tatmini ve örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun yanında örgütsel güven kişilerin motivasyonlarını da etkilemektedir. Örgütsel güvenin yüksek olduğu bir kurum düşünülürse; bireyler o kurumda daha kolay motive olur ve işlerine daha kısa sürede adapte olurlar.

Bilindiği gibi motivasyon insan davranışlarını tetikleyen ve bir amaç doğrultusunda bireyin harekete geçmesini sağlayan güçtür. Bu gücü tetikleyen asıl etken ise güdülerdir. Yani yapılan, harekete geçirilen, sürdürülen, davranışı doğuran, sürekliliğini sağlayan ve bu davranışlara yön veren gizil unsur güdüdür.

Maslow'un da dediği gibi, insanlar yaşamlarında bir takım hedefler belirler ve bu hedefler doğrultusunda yaşamlarını biçimlendirirler. Aslında her şey ihtiyaçtan doğar. İhtiyaçlar bireylerin bir itici güç tarafından harekete geçirilmesi ile doyum noktasına ulaşır ve doyum noktasından sonra, başka bir ihtiyaç gün ışığına çıkar. Bu ihtiyaçların karşılanması nasıl ki motive edici bir etkiye sahipse, bir kurumda da çalışanları motive edici iç ve dış faktörler bulunmaktadır.

70

Kurumdaki bireyler herhangi bir şeyi ilginç buldukları zaman veya öğrenmek istediklerinde yapıyorlar ve bunun sonucunda doyuma ulaşıyorlarsa bu, içsel motivasyondur. Fakat bireyin bulunduğu kurumda harekete geçmesine sebep olan gücün cezadan kaçınmak veya bir ödül kazanmak amacıyla harekete geçtiği biliniyorsa bu da dışsal motivasyondur. Motivasyonun bu alt boyutları kurumda oluşan örgütsel güvene göre farklılık arz eder. Örgütsel güvenin yüksek olduğu kurumlarda motivasyonda artış olacaktır. Bu doğrultuda çalışanların o kuruma bağlılıkları artacak ve işgücü devir oranlarında azalma yaşanacaktır. . Örgütsel güven bir kurumda bireyler arası ilişkilerin oluşturulmasında örgütün bel kemiğini oluşturmaktadır. Kurum içinde bu ilişkilerin oluşturulması örgütün kurumsal itibarının sağlanmasında ve verimliliğinin artmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Bu çalışmada, örgütsel güvenin motivasyon üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Erzurum ilindeki üç kamu hastanesinde çalışan hemşirelerin dahil edildiği bir alan araştırması yapılmıştır.

1. MOTİVASYON KAVRAMI VE TANIMI

Geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalar sonucunda birçok araştırmacı motivasyon kavramı hakkında çeşitli tanımlar ortaya koymuştur. Bu tanımlar doğrultusunda motivasyon, “örgüt üyelerinin çalışmaya başlamalarını, çalışmalarını sürdürmelerini ve görevlerini istekle yerine getirmelerini sağlayan güçlerin veya mekanizmaların tümüdür” (Önen ve Tüzün, 2005: 22). Başka bir ifadeyle motivasyon, “davranışın altında yatan faktörlere etki etmek suretiyle bireyleri harekete geçirerek onların enerjilerini belirli bir yönde yoğunlaştırmalarını sağlamaktır” (Eroğlu, 2011: 427). Yani, bireyleri bir davranışa itip bir hedef doğrultusunda yön almasını sağlayarak tüm enerji ve gücün bir yerde yoğunlaştırılarak bu davranışın sürdürülmesi sürecidir.

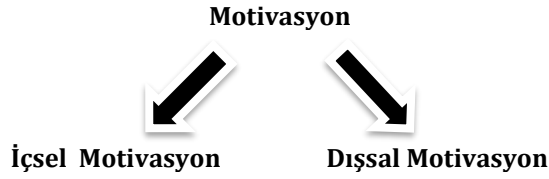
Motivasyon kavramının köküne bakıldığında ise “motive” den türetildiğini görmekteyiz. Türk Dil Kurumunda motivasyonun kelime karşılığı “isteklendirme, güdü-leme” olarak tanımlanırken (TDK), Latince’de bu kavram “movere” yani hareket etmek anlamında kullanılmaktadır (Yeşil, 2016: 166). Genel anlamda motivasyon, bireylere karşı nasıl davranıldığıyla ve bireylerin yaptıkları iş hakkında neler hissettikleriyle alakalı bir olgudur. (Yıldırım, 2011: 73). Motivasyon bir amaca ulaşmada aktivasyon, ısrar ve yoğunluğun yol almasıyla oluşan bir sürecin ürünüdür.

Bir davranışta karar kılıp o davranışı başlatma aşaması aktivasyondur. Aktivasyonu ısrar yani devamlılık takip eder. Bu aşamada karşınıza engeller çıksa da karar kıldığınız hedefe ulaşmak için çaba sarf etmeye devam edilir. Yoğunluk ise, hedefe ulaşmak için ne kadar gayret gösterdiğinizdir. Yani bu gayreti gösterirken ki hırsınız, çabanız, gücünüz, konsantrasyonunuzdur (Öztekin, 2016: 57). Diğer bir ifadeyle motivasyona güdüleme de denilebilir. “Güdüleme, bir şey yapmak için harekete geçmek demektir” (Akbaba, 2006: 343). Her insan fitratı gereği farklı olduğundan hedefleri, arzuları, istekleri ve güdülleri de farklılık gösterecektir. Bir amaca ulaşmak için motive olmuş bireyler bir görevi başarıncaya kadar o görev doğrultusunda bağlılıklarını da sürdürmektedirler. Yani her bireyin belli boyutlarda kararlılıkları bulunmaktadır. Bu kararlılık kişinin çabasını ne kadar süre koruyabildiğiyle ilgilidir (Robbins ve Judge, 2015: 204).

1.1. Motivasyon Boyutları

Kişiyi aktivasyona iten gücün kaynağı olan motivasyon, içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır (Ersarı ve Naktiyok, 2012: 83).

İçsel motivasyon, kişinin içsel güdülere karşı oluşturduğu reaksiyondur. Merak, bilme ihtiyacı, yeterli olma isteği, gelişme arzusu içsel motivasyona örnek verilebilir. İçsel motivasyon, bir şeyden zevk alındığı veya ilginç bulunduğu için harekete geçmeyi içerir. Çünkü içsel motivasyon yüksek kalitede öğrenmeye ve yaratıcılığa neden olur. İçsel motivasyon bireyin harekete geçip çalışmasıdır. İçsel güdülenmiş olan öğrenci çalışmanın ve öğrenmenin harcanan zamana değdiği düşünür ve bu yüzden hedefine ulaşınca kadar çabalar. Eğer bir birey doyuma ulaşmak istiyorsa içsel güdülenmelidir (Akbaba, 2006: 345). İnsanlarda içsel motivasyon, motivasyonun tek boyutu değildir, ancak yaygın ve önemli bir motivasyondur (Ryan ve Deci, 2000: 56). İçsel motivasyonlu görevler doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçları tatmin eden görevlerdir (Khadyr, 2016: 8).

71

Dışsal motivasyon ise, “cezadan sakınma, rekabet, ödül, iyi not alma gibi dışsal ödüllerle” ifade edilebilmektedir (Dede ve Argün, 2004: 50). Dışsal ödüllerle ifade edilen dışsal motivasyon, bireyin sonuç elde etmek amacıyla yaptığı her harekete geçişin veya etkinliğin beraberinde gün yüzüne çıkmaktadır. İçsel motivasyonda yapılan bir şeyden haz alma söz konusuysa, dışsal motivasyonda ise içsel motivasyonun aksine yapılan etkinliğin faydalarına odaklılık söz konusudur. Buradan hareketle bir öğrenciyi öğretmeni tarafından sağlanacak veya bir başkası tarafından sunulacak ödüllerle oluşturulan motivasyon dışsal motivasyonu ifade etmektedir (İlgar, 2004: 213).

Motivasyon kuramları, içerik ve süreç kuramları adı altında incelenmektedir. İçerik kuramları beş ana başlıktan oluşmaktadır (Köroğlu, 2011: 112). Bunlardan ilki Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisidir. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi 5 ayrı kategoride ele alınmıştır. Bu kategorilerde insanların hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bir takım istek ve arzulara sahip olduğu ve yine aynı doğrultuda bir takım beklenti ve ihtiyaçlarının olduğu bu ihtiyaçlarında çeşitli şekilde sıralanacağı belirtilmiştir (Kula ve Çakar, 2015: 194). İkinci teori Herzberg’in Çift Faktör Teorisidir. Bu teori de içsel faktörlerin iş tatmini ile ilişkili olduğu ve dış faktörlerin tatminsizlik yarattığı öne sürülmektedir (Robbins ve Judge, 2015: 207). Üçüncü içerik teorisi ise, Mc Clelland’ın Başarma İhtiyacı Teorisidir. Mc Clelland, bireyin güdülenmesinde başarıya ihtiyacına dikkat çekerek yüksek düzeyde başarıya arzularına sahip bireylerin sorumluluk alabilecekleri ortamları tercih ettiklerini ve gerçekleştirebilecekleri hedefleri belirlediklerini ifade etmiştir (Balantekin, 2014: 23). Dördüncü teori, McGregor’ın XY Teorisi’dir. X ve Y teorisine göre, liderlerin insan davranışları hakkındaki inançları iki zıt görüşü içeren bir yapı içerisinde toplanabileceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda X kuramında yer alan liderlerin; baskıcı ve yönlendirici bir yapıya sahip oldukları, Y kuramındaki liderlerin ise; X kuramında yer alan liderlerin aksine demokratik ve katılımcı liderler oldukları söylenebilir (Güllü ve Arslan, 2009: 354). Beşinci kuram ise Adlerfer’in ERG Teorisi’dir. Bu kuram da Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olduğu gibi insan ihtiyaçları kategorilere ayrılmış ve Adlerfer insan ihtiyaçlarını var olma, ilişki kurma ve gelişme teorisi adı altında 3 grupta toplamıştır. Bu teori aynı zaman da ihtiyaçlar hiyerarşisini desteklemek amacıyla çıkarılmış bir kuram olmakla birlikte Maslow’un teorisinde yer alan eksiklikleri tamamlamak amacıyla da oluşturulmuş bir teoridir (Ulukuş, 2016: 250).

Motivasyon kuramlarının bir diğer türünü oluşturan süreç kuramlarında, bireylerin nasıl davranışa geçeceği ve bireyin kendini nasıl yönlendireceği üzerinde durulmaktadır. Bu başlık altındaki dört önemli

kuram yer alır. Bu kuramlar; pekiştirme kuramı, beklenti-değer kuramı, eşitlik ve amaç kuramıdır (Yıldırım, 2011: 73).

J. Stacy tarafından geliştirilen bir kuram olan eşitlik kuramına göre, birey sarf etmiş olduğu gayreti ve bu gayreti neticesinde elde ettiği sonucu aynı iş ortamında çalışan diğer bireylerin sarf ettiği gayret ve gayretleri neticesinde elde ettikleri sonuçlarla mukayese etmektedir (Erdem, 1998: 55). Girdiler ve çıktılar arasında mukayese yapan bireyler bu kıyaslamalar sonucunda eşitliği ya da eşitsizliği anlayabilmektedir (Koroğlu, 2011: 127).

Pekiştirme kuramına göre Skinner, belirli davranışlar ardından ortaya çıkan arzulanılan sonuçların ilgili davranışların tekrarlanma ihtimalini artıracaklarını ifade etmektedir (Robbins ve Judge, 2015: 220). Süreç kuramlarından bir diğeri de beklenti-değer kuramıdır. Beklenti değer kuramına göre, bireylerin istenilen davranışları sergilemelerinin altında sergilenen davranışların ardından değerli sonuçların beklenmesi yatmaktadır. Örneğin bir öğrencinin kapsamlı bir şekilde bir sınava hazırlanmasının altında sınavdan yüksek puan alma beklentisi vardır. Yapılan çalışmanın ardından istediği puanı alan öğrencinin beklentisi gerçekleşmiş olacaktır (Balantekin, 2014: 26).

Edwin Locke tarafından geliştirilen bir kuram olan amaç kuramına göre ise, bireyin davranışlarının altında bireyin bilinçli olarak geliştirdiği amaç ve niyetler bulunmaktadır. Bu bağlamda amaç, bireyin davranış ve düşüncelerini yönlendirmektedir. Nitekim bireyler kendilerini tatmin etmek için amaçlarına ulaşmaya kadar çabalamaktadırlar (Aydın, 2007: 44).

Kurumlarda çalışanların motivasyonunu etkileyen olumlu ve olumsuz etkenler vardır. Çalışanların yöneticilerine duydukları güven ve yöneticilerin çalışanlarına tutumları motivasyonu artırmakta ve çalışanların bağlılığının artmasına neden olmaktadır. Yine aynı doğrultuda çalışanların; örgüte ve çalıştıkları kuruma duydukları güven çalışanların iş gücü devir oranlarında olumlu yönde azalışa sebep olmaktadır. Bireylerin aynı ortamı paylaştıkları, aynı koşullarda çalışmalarına devam ettikleri arkadaşlarına karşı oluşturdukları güven duyguları; motivasyonu tetikleyerek daha dinamik bir şekilde çalışmalarına ve işlerini severek o kurumda ikamet etmelerine yardımcı olacaktır. Bunun tam tersi olsaydı eğer; güven duymadıkları bir iş ortamında çalışan bireyler işlerini icra ederken tedirginlik içerisinde çalışmalarını gerçekleştirecek ve bu durum dolayısıyla verimliliğin düşmesine zemin hazırlayacaktır. Yine aynı doğrultuda aynı ortamı paylaşan bu bireylerin iş arkadaşlarına ve yöneticilerine güven duymamaları çalışanların motivasyonlarını negatif yönde etkileyecektir.

Buradan anlaşılacağı gibi bir kurumda örgütsel güvenin artması motivasyonu etkileyerek çalışılan iş yerinde veya kurumda olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir.

2. ÖRGÜTSEL GÜVEN KAVRAMI VE TANIMI

Güven; sosyal psikoloji, felsefe ve ekonomik araştırmalarda farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Güven kavramını ekonomistler; iktisadi karar birimlerinin karşılıklı ilişkilerinde zarar görmemeleri konusunda emin olmaları şeklinde tanımlarken, psikologlar güveni kişiler arası ilişkilerde güvenilir ve güvenilmez davranışlarla açıklar. Sosyologlar ise güveni, kişiler arası ilişkilerde adil ve ahlaki davranışlar olarak tanımlamaktadırlar (Baş, 2011: 56). Güven, bireysel ilişkiler, örgütsel roller ve karşılıklı deneyimler sonucunda oluşan bağımlılıktır (Özmen, 2012: 10).

Smith ve Birney (2005), güvenin işbirliğine dayalı insan çabalarıyla mümkün olduğunu dile getirerek örgütler arası ilişkiler için hayati önem taşıdığını iddia etmektedirler. Smith ve Birney'nin araştırmasına (2005) göre, güven arttıkça örgütlerde yaşanan sosyal karmaşıklık da azalmaktadır. Güvenin stratejik esnekliği artırdığını ve bu sayede örgütsel uyumun daha fazla artacağını belirtmektedirler (Aktaş, 2009: 70).

Başlangıçta güven belirsiz ve riskli bir durumda bulunur. Daha sonra bir beklentiyle sembolize edilir ve güven derecesi doğrudan bu beklentinin büyüklüğüyle ilgilidir. Karşı tarafın güvenilir davranışları birey için önem arz etmektedir. Belirli bir kişiye ait güven olgusu belirli bir durumun pozitif sonucuyla alakalı bir olguyu ifade eder (Dalay, 2007: 5).

Örgütsel güven, iş görenlerin desteklendiklerini ve güvende olduklarını düşünmeleri olarak açıklanmaktadır. Örgütsel güven; örgütsel bağlılığı ve performansı artırarak örgütsel amaçların gerçekleşmesinde kilit rol oynamaktadır. Örgütlerde güven ortamı oluştuğunda kişiler birbirlerine karşı daha açık davranır ve bir arada daha çok vakit geçirirler (Okur, 2016: 36).

Noorderhaven(1992), örgütsel güvenin örgütün kimliğine veya kişiliğine olan güveni temsil ettiğini ve bunun küçük örgütler için örgüt sahibinin kişiliğinden, merkezileşmiş yapıdan veya örgüt kültüründen kaynaklanabileceğini belirtmiştir (Demircan ve Ceylan, 2003: 142).

Bir kuruluşun iç ortamını şekillendiren başlıca faktör örgütsel güvendir ve örgütsel güven bir kişinin karşısındakine olan beklentilerini etkileyen maddi olmayan bir olgudur (Dalay, 2007: 5).

2.1. Örgütsel Güvenin Alt Boyutları

Örgütsel güvenin genel kabul görmüş üç alt boyutu vardır. Bunlar; örgüte duyulan güven, yöneticiye duyulan güven ve iş arkadaşlarına duyulan güvendir.

2.1.1. Yöneticiye Duyulan Güven

Yöneticilere duyulan güven kimi zaman örgüte duyulan güven ile ilişkilendirilen bir kavramdır. Örgüte duyulan güveni başlatan kişiler yöneticiler olarak görülmektedir. Yöneticiye olan güvenin sağlanması isteniyorsa çalışanlar kendilerini ilgilendiren konularda doğrudan bilgilendirilmeleri dikkati çekmektedir (Kayısı, 2016: 42). Aynı zamanda yöneticilerin karşılıklı etkileşimde bulunmaları, çalışanların kararlara katılabileceği ortamların oluşturulması, yöneticilerin herkese adil ve dürüst davranmaları yöneticiye duyulan güveni artıran diğer etkenlerdir. Yöneticilerin davranışlarındaki tutarsızlık iş görenlerin yöneticiye olan güvenini sarsmaktadır (Gün, 2016: 63).

2.1.2. Örgüte Duyulan Güven

Örgüte duyulan güven, dürüst ve adil bir işleyişin, huzurlu bir iş ortamının, işe alınan kişinin ve oryantasyonun önemsendiği, bağlılığın oluşturulmaya çalışıldığı bir örgütsel yapı ile mevcut olacaktır. Bir örgüt güçlü mali yapıya sahipse ve performans değerlendirmeler objektif yapılıyorsa ve bu örgütte uzun vadede istihdam sağlanıyorsa çalışan için o örgüte karşı güven temelleri atılmış demektir (Kılıç, 2015: 59). Örgütlerde güven oluşturmanın belli bir yöntemi yoktur. Ancak güven oluşturulmak isteniyorsa burada en çok görev yöneticiye düşmektedir.

2.1.3. İş Arkadaşlarına Duyulan Güven

Çalışanlar kendi örgütlerinde yer alan diğer çalışanlara karşı daha fazla güvenme eğilimindedirler. Dolayısıyla genel güvenme eğilimi diğer çalışanların nasıl davranacağını kestirme olasılığı ve örgüt ortamının bireysel beklentiler üzerine etkileri ile oluşur (Akyel, 2014: 95). İş arkadaşlarına güven, kurumsal ortamda bir arada bulunduğu bireylere güven hissetmesi ve onlarla koordineli bir şekilde, işbirliğine dayalı bir ortamda çalışmalar yürütebilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Günüşen, 2016: 18). Çalışma arkadaşlarına güvenin yüksek olduğu örgütlerde, yapıcı insan ilişkileri mevcuttur ve bu ilişkiler çalışanlar arasında bağlılığı artırırken güvenli bir örgüt ikliminin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır (Demirdağ, 2015: 32).

3. ÖRGÜTSEL GÜVEN VE MOTİVASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

Okur'un (2016: 121-122) tekstil sektöründe çalışanlar üzerinde yaptığı çalışma; örgütsel sessizlik ve örgütsel güven arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarında örgütsel güvenin yüksek olduğu sektörlerde örgütsel sessizliğin negatif olarak hareket ettiği ve örgütsel sessizliğin fazla olduğu alanlarda ise örgütsel güvenin tersi yönde azaldığı gözlenmiştir.

Örgüt içi güvenin motivasyon üzerindeki etkilerini inceleyen Tuysuz'un (2015: 2) yaptığı çalışma sonucuna göre; örgütsel güvenin alt boyutlarından olan çalışanların yöneticiye olan güveni, iş arkadaşlarına olan güveni ve örgüte olan güvenleri ile çalışan motivasyonu arasında anlamlı bir etki olduğu ortaya konulmuştur.

Özmen'in (2012: 2) örgütsel dürüstlük, örgütsel iyilik, örgütsel kalite yönetimi ve örgütsel finansman yapı boyutlarından oluşan çalışmasının sonucundaysa; örgütsel güvenin boyutlarından olan örgütsel dürüstlüğü, örgütsel performansı etkilediği görülmüştür. Aynı doğrultuda örgütsel finansal yapı boyutunun gerçek performansı etkilediği ve örgütsel kariyer yönetimi boyutunun ise örgütte performans beklentisini etkilediği belirtilmiştir.

Bankacılık, sağlık ve eğitim sektöründe Aktaş'ın (2009: 4) uygulamış olduğu çalışmasının sonucuna göre; duygusal taciz, örgütsel iklim ve örgütsel güven kavramının birbirini etkilediği görülmüştür. Bir iş yerinde duygusal taciz azaldığında örgütsel iklimin olumlu etkileneceği ve duygusal tacizin arttığı zamandaysa örgütsel iklimin tersi doğrultuda olumsuz etkileneceği belirtilmiştir. Duygusal tacizin azaldığı bir işletmede örgütsel güvenin artış göstermiş olduğu ve örgütsel güvenin azaldığı zamanlardaysa duygusal tacizin tersi doğrultuda arttığı tespit edilmiştir.

Örgütsel güvenin iş tatmini ve bağlılıkla ilişkisini inceleyen Çelik'in (2015: 1) çalışmasında, örgütsel güvenin iş tatmini ve örgütsel bağlılığı pozitif olarak etkilediği kanısına varılmıştır. Erkeklerin güven düzeylerinin kadınlara nazaran daha yüksek olduğu belirtilirken, örgütsel güvenin çalışılan kuruma göre de değiştiği görülmüştür. Örgüte duyulan güvenin özel kurumlarda daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Dündar, Özutku ve Taşpınar'ın (2007: 105) yaptığı çalışmada içsel ve dışsal motivasyon araçlarının motivasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında içsel ve dışsal motivasyon araçlarının motivasyonu etkilediği görülmüş ve içsel motivasyon araçlarının dışsal motivasyon araçlarına göre çalışanların motivasyonunda daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların motivasyonunda cinsiyet farklılığının, çalışılan departmanın, yaş ve çalışma zamanının da farklılık oluşturduğu açıklanmıştır.

İçsel ve dışsal motivasyonun cinsiyete ve örgütsel statüye göre farklılık arz edip etmediğini inceleyen Özdaşlı ve Akman'ın (2012: 73) çalışmasının sonucuna göre; erkeklerin kadınlara nazaran daha içsel motivasyona yönelik olduğu belirtilirken, mühendislerin de teknikerlere ve teknisyenlere göre dışsal motivasyona daha yönelik oldukları tespit edilmiştir.

Ersarı ve Naktiyok'un (2012: 81) stresle mücadele tekniklerinin içsel ve dışsal motivasyon üzerindeki etkisini inceledikleri çalışma sonucuna göre; içsel ve dışsal motivasyonun stresle mücadele tekniklerinin kullanılma oranlarından etkilendiği tespit edilmiştir.

Üniversitelerde çalışan personelin motivasyon düzeyi ve ona etki etme ihtimali olduğu düşünülen örgütsel güven düzeylerini inceleyen Kayısı'nın (2016: 14) yaptığı bu uygulama sonucunda örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel güvenin alt boyutları arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel güvenin yüksek olduğu üniversitelerde motivasyonun da aynı doğrultuda yükseldiği görülmüştür. Cinsiyet farklılığının ve yaş düzeylerinin motivasyon düzeylerini etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Akhlaq ve Ahmed (2013: 115), çalışmasında güvenin kazanılmasında içsel motivasyon faktörlerinin tetikleyici bir güce sahip olduğunu ifade ederken; Cho ve Perry (2012: 382)'in yaptığı çalışmada içsel motivasyona sahip bir iş gücünün yöneticiye duyulan güvenle arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ve bu doğrultuda içsel motivasyonu güçlendiren etkenin güvenilir yöneticilere sahip olmaktan geçtiği üzerinedir. Hubbell ve Chory'nin (2005: 47) de bu değişkenlere yer verdiği çalışmasında, kuruluşlara olan güvenin motivasyonu kolaylaştırdığı ve bu yönde hem örgütsel hem de yönetsel güvenin en güçlü yordayıcı olduğu belirtilmiştir.

Bu araştırmalar doğrultusunda yapılan bu çalışmada örgütsel güven ile motivasyon arasında anlamlı bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Nitekim örgütsel güvenin alt boyutlarından olan yöneticiye duyulan güvende, örgüte duyulan güvende ve iş arkadaşlarına duyulan güvende yaşanan herhangi bir olumlu veya olumsuz durum motivasyonu doğrudan etkileyecektir. Bu doğrultuda örgütsel güven de motivasyonun alt boyutları olan içsel ve dışsal motivasyondan aynı yönde etkilenecektir. Bir işletmede örgütsel güven ne kadar yüksek düzeydeyse motivasyon da aynı doğrultuda yüksek bir seyir gösterecektir.

4. METODOLOJİ

4.1 Araştırmanın Amacı

Örgütsel güven ve örgütsel güvenin alt boyutlarının motivasyon ve motivasyonun alt boyutları üzerine etkisini bir bütün olarak ele alan ve inceleyen çalışma sayısı az olduğundan üzerinde çalışılan bu çalışmanın değişkenleri de bu doğrultuda örgütsel güven ve motivasyondan oluşmaktadır.

Devlet hastanelerinde çalışan hemşirelerin örgütsel güvenlerinde yaşanan olumlu bir gelişme; kişinin işinde başarılı olmasında, yaptığı işe olan saygısının artmasında, yönetici ile ilişkilerinin iyileşmesinde, çalışanların ileride işinde terfi imkânlarının olacağına ilişkin düşüncelerinin artmasında olumlu etken oluşturmaktadır. Bunun tam aksi yönünde çalışanların örgüte güvenlerinin olmadığı varsayılırsa; bu kişilerin çalıştıkları kuruma, yöneticilerine, iş arkadaşlarına ilişkin tutum ve davranışlarının negatif yönde hareket edeceği düşünülmektedir. Öncelikle örgütsel güvenin olmadığı bir kurumda çalışanların yaptıkları işe saygılarının olması beklenemez. Ayrıca çalışanların bir işte sağladıkları devamlılık ve bağlılıkları da bu doğrultuda azalacaktır. Yani bu durum personel devir oranının artmasına neden olacaktır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı; sağlık sektöründe faaliyet gösteren devlet hastanelerindeki hemşirelerin örgütsel güvenlerinin motivasyona etkisini analiz etmektir.

4.2 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar

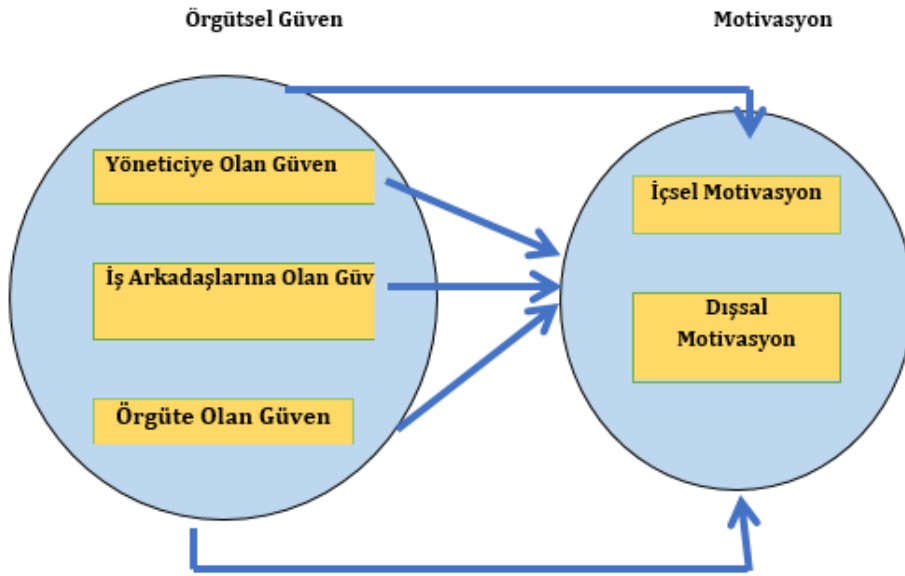
Araştırmada nicel verilere dayalı veri toplama yöntemi olan anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket verilerinin akademik bir araştırma için kullanılacağı anket formunda belirtilmiştir. Bu sayede katılımcıların anket sorularında gerçek görüş ve ifadelerini aktardıkları düşünülmektedir. Araştırma örneklemini, Erzurum ilindeki Devlet Hastaneleri'nde çalışan 200 hemşireyi kapsamaktadır. Hemşirelere uygulanan bu anketlerin 185 tanesi geri dönmüştür. 185 anketin 7 tanesi ise eksik ve düzgün doldurulmadığı için değerlendirilmeye alınmamıştır. 15 anketin ise geri dönüşü yapılmamıştır. Toplamda değerlendirmeye alınan 178 anket bulunmaktadır.

Anket formundaki ilk 31 soru örgütsel güven ölçeğini ölçmektedir. Bunlardan; 1-10 numara aralığındaki sorular örgüte duyulan güveni, 11-21 numara aralığındaki sorular iş arkadaşlarına duyulan güveni ve 22-31 numara aralığındaki bu sorular da yöneticiye duyulan güveni ölçmektedir. Hemşireler üzerindeki örgütsel güvenin motivasyona etkisinin ölçüldüğü bu ankette 32-40 numara aralığındaki sorular iç motivasyonu ve 41-55 numara aralığındaki sorular da dışsal motivasyonu ölçmektedir.

4.3 Araştırmada Kullanılan Ölçekler, Model ve Hipotezler

Bu araştırmada kullanılan ölçeklerin cevaplandırılması için 5'li Likert Tipine yer verilmiştir. Kullanılan ölçeklerin değerlendirilmesi hususunda katılımcılar; 1)Kesinlikle Katılmıyorum, 2)Katılmıyorum, 3)Kararsızım, 4)Katılıyorum, 5)Kesinlikle Katılıyorum şeklinde sıralanan seçeneklerden birini tercih etmişlerdir. Örgütsel Güven'in ölçülmesinde; Büte'nin (2011: 183) araştırmasında kullanılan Örgütsel Güven Ölçeği kullanmıştır. Motivasyon'un ölçülmesinde ise; Mottaz'ın (1985) motivasyonu iki boyut olarak ele aldığı ve Timuroğlu & Balkaya'nın (2016) da araştırmasında kullandığı Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır (Mottaz, 1985: 366, Ersarı, Naktiyok, 2012: 90-91, Timuroğlu, Balkaya, 2016: 105). Yukarıdaki bilgilerden hareketle aşağıdaki araştırma modeli ve hipotezleri oluşturulmuştur.

Sekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Şekilde de görüldüğü gibi araştırma modeli iki değişken üzerine kurulmuştur. Bu iki değişkenden ilki örgütsel güvenidir. Bu değişken üç alt boyutta ele alınmıştır. Modelde yer alan ikinci değişken ise motivasyondur. Motivasyon da iki alt boyutta ele alınarak bu model oluşturulmuştur. Örgütsel güvenin alt boyutlarından; örgüte duyulan güveni ölçmek amacıyla 10 soru, iş arkadaşlarına duyulan güveni ölçmek için 11 soru ve son alt boyut olan yöneticiye duyulan güveni ölçmek için de 10 soru kullanılmıştır. Diğer bir değişken olan motivasyonu ve alt boyutlarını ölçmek için; içsel motivasyon 9 soru ile, dışsal motivasyon da 15 soru ile ölçülmüştür.

Hipotezler;

- H1: Örgütsel güven, motivasyonun alt boyutlarından olan içsel motivasyonu pozitif yönlü etkiler.
- H2: Örgütsel güven, motivasyonun alt boyutlarından olan dışsal motivasyonu pozitif yönlü etkiler.
- H3: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan yöneticiye duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler.
- H4: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan iş arkadaşlarına duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler.
- H5: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan örgüte duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler.

5. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmaya katılan ve uygun bulunan 178 katılımcıdan alınan cevaplar üzerinden analiz yapılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 istatistik programı kullanılmıştır. Yapılan analizler ise aşağıda açıklanmıştır.

5.1 Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Ankete katılan kişilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, medeni durumları, deneyimleri ve statüleri araştırılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Karakteristikleri

	Frekans (F)	Yüzde (%)		Frekans (F)	Yüzde (%)
Toplam Katılımcı (N=178)			Toplam Katılımcı (N=178)		
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	144	% 80,9	Ortaöğretim	5	% 2,8
Erkek	34	% 19,1	Lise	39	% 21,9
			Lisans	126	% 70,8
			Lisansüstü	8	% 4,5
Medeni Durum			Deneyim		
Evli	45	% 25,3	5 yıldan az	119	% 66,9
Bekar	133	% 74,7	5-9 yıl arası	37	% 20,8
			10 yıl ve üstü	22	% 12,4
Yaş			Statü		
25 yaş ve altı	118	% 66,3	Üst Kademe Çalışan	21	% 11,8
26-35	55	% 30,9	Orta Kademe Çalışan	98	% 55,1
36-49	5	% 2,8	Alt Kademe Çalışan	59	% 33,1

Araştırmaya katılan hemşireler cinsiyetleri açısından incelendiğinde; 178 kişilik örnek büyüklüğünün %80,9'una denk gelen 144 kişinin kadın, %19,1'ine denk gelen 34 kişinin de erkek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında; %4,5 kişilik bir orana denk gelen 8 kişinin lisansüstü eğitime sahip olduğu, üniversite mezunu kişilerin %70,8 olduğu ve 126 kişiye denk geldiği, %21,9'luk oranla 39 kişinin ise, lise mezunu olduğu ve son olarak %2,8'lik orana denk gelen 5 kişinin de ortaöğretim mezunu olduğu analiz sonucunda ortaya çıkmıştır.

5.2 Kullanılan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenirliklerinin Belirlenmesi

Yapılan bu çalışmada Erzurum Devlet Hastaneleri'nde çalışan hemşirelerin örgütsel güven ile motivasyonu açısından algı düzeylerini belirlemek amacıyla Cronbach's Alpha değerlerine bakılmıştır ve elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Düzeyleri

Ölçek	Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha
Örgütsel Güven	Örgüte Duyulan Güven	0,894
	İş Arkadaşlarına Duyulan Güven	0,920
	Yöneticiye Duyulan Güven	0,937
Motivasyon	İç Motivasyon	0,876
	Dış Motivasyon	0,877
Örgütsel Güven (31)		0,957
Motivasyon (24)		0,918

Tablo 2’de görüldüğü gibi kullanılan tüm ölçeklerin genel olarak güvenilirlik düzeyleri yüksek çıkmıştır. Örgütsel Güven’in alt boyutları incelendiğinde Cronbach’s Alpha değerleri açısından yöneticiye duyulan güvenin diğer boyutlara göre daha yüksek çıktığı ve örgüte duyulan güvenin ise diğer boyutlara göre daha düşük çıktığı görülmektedir. Motivasyonun alt boyutları incelendiğindeyse alt boyutların Cronbach’s Alpha değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. İç ve dış motivasyonun Cronbach’s Alpha değerlerinin ise birbirine yakın oranlarda dağılım gösterdiği gözlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda Alpha değerlerine bakıldığında bu çalışmanın güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. Örgütsel Güven Ölçeğinin Geçerlilik Analizi

ÖRGÜTSEL GÜVEN BOYUTLARI	Faktör Yükleri
ÖRGÜTE DUYULAN GÜVEN (Açıklanan varyans: 6,212)	
1.Çalıştığım hastane dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahiptir.	.702
2.Çalıştığım hastane toplumda olumlu bir imaja sahiptir.	.669
3.Çalıştığım hastane huzurlu ve adil bir çalışma ortamıdır.	.757
4.Çalıştığım hastane işe alımı ve oryantasyonu önemser.	.715
5.Çalıştığım hastane çalışanlarında bağlılık yaratır.	.693
6.Çalıştığım hastane mali güce sahip bir kurumdur.	.589
7. Çalıştığım hastane çalışanlarına ilgili ve saygılıdır.	.665
8. Çalıştığım hastane performans değerlendirmesini objektif olarak yapmaktadır.	.584
9.Çalıştığım hastane çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alır.	.500
10.Çalıştığım hastane uzun süreli istihdamı sağlar.	.416
İŞ ARKADAŞLARINA DUYULAN GÜVEN (Açıklanan varyans: % 8,229)	
11.Hemşire arkadaşlarım başarıyı bilgi ve çabaları ile yakalamak isterler.	.609
12. Hemşire arkadaşlarım kendilerini geliştirirler.	.673
13. Hemşire arkadaşlarım dürüst ve açıktırlar.	.722
14. Hemşire arkadaşlarım sevecendirler.	.788
15. Hemşire arkadaşlarım işyerindeki kuralları istismar etmezler.	.747
16. Hemşire arkadaşlarım hoşgörülüdürler.	.734
17. Hemşire arkadaşlarım sorumluluk sahibidirler.	.747
18. Hemşire arkadaşlarım uyumludurlar.	.711
19. Hemşire arkadaşlarım politik (içten pazarlıklı) davranışlar sergilemezler.	.636
20. Hemşire arkadaşlarım arasındaki güven düzeyi çok yüksektir.	.458
21. Hemşire arkadaşlarımla birbirimize olan güvenme düzeyi çok yüksektir.	.521
YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN (Açıklanan varyans: % 44,193)	
22. Yöneticim çalışanlarını destekleyicidir.	.758
23. Yöneticim dürüst ve adildir.	.765
24. Yöneticim tam bir takım lideridir.	.804
25. Yöneticim olumlu bir çalışma ortamı yaratır.	.789
26. Yöneticim kendine güvenir.	.673
27. Yöneticim gerginlik yaratmaz.	.716
28. Yöneticim bilgisini paylaşır.	.693
29. Yöneticim güven veren bir yaklaşıma sahiptir.	.749
30. Yöneticim işinde yetkin biridir.	.663
31. Yöneticim astına yetki verir ve astını önemser.	.626
TOPLAM AÇIKLANAN VARYANS: % 58,634	

Tablo 4. Motivasyon Ölçeğinin Geçerlilik Analizi

MOTİVASYON BOYUTLARI	Faktör Yükleri
İÇ MOTİVASYON (Açıklanan varyans: 35,626)	
1.Yaptığım işte başarılıyım.	.711
2.Yaptığım işle ilgili sorumluluğa sahibim.	.745
3.Hemşire arkadaşlarım çalışmalarımın dolayı beni takdir ederler.	.653
4.Yaptığım işin yapılmaya değer bir iş olduğuna inanıyorum.	.609
5.İşimi tam anlamıyla yapabilecek yetkiye sahip olduğuma inanıyorum.	.702
6.Yaptığım işin saygın olduğuna inanıyorum.	.532
7.Kendimi hastanenin önemli bir çalışanı olarak görüyorum.	.677
8.Yaptığım işle ilgili bir konuda karar verme hakkına sahibim.	.594
9.Yöneticilerim çalışmalarımın dolayı her zaman beni takdir ederler.	.629
DIŞ MOTİVASYON (Açıklanan varyans: % 11,553)	
10.Hastane yönetimi, izin isteğimi olumlu karşılar ve reddetmez.	.587
11.Hastane ortamında fiziksel şartlar uygundur.	.652

12.Hastanede, yemek, çay, kahve gibi yiyecek-ıçecek ikramları yapılır.	.428
13.Hastanedeki araç ve gereçler yeterlidir.	.459
14.Hastanede çalışanlarla ilişkilerim iyi düzeydedir.	.630
15.Toplantı, seminer, konferans gibi eğitim faaliyetleri yapılmaktadır.	.618
16.Çalıştığım hastanenin ileride şuan ki durumundan daha iyi olacağına inanıyorum.	.685
17.Yöneticilerim ile ilişkilerim iyidir.	.725
18.Hastanede terfi imkânım vardır.	.419
19.Yöneticilerim yaşadığım anlaşmazlıkları çözmekte yardımcı olurlar.	.665
20.Başarımdan dolayı ekstra ücret alırım.	.832
21.Başarımdan dolayı ödüllendirilirim.	.809
22.Kişisel ve ailevi sorunlarımın çözümünde çalışma arkadaşlarım her zaman yanımdadır.	.560
23.Bu hastaneden emekli olacağıma inanıyorum.	.709
24.Yaptığım işten aldığım ücretin yeterli olduğunu düşünüyorum.	.617
TOPLAM AÇIKLANAN VARYANS: % 47,179	

Yapılan bu çalışmanın açımlayıcı faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem uygunluk testi ile Barlett's küresellik testi yapılmıştır. Analiz neticesinde örgütsel güvene ait KMO değeri 0,932 motivasyona ait KMO değeri 0,871 olup anlamlılık düzeyleri de 0,000 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda mevcut veri setinin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütsel güvene ait anket formunda 1-10 aralığında yer alan soruların 1. faktör, 11-21 aralığında yer alan soruların 2. faktör, 23-31 aralığında yer alan soruların ise 3. faktör altında bir değere sahip olması beklenmektedir. Analiz incelendiğinde 1. faktör alt başlığı altında bir değer alması gereken ödg10. yani çalıştığım hastane uzun süreli istihdamı sağlar şeklinde ifade edilen ödg10. maddesi beklenmedik bir şekilde 2. faktör altında bir değer almıştır. Aynı yönde motivasyon anketi incelendiğinde 1-9 aralığındaki soruların 1. Faktör, 10-24 aralığında yer alan soruların da 2. Faktör alt başlığında bir değere sahip olması gerekmektedir. Analiz neticesinde 2. Faktör alt başlığında yer alması gereken dış.mot.5-dış.mot.10 aralığındaki soruların 1. Faktör alt başlığı altında değer alması beklenmedik bir durumdur. Soru içeriklerine bakıldığında hatanın analizden kaynaklı olmadığı soruları cevaplandıran katılımcılardan kaynaklı olduğu yorumu yapılabilir. Nitekim bu çalışmada örgütsel güveni ve motivasyonu ölçmeye yönelik kullanılan bu ölçeklerin güvenilir ve geçerli olduğu söylenebilir.

5.3 Katılımcıların Örgütsel Güven ve Motivasyona Yönelik Algıları

Yapılan bu çalışma örgütsel güvenin boyutları ve motivasyonun boyutları ele alınarak oluşturulmuştur. Örgütsel güvenin alt boyutları; örgüte duyulan güven, iş arkadaşlarına duyulan güven ve yöneticiye duyulan güven olarak 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Motivasyon ise 2 alt boyutta ele alınarak iç motivasyon ve dış motivasyon başlıkları altında incelenmiştir. Bu değişkenler itibarıyla Tablo 5'te kişilerin örgütsel güvene yönelik algılarının aritmetik ortalamalarına ve standart sapmalarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Örgütsel Güvene Yönelik Algıları

ÖRGÜTSEL GÜVEN BOYUTLARI	Ortalama	Standart Sapma
Örgüte Duyulan Güven	3,1680	,74874
1.Çalıştığım hastane dürüst ve hakkaniyetli bir işleyişe sahiptir.	3,3258	1,14265
2.Çalıştığım hastane toplumda olumlu bir imaja sahiptir.	3,5730	,90057
3.Çalıştığım hastane huzurlu ve adil bir çalışma ortamıdır.	3,2416	1,01573
4.Çalıştığım hastane işe alımı ve oryantasyonu önemser.	3,1629	,95750
5.Çalıştığım hastane çalışanlarında bağlılık yaratır.	2,9944	1,04420
6.Çalıştığım hastane mali güce sahip bir kurumdur.	3,3034	1,05664
7. Çalıştığım hastane çalışanlarına ilgili ve saygılıdır.	3,2865	1,03713
8.Çalıştığım hastane performans değerlendirmesini objektif olarak yapmaktadır.	2,9382	1,14566
9.Çalıştığım hastane çalışanların ihtiyaçlarını dikkate alır.	2,8652	1,05435
10.Çalıştığım hastane uzun süreli istihdamı sağlar.	2,9888	1,08918
İş Arkadaşlarına Duyulan Güven	3,3958	,74937
11.Hemşire arkadaşlarım başarıyı bilgi ve çabaları ile yakalamak isterler.	3,3483	1,14093
12. Hemşire arkadaşlarım kendilerini geliştirirler.	3,4101	1,00017

13. Hemşire arkadaşlarım dürüst ve açıktırlar.	3,3427	1,00871
14. Hemşire arkadaşlarım sevecendirler.	3,4213	1,06139
15. Hemşire arkadaşlarım işyerindeki kuralları istismar etmezler.	3,3764	,95011
16. Hemşire arkadaşlarım hoşgörülüdürler.	3,5674	,91963
17. Hemşire arkadaşlarım sorumluluk sahibidirler.	3,4944	,96403
18. Hemşire arkadaşlarım uyumludurlar.	3,5449	,88981
19. Hemşire arkadaşlarım politik (içten pazarlıklı) davranışlar sergilemezler.	3,1798	1,07946
20. Hemşire arkadaşlarım arasındaki güven düzeyi çok yüksektir.	3,3371	1,01896
21. Hemşire arkadaşlarımla birbirimize olan güvenme düzeyi çok yüksektir.	3,3315	,99559
Yöneticiye Duyulan Güven	3,2893	,82712
22. Yöneticim çalışanlarımı destekleyicidir.	3,1461	1,04747
23. Yöneticim dürüst ve adildir.	3,1292	1,10986
24. Yöneticim tam bir takım lideridir.	3,2528	1,08826
25. Yöneticim olumlu bir çalışma ortamı yaratır.	3,3315	,99559
26. Yöneticim kendine güvenir.	3,5112	1,02642
27. Yöneticim gerginlik yaratmaz.	3,2191	,98708
28. Yöneticim bilgisini paylaşır.	3,2865	1,02618
29. Yöneticim güven veren bir yaklaşıma sahiptir.	3,2809	1,03048
30. Yöneticim işinde yetkin biridir.	3,3652	1,03406
31. Yöneticim astına yetki verir ve astını önemser.	3,3708	,99583
Genel Örgütsel Güven	3,2880	,67953

Yukarıdaki tabloda örgütsel güvenin alt boyutları incelendiğinde genel örgütsel güven ortalamasının 3,2880 olduğu görülür ve örgütsel güvenin alt boyutlarından en yüksek ortalamaya sahip olan boyutun 3,3958'lik bir ortalamayla iş arkadaşlarına duyulan güvenin olduğu dikkat çeker. Bu tabloda en düşük ortalamanın ise 3,1680'lik bir değerle örgüte duyulan güvene ait olduğu görülür.

Tablo 6. Katılımcıların Motivasyona Yönelik Algıları

MOTİVASYON BOYUTLARI	Ortalama	Standart Sapma
İçsel Motivasyon	3,4370	,82935
1.Yaptığım işte başarılıyım.	3,6236	1,09385
2.Yaptığım işle ilgili sorumluluğa sahibim.	3,6517	1,13597
3.Hemşire arkadaşlarım çalışmalarımın dolayı beni takdir ederler.	3,4494	1,09453
4.Yaptığım işin yapılmaya değer bir iş olduğuna inanıyorum.	3,6404	1,17167
5.İşimi tam anlamıyla yapabilecek yetkiye sahip olduğuma inanıyorum.	3,4607	1,12552
6.Yaptığım işin saygın olduğuna inanıyorum.	3,3596	1,29969
7.Kendimi hastanenin önemli bir çalışanı olarak görüyorum.	3,3371	1,20211
8.Yaptığım işle ilgili bir konuda karar verme hakkına sahibim.	3,2360	1,19814
9.Yöneticilerim çalışmalarımın dolayı her zaman beni takdir ederler.	3,1742	1,20639
Dışsal Motivasyon	3,0067	,70122

10.Hastane yönetimi, izin isteğini olumlu karşılar ve reddetmez.	2,9831	1,17639
11.Hastane ortamında fiziksel şartlar uygundur.	3,0281	1,16653
12.Hastanede, yemek, çay, kahve gibi yiyecek-icecek ikramları yapılır.	2,9494	1,24543
13.Hastanedeki araç ve gereçler yeterlidir.	3,0449	1,12406
14.Hastanede çalışanlarla ilişkilerim iyi düzeydedir.	3,5449	1,04189
15.Toplantı, seminer, konferans gibi eğitim faaliyetleri yapılmaktadır.	3,5225	1,06937
16.Çalıştığım hastanenin ileride şuan ki durumundan daha iyi olacağına inanıyorum.	3,4607	1,12049
17.Yöneticilerim ile ilişkilerim iyidir.	3,3652	1,13313
18.Hastanede terfi imkânım vardır.	3,0281	1,15680
19.Yöneticilerim yaşadığım anlaşmazlıkları çözmekte yardımcı olurlar.	3,1742	1,09854
20.Başarımdan dolayı ekstra ücret alırım.	2,4157	1,15772
21.Başarımdan dolayı ödüllendirilirim.	2,5225	1,14094
22.Kişisel ve ailevi sorunlarımın çözümünde çalışma arkadaşlarım her zaman yanımdadır.	3,1348	1,23683
23.Bu hastaneden emekli olacağına inanıyorum.	2,5393	1,21252
24.Yaptığım işten aldığım ücretin yeterli olduğunu düşünüyorum.	2,3876	1,24022
Genel Motivasyon	3,1681	,68328

Yukarıdaki tabloya bakıldığında iki boyutta ele alınan motivasyonun genel ortalamasının 3,1681'lik bir değere sahip olduğu görülür. Bu iki boyut arasında en yüksek ortalamanın 3,4370'lik değerle içsel motivasyona ait olduğu ve en düşük değer de 3,0067'lik bir ortalamayla dışsal motivasyona ait olduğu gözlenir.

5.4 İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Korelasyon Analizi

Tablo 7. Değişkenler Arası İlişkileri Gösteren Korelasyon Tablosu

	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3	4	5	6	7
1. Örgütsel Güven	3,2880	,67953	1						
2. Motivasyon	3,1681	,68328	,581**	1					
3. Örgüte Duyulan Güven	3,1680	,74874	,848**	,484**	1				
4. İş Arkadaşlarına Duyulan Güven	3,3958	,74937	,840**	,508**	,603**	1			
5. Yöneticiye Duyulan Güven	3,2893	,82712	,839**	,540**	,607**	,566**	1		
6. İç Motivasyon	3,4370	,82935	,549**	,843**	,427**	,487**	,510**	1	
7. Dış Motivasyon	3,0067	,70122	,507**	,915**	,451**	,431**	,483**	,578**	1

(2-Tailed) p<0.01

Bu çalışmanın analiz türünü belirlemek amacıyla verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı araştırılmıştır. İncelenen bu çalışma verileri araştırma sonucunda, sınır değeri olarak kabul edilen 0,05'den

küçük olduğu için parametrik olmayan test yöntemleri kullanılmıştır. Bu durum verilerin normal dağılıma uygun olmadığını gösterdiğinden korelasyon analizi yapılırken Sperman Sıra Korelasyon katsayısına başvurulmuştur. Tablo 7’de gösterilen korelasyon analizi incelendiğinde örgütsel güvenle motivasyonun alt boyutları arasında ve aynı zamanda örgütsel güvenin alt boyutları ile motivasyon arasında 0,99 önem düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Örgütsel güvenle motivasyonun alt boyutu olan iç motivasyon arasında ($p < 0,01$ $r = ,549$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Örgütsel güvenle motivasyonun diğer bir alt boyutu olan dış motivasyon arasında ($p < 0,01$ $r = ,507$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan yöneticiye duyulan güvenle motivasyon arasındaki ilişki incelendiğinde ($p < 0,01$ $r = ,540$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Örgütsel güvenin bir diğer alt boyutundan olan çalışanların iş arkadaşlarına olan güveni ile motivasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında ($p < 0,01$ $r = ,508$) adı geçen alt boyut ile değişken arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Örgütsel güvenin alt boyutlarından bir diğeri de çalışanların örgüte duyulan güvenidir ve bu alt boyut ile motivasyon arasında ($p < 0,01$ $r = ,484$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Örgütsel güvenle motivasyon arasındaki ($p < 0,01$ $r = ,581$) bu anlamlı ilişki ölçeğin güvenilirliğini desteklemektedir ve örgütsel güvenin alt boyutlarında yaşanan bir değişimin motivasyonda değişime neden olduğu ve aynı doğrultuda örgütsel güvende yaşanan bir değişimin de motivasyonun alt boyutlarında değişime yol açtığı gözle çarpılmaktadır.

5.5 Etkilerin Belirlenmesine Yönelik Regresyon Analizi

Tablo 8. Algılanan Örgütsel Güvenin İçsel Motivasyona Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		
İç Motivasyon	Örgütsel Güven		
	B	t	P
	,729	9,871	,000
R ²	,356		
Düzeltilmiş R ²	,353		
F	97,435		

81

Motivasyonun alt boyutlarından olan içsel motivasyonun bağımlı değişken olarak kabul edildiği ve aynı doğrultuda örgütsel güvenin bağımsız değişken olarak kabul edildiği Tablo 8’de gösterilen regresyon analizi sonuçlarına göre içsel motivasyonun toplam varyansının %36’sını ($R^2 = ,356$) örgütsel güven açıklamaktadır.

Tablo 9. Algılanan Örgütsel Güvenin Dışsal Motivasyona Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken		
Dış Motivasyon	Örgütsel Güven		
	B	t	P
	,630	10,231	,000
R ²	,373		
Düzeltilmiş R ²	,369		
F	104,678		

Yukarıdaki Tablo 9’de ise regresyon analizi sonuçlarına göre dışsal motivasyonun toplam varyansının %37’sini ($R^2 = ,373$) örgütsel güvenin açıkladığı görülmektedir.

Tablo 10. Algılanan Örgüte Duyulan Güvenin, İş Arkadaşlarına Duyulan Güvenin ve Yöneticiye Duyulan Güvenin Motivasyona Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken								
	Örgüte duyulan güven			İş arkadaşlarına duyulan güven			Yöneticiye duyulan güven		
Motivasyon	B	t	p	B	t	p	B	t	P
		,504	8,801	,000	,520	9,205	,000	,513	10,513
R ²	,306			,325			,386		
Düzeltilmiş R ²	,302			,321			,382		
F	77,456			84,724			110,525		

Motivasyonun bağımlı değişken olarak kabul edildiği ve örgütsel güvenin alt boyutlarından olan; örgüte duyulan güven, iş arkadaşlarına duyulan güven ve yöneticiye duyulan güvenin bağımsız değişken olarak kabul edildiği Tablo 10'da gösterilen regresyon analizi sonuçlarına göre motivasyonun toplam varyansının %30'unu ($R^2=,306$) örgüte duyulan güven, %32'sini ($R^2=,325$) iş arkadaşlarına duyulan güven ve yaklaşık olarak %39'unu ($R^2=,386$) ise yöneticiye duyulan güven açıklamaktadır. Bağımlı değişken olarak kabul edilen motivasyonu en çok etkileyen değişkenin ise yöneticiye duyulan güven olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Hipotez Sonuçları

Hipotez	R ²	p-değeri	Karar
H ₁	0,356	P<0.05	Kabul
H ₂	0,373	P<0.05	Kabul
H ₃	0,386	P<0.05	Kabul
H ₄	0,325	P<0.05	Kabul
H ₅	0,306	P<0.05	Kabul

Yukarıda gösterilen hipotezler tablosunda görüldüğü gibi analiz sonuçlarının hipotezleri desteklediği görülmektedir.

SONUÇ

Örgütsel güvenin motivasyona etkisini ölçmek amacıyla oluşturulan bu çalışmada geri dönüş alınan 178 adet anket analiz edildi ve analiz sonucunda çeşitli bulgulara ulaşıldı.

Bu kapsamda bu çalışmanın analiz sonuçlarında, araştırmanın değişkenlerinden olan örgütsel güven ile örgütsel güvenin alt boyutlarının aynı zamanda motivasyon ile motivasyonun alt boyutlarının yer aldığı hipotezlerin kabul edildiği ve bu değişkenlerin birbirini pozitif yönlü etkilediği ve bu doğrultuda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Analiz sonuçları araştırmada kullanılan H₁: Örgütsel güven, motivasyonun alt boyutlarından olan içsel motivasyonu pozitif yönlü etkiler; H₂: Örgütsel güven, motivasyonun alt boyutlarından olan dışsal motivasyonu pozitif yönlü etkiler; H₃: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan yöneticiye duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler; H₄: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan iş arkadaşlarına duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler ve son olarak; H₅: Örgütsel güvenin alt boyutlarından olan örgüte duyulan güven, motivasyonu pozitif yönlü etkiler şeklinde sıralanan 5 hipotezin 5'ini de desteklemiştir. Bu doğrultuda kavramsal modelde yer alan iki değişken olan örgütsel güvenle motivasyon arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Örgütsel güvenle motivasyonun alt değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise içsel motivasyonun örgütsel güvenle arasındaki ilişki dışsal motivasyona göre daha yüksek çıkmıştır. Örgütsel güvenin alt boyutları ile motivasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında bu boyutlarla motivasyon arasındaki ilişkinin en yüksek olduğu değişkenin yöneticiye duyulan güven olduğu görülür. Değişkenlerin dereceleri incelendiğinde bu değişkenlerin aralarında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu göze çarpar. Hipotez sonuçlarında yöneticiye duyulan güvenin yüksek çıkmasının nedenine bakıldığında; hastane yöneticilerinin çalışanlarına huzurlu ve adil bir çalışma ortamı sağlamalarından kaynaklı olduğu görülmüştür. Yöneticilerin, çalışan hemşirelere ayırım yapmadan yetki vermeleri ve çalışanlarına dürüst ve adil davranışlar sergilemeleri hemşirelerin yöneticilerine güvenlerinin artmasına neden olmuştur. Hastane yöneticileri tarafından takdir edilen bireylerin ise motivasyonları daha yüksek çıkmıştır. Çalışanlar belli koşullarda kurumlarının desteğini beklemektedirler. Bu noktada hastanenin, bünyesinde çalıştırdığı hemşirelerin ihtiyaçlarını dikkate alması ve değerlendirmesi hemşirelerin çalıştığı hastaneye güvenlerinin artmasında etkili olmuştur.

83

Bu sonuçtan da anlaşılacağı gibi; işletme veya kurumda yöneticiye duyulan güveni artırmaya yönelik yapılacak bir çalışma motivasyonun artmasında olumlu bir etkiye sahiptir. Yapılan literatür taramasında bu analiz sonucunun çeşitli araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Alanyazında belirtilen araştırmaların, sonuçlarla uyumlu olması yapılan çalışmayı destekler niteliktedir.

Çalışma sonuçları yukarıda verilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle birkaç noktaya değinmekte fayda vardır. Erzurum Palandöken Devlet Hastanesi, Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Erzurum Yakutiye Araştırma Hastaneleri'nde çalışan hemşireler, motivasyonel faktörler açısından incelendiklerinde genellikle iç motivasyon faktörlerinden etkilendikleri görülmüştür. Bu doğrultuda iç motivasyon faktörleri hemşirelerin örgüte güvenlerini artırma konusunda kilit bir nokta olmaktadır. Bu yönde çalışmalara yer verilerek hem kurumdan hem de çalışan hemşirelerden daha fazla verim alınabilir. Bu sayede hem işgücü devir oranı hem de devamsızlığın önüne de geçilebilir. Devlet hastanelerinde çalışan hemşirelerin çalıştıkları kuruma ve yöneticilerine güvenlerini artırıcı seminer çalışmaları yapılabilir ve yöneticilerde çalışılan kuruma olan güveni artırmak için elemanlarına rol model olabilirler. İleride bu çalışmada kullanılan değişkenleri kullanarak oluşturulacak araştırmaların ana kütlesi devlet hastanesi hemşirelerinden değil de özel hastane hemşirelerinden oluşturabilir ve yapılacak araştırma formları burada çalışan hemşireler üzerinde uygulanabilir. Başka bir yöntem ise; özel ve devlet hastanelerinde araştırmalarını gerçekleştirip bu iki kurumda araştırma değişkenleri arasındaki ilişki veya etkiyi tetikleyen faktör ve durumlar karşılaştırılabilir. Böyle bir çalışmayı devlet veya özel hastane hemşireleri üzerine değil de bir işletme çalışanları üzerine uygulamak, bu çalışmanın kapsamını genişleterek değişkenler arasında farklı analiz sonuçlarının oluşmasına ve karşılaştırmaların yapılmasına katkı sağlar. Ayrıca yapılacak çalışmaları farklı bölgelerde uygulamaya koyarak çalışma genellenebilir.

Bu analizler sonucunda Erzurum Palandöken Devlet Hastanesi, Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Erzurum Yakutiye Araştırma Hastaneleri'nde çalışan hemşirelerin örgütsel güvenleri veya örgütsel güvenin alt boyutlarında yaşayacakları herhangi bir olumlu değişimin sonucunda hemşirelerin motivasyonları veya motivasyonun alt boyutlarından olan iç ve dış motivasyonlarının olumlu yönde etkileneceği yorumu yapılabilir. Tam tersi düşünüldüğünde de hemşirelerin örgütsel güvenlerinde veya örgütsel güvenin alt boyutlarından olan yöneticiye duyulan güvende, iş arkadaşlarına duyulan güvende ve örgüte duyulan güvende herhangi bir olumsuz değişimin yaşanması; o kurumda çalışan hemşirelerin

motivasyonlarını veya motivasyonun alt boyutlarından olan iç ve dış motivasyonlarını negatif yönde etkileyeceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S. (2006), "Eğitimde Motivasyon", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s. 343.
- Akhlaq, A., ve Ahmed, E. (2013), "The Effect of Motivation on Trust in The Acceptance of Internet Banking in A Low Income Country", *International Journal of Bank Marketing*, 31(2), 115-125.
- Aktaş, B. G. (2009), "Exploring Workplace Mobbing and Its Relationship With The Concepts of Organizational Climate and Organizational Trust", *Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Akyel, Y. (2014), "Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güven İlişkisi", *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydın, B. (2007), "Fen Bilgisi Dersinde İçsel ve Dışsal Motivasyonun Önemi", *Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balantekin, Y. (2014), "ARCS Modeline Modeline Göre Tasarlanan Yapılandırıcı Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Motivasyonlarına, Tutumlarına ve Akademik Başarılarına Etkisi", *Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Baş, S. (2011), "Workplace Mobbing and Its Relationship Between Job Satisfaction and Organizational Trust: A Study On Turkish Academicians", *Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Büte, M. (2011), "Etik İklim, Örgütsel Güven Ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1.
- Cho, Y. J., ve Perry J. L. (2012), "Intrinsic Motivation and Employee Attitudes: Role of Managerial Trustworthiness, Goal Directedness, and Extrinsic Reward Expectancy", *Review of Public Personnel Administration*, 32(4) 382 -406.
- Çelik, F. (2015), "Örgütsel Güvenin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi: Resmi-Özel Öğretim Kurumlarında Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı İstanbul.
- Delay, G. (2007), "The Relationship Between The Variables of Organizational Trust, Job Engagement, Organizational Commitment and Job Involvement", *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Dede, Y., ve Argün, Z. (2004), "Öğrencilerin Matematiğe Yönelik İçsel ve Dışsal Motivasyonlarının Belirlenmesi / Identification of Students' Intrinsic and Extrinsic Motivation Towards Mathematics", *Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim ve Bilim*, Cilt 29, Sayı 134 (49-54).
- Demircan, N., ve Ceylan, A. (2003), "Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları", *Celal Bayar Üniversitesi. İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:10 Sayı: 2.
- Demirdağ, Ş. A. (2015), "Örgütsel Güven Ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Dündar, S., Özutku, H., ve Taşpınar, F. (2007), "İçsel ve Dışsal Motivasyon Araçlarının İşgörenlerin Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s.105-119.
- Erdem, A.R. (1998), "Süreç Kuramlarının Eğitim Yönetimine Katkıları, Process Theories and Their Contributions to Educational Administration", *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, ss.55.
- Ersarı, G., ve Naktiyok, A. (2012), "İş Görenin İçsel ve Dışsal Motivasyonunda Stresle Mücadele Tekniklerinin Rolü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 81-101, s.83.
- Eroğlu, F. (2011), *Davranış Bilimleri*, 11. Baskı, İstanbul: Beta, s.427.
- Güllü, M., ve Arslan, C. (2009), "Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Liderlik Stilleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*: s.354.
- Gün, İ. (2016), "Hastanelerde Örgüt İklimi Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı Sağlık Yönetimi Programı, İstanbul.

- Günüşen, Z. E. (2016), "Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi Ve Bir Uygulama", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Hubbell, A., ve Chory, R. (2005), "Motivating Factors: Perceptions Of Justice and Their Relationship With Managerial and Organizational Trust", *Communication Studies*, C:56, No:1, ss. 47-70.
- İlgar, Ş. (2004), "Motivasyon Aktiviteleri Ve Öğretmen", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, s.213.
- Kayısı, K. (2016), "Çalışanların Örgütsel Güven Düzeyleri İle Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Örneği)", *Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Khadyr, A. (2016), "Extrinsic Motivation Orientation As A Predictor Of Impression Management Among Academics In Istanbul", *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı Örgütsel Davranış Bilim Dalı, İstanbul.
- Kılıç, E. (2015), "Otantik Liderlik Ve Örgütsel Güven - Bir Uygulama", *Yüksek Lisans Tezi*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Erzincan.
- Koroğlu, Ö. (2011), "İş Doyumu Ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma", *Doktora Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kula, S., ve Çakar, B. (2015), "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 12.
- Okur, F. (2016), "Örgütsel Sessizlik Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Ve Örgütsel Değişim Bilim Dalı, İstanbul.
- Önen, L., ve Tüzün, M. B. (2005), *Motivasyon*, Epsilon Yayınevi, s.22.
- Özdaşlı, K., ve Akman, H. (2012), "İçsel Ve Dışsal Motivasyonda Cinsiyet Ve Örgütsel Statü Farklılaşması: Türk Telekomünikasyon A.Ş. Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.4, S.7. s.73-81.
- Özmen, S. Y. (2012), "Analysis Of Organizational Trust Dimensions", *Yüksek Lisans*, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İngilizce İşletme Yüksek Lisans Programı, İzmir.
- Öztekin, H. (2016), *Motivasyon Konsantrasyon*, yayınevi: noktaekitap.
- Robbins, P., ve Judge, T. (2015), *Örgütsel Davranış*, (İ. Erdem, Çev.) Nobel Yayınevi 14.Basım, s.204.
- Ryan, M., ve Deci, L. (2000), "Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions, University of Rochester", *Contemporary Educational Psychology* 25, s.54-67.
- Timuroğlu, M. K., ve Balkaya, E. (2016), "Örgütsel İletişim Ve Motivasyon İlişkisi: Bir Uygulama", *U.U. International Journal of Social Inquiry / U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s. 89-113.
- Tuysuz, M. (2015), "Effects Of Percieved Organizational Trust On Employee Motivation: An Application On Retail Store Employees", *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Organizasyon Davranışı, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu, (2013), *Motivasyon*.
- Ulukuş, K. S. (2016), "Motivasyon Teorileri ve Lider Yöneticilik Unsurlarının Bireylerin Motivasyonuna Etkisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 25, s.250.
- Yeşil, A. (2016), "Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme: A Theoretical Research on Leadership and Motivation Theories", *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2 Sayı 13, s.166.
- Yıldırım, N. (2011), "Okul Müdürlerinin Motivasyonları Üzerine Nitel Bir İnceleme", *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), s.73.

ORTA ASYA ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ¹

DOI NO: 10.5578/jeas.67162

AZİZA SYZDYKOVA²

ÖZ

Enerji ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınması, ekonomik büyümesi ve insanların yaşam standartlarının yükseltmesinde önemli bir yere sahiptir. Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkenin ekonomik yapısı ve ekonomik büyüme sürecinin evresine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebepten enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ile ilgili literatürde kesin bir görüş yoktur. Literatürde söz konusu ilişkiyi açıklayan dört (büyüme, korumacı, tarafsızlık, geri besleme) hipotez bulunmaktadır.

Bu çalışma Orta Asya ülkelerinde kişi başına düşen enerji tüketimi ve kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla'daki büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada Orta Asya ülkelerinin 1991-2016 yılları arasında kapsayan 26 yıllık panel veri seti ile çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Orta Asya ülkelerinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik söz konudur. Bu durum söz konusu ülkelerde geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Orta Asya ülkeleri, Panel Eşbütünlüşme, Panel Nedensellik.

JEL Kodları: O40, Q43, Q40.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT

Energy has an important position in social and economical development, economic growth of countries and raising quality of life of people. Effects of energy consumption on economic growth differ from country to country depending on economic structure and economic growth process of country. For this reason there is no exact opinion related to direction of causality relationship between energy consumption and economic growth. In the literature there are four hypotheses (growth, protective, objectivity, feedback) that explain the relationship that the point in the question.

This study examines the relationship between per capita energy consumption and growth in Gross National Product in the Central Asian countries. In the study had worked with a 26-year panel data set covering the years 1991-2016 of the Central Asian countries. According to results of the study, there is a bi-directional causality between energy consumption and economic growth in the Central Asian countries. This situation shows that the feedback hypothesis is valid in these countries.

Keywords: Energy Consumption, Economic Growth, Central Asian Countries, Panel Cointegration, Panel Causality.

JEL Codes: O40, Q43, Q40.

¹ Geliş Tarihi: 17.03.2018 - Kabul Tarihi: 09.06.2018.

² Arş.Gör. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, azizayesevi@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1377-0026

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin iktisadi açıdan en önemli amaçları ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Büyüme üzerine geçmişten günümüze çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Enerjinin büyüme için önemli bir faktör olduğu çeşitli iktisatçıların yaptığı çalışmalarla kabul görmüştür. Enerjinin önemi ve gerekliliği sanayi devrimi ile karşımıza çıkmıştır. Burada insanın fiziksel emeğinin yerine o dönemde uygun olan enerjinin üretim faktöründe girdi olarak kullanılması ile önem kazanmıştır.

Orta Asya ülkeleri Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan ülkelerinden oluşmaktadır. Bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra piyasa ekonomisine geçiş sırasında birçok yapısal reformlar ve özelleştirme programları uygulamışlardır. Uygulanan politikalara ve ülkelerin sahip olduğu doğal kaynak zenginliklerine bağlı olarak Orta Asya ülkelerinin ekonomik büyüme performansları birbirlerinden farklı bir seyir izlemektedir. Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi anlama uygulanacak enerji politikalarının etkin olabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Orta Asya ülkelerinin doğal kaynak sahipliği, enerji kullanımı ve gelişmişlik düzeyleri açısından birbirlerinden farklı olduğu görülmektedir.

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran öncü çalışma olarak Kraft ve Kraft'ın (1978) çalışması kabul edilebilir. 1970'li yıllardaki yaşanan ilk petrol krizi ve petrol fiyatlarındaki beklenmeyen artış sonucunda enerji faturalarının kabarması ile bu konudaki araştırmaların sayısı artmıştır (Al-Iriani, 2006).

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi literatürde devam eden araştırma konusudur. Söz konusu ilişkiyi araştıran çalışmaların sonucu ülkelerin izleyeceği enerji politikaları bağlamında son derece önemlidir. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye tek yönlü nedenselliğin varlığı (büyüme hipotezi), ekonomik büyümenin enerjiye bağımlı olduğunu işaret etmektedir. Bu durumda enerji tasarrufu yönünde politikalar ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir. Buna karşın, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik (korumacı hipotez) durumunda, enerji koruma politikalarının ekonomik büyüme üzerinde çok az veya hiç etkisi olmayabileceğini göstermektedir. Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bağımlılık ve olası tamamlayıcılıkları yansıtan iki yönlü nedensellik varlığı da (geri besleme hipotezi) mümkündür. Son olarak, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin bulunmaması (tarafsızlık hipotezi), enerji tasarrufu politikalarının ekonomik büyüme üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olacağı anlamına gelmektedir (Apergis ve Payne, 2010).

Orta Asya ülkelerinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasını konu alan çalışmanın ilk bölümü, Orta Asya teriminin açıklanması ve Orta Asya ülkelerinin makroekonomik göstergelerine ilişkin açıklamalardan oluşmaktadır. İkinci bölümde Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarının mevcut durumu ve enerji tüketimi verilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde konu ile ilgili ampirik literatür açıklanmıştır. Daha sonra veri seti ve metodoloji açıklandıktan sonra analiz bulguları değerlendirilmiştir. Çalışma sonuç kısmı ile son bulmuştur.

1. ORTA ASYA ÜLKELERİ VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİ

Orta Asya bölgesi, Orta Doğu, Güney Asya, Çin ve Rusya'nın kavşağında bulunmaktadır. "Orta Asya" (Central Asia) terimi, eskiden Çarlık Rusya'nın Asya'da kalan bölgeleri için kullanılırdı. Sovyet döneminde ise, şimdiki beş ülkeyi (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) kapsayan "Merkezi Asya" (Middle Asia) terimi kullanılmaya başlanmıştır (Cutler, 2001). 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya coğrafyasında beş bağımsız cumhuriyet kurulmuştur. Bunlar; Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. Orta Asya ülkeleri çok perspektifli ve dinamik bir gelişmeye sahip olan, önemli bir jeo-stratejik öneme, büyük ölçüde doğal kaynaklara, büyük enerji potansiyele ve genç bir nüfusa sahiptir (Kulnazarova, 2010: 29). Orta Asya ülkelerinin yüzölçümleri 4 milyon km² ve yine toplam 70,2 milyon civarında bir nüfusu barındırmaktadır (Dünya Bankası, 2018).

Orta Asya ülkeleri SSCB döneminde yaklaşık 70 yıl merkezi planlama ekonomisi ile yönetilmiştir. Bağımsızlıktan sonra ise her ülke kendisine göre yeni bir ekonomik sisteme - serbest piyasa ekonomisine geçmiştir (Zoidov ve Zoidov, 2013). Orta Asya ülkelerinin hepsi 1993-1995 yılları arasında ulusal paralarını tedavüle çıkararak, finans sistemlerini oluşturarak ve önde gelen uluslararası kuruluşların üyesi olarak ekonomik ve politik bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Avrupa ve Asya'nın ortasında stratejik konumuyla ve zengin yer altı kaynaklarıyla önemli ölçüde petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olan Orta Asya ülkeleri gün geçtikçe uluslararası ilgi odağı olmaktadır (Harunoğulları, 2016).

Bütün Orta Asya ülkelerinin ilk bağımsızlık yıllarında ekonomilerinde büyük düşüşler, hiperenflasyon gibi makroekonomik istikrarsızlık olmuştur. Bağımsızlıktan 2 yıl sonra Orta Asya ülkelerinde hiperenflasyon dönemi (1993 yılı Kazakistan'da %1660, Kırgızistan'da %1210, Tacikistan'da %2195, Türkmenistan'da

%1630 ve Özbekistan'da %1230) başlamıştır. Ancak 1996'dan itibaren düşük düzeyde de olsa pozitif büyümeden giderek artan büyüme hızı trendini yakalamışlardır (Tablo 1).

Tablo 1: Orta Asya Ülkelerinin 1991-2016 Arasındaki Ortalama Büyüme Hızları

Yıllar ÜLke	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
1991-2000	-3.35	-2.88	-8.45	-1.82	0.08
2001-2016	6.74	4.38	7.74	8.56	7.38

Kaynak: Dünya Bankası, 2018

Tablo 1'e bakıldığında bağımsızlığın ilk 10 yılında Özbekistan hariç bütün Orta Asya ekonomilerinde ortalama büyüme hızları negatif değerler almıştır.

Aşağıdaki Tablo 2'de Orta Asya ülkelerinin temel makroekonomik göstergelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Orta Asya Ülkelerinin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2016)

	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
Nüfus (milyon kişi)	17.8	6.1	8.7	5.6	31.8
Yüzölçümü (bin km²)	2.724	199,9	141,3	488,1	447,4
GSYH (milyar ABD doları)	137.2	6.5	6.9	36.2	67.2
Kişi başına düşen GSYİH (ABD doları)	7.714,7	1.077,6	795,8	6.389,3	2.110,7
Enflasyon. tüketici fiyatları (yıllık%)	6.65	0.42	6.00	6.17	5.7
İhracat (milyon ABD doları)	43.569,3	2.385,0	923,1	8.940,8	5.850,8
İthalat (milyon ABD doları)	39.132,1	4.688,9	2.973,5	5.543,1	10.170,8
DYY (milyon ABD doları)	16.975,0	466,3	344,1	4.522,4	66,5
Rezervler (milyon ABD doları)	29.422,5	1.967,8	644,7	-	26.428,8

Kaynak: Dünya Bankası, 2018

Orta Asya ülkelerinin arasında yüzölçümü en büyük ülke Kazakistan iken, nüfus bakımından en kalabalık ülke ise Özbekistan'dır. GSYH'sı en yüksek ülkenin 137,2 milyar dolar ile Kazakistan olduğu görülmektedir. Kişi başına milli gelirin ortalamasına bakıldığında; yine Kazakistan kişi başına 7.714 dolar ile en yüksek kişi başına milli gelire sahip ülkedir. Bu ülkeyi sırasıyla Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan izlemektedir. Kişi başına 795 dolar milli gelir ile Tacikistan en son sırada yer almaktadır.

Orta Asya ülkelerinin GSYH içindeki sektörel paylarını gösteren Tablo 3'e bakıldığında; Orta Asya ülkelerinin GSYH'sının büyük kısmını hizmet sektörü teşkil etmektedir.

Tablo 3: Orta Asya Ülkelerinin GSYH'nin Dağılımı (2017 Yılı)

	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
Tarım	4,83	14,86	24,95	10,6	17,60
Sanayi	33,88	29,22	28,00	27,8	32,86
Hizmet	61,29	55,92	47,05	61,6	49,54

Kaynak: Dünya Bankası, 2018

Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı Kazakistan'da %33,88 ve Özbekistan'da ise %32,86'lık payı oluşturmaktadır. Kazakistan sanayisinin özelliği büyük miktarda zengin maden rezervlere sahip olmasıdır. Ülke sınırları içinde dünya volframının %50'si, uranyumun %21'i, kromun %23'ü, kurşunun %19'u, çinkonun %13'ü, bakır ve demirin %10'u bulunmaktadır (Yüksel, 2009). Tacikistan ekonomisinde büyük ölçüde pamuk, alüminyum ve hidroelektrik enerjisi üretiminde yoğunlaşmış küçük ölçekli sanayiler ağırlıktadır. Bunun yanı sıra ülkede çeşitli tarım ürünlerinin üretimi gerçekleştirilmektedir. İşgücünün %60'ından fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır. Hizmet sektörü inşaat, finans ve ticaretteki kazançlardan ötürü sürekli gelişmektedir (Hamzayev, 2013: 42).

Türkmenistan bir sanayi-tarım ülkesidir. Ülkede sanayinin ana sektörü yakıt ve enerji, sanayi sektörünün %80'ini oluşturmaktadır. Türkmenistan gaz rezervi açısından dünyada önde gelen ülkelere biridir ve doğalgaz ülkenin ana ihracatıdır. Tarım geleneksel olarak, Türkmenistan'da her zaman önemli bir rol oynamıştır. Tarım sektöründe stratejik öneme sahip olan sektörler ise pamuk ve tahıldır.

Özbekistan'da ekonomi büyük ölçüde tarım sektörüne dayanmaktadır. Toplam üretimin 1/3'ü bu sektörde gerçekleşmektedir. Tarımsal üretimin yaklaşık yarısı pamuk üretiminden oluşmaktadır. 2016 verilerine

göre Özbekistan dünyanın en büyük 6. pamuk ihracatçısı olmuştur. Ayrıca ülke yer altı kaynakları bakımından, geniş doğalgaz, petrol ve kömür yatakları ile zengindir.

2. ORTA ASYA ÜLKELERİNİN ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ TÜKETİMİ

Enerji kaynakları en genel anlamıyla “birincil” ve “ikincil” enerji kaynakları olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Herhangi bir enerji dönüşümünden henüz geçmemiş enerjiyi birincil enerji kaynakları denmektedir. Ayrıca birincil enerji; yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak iki sınıfta toplanmaktadır (Koç ve Kaya, 2015). Yenilenebilir enerji kaynakları, sürekli devam eden doğal olarak var olan enerji akışından elde edilen enerjidir. Yenilenebilir enerji kaynakları, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, dalga enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi ve hidrojen enerjisi olarak sıralanabilir (Köstekçi, 2006:1). Yenilenemeyen enerji kaynakları ise kullanılmakla tüketilen, fosil kökenli kaynaklar olup, petrol, doğalgaz, kömür ve nükleer enerjiden oluşur (Küleççi, 2009).

İkincil enerji kaynakları ise, birincil enerji kaynaklarından dönüştürülmüş elektrik, fueloil, mazot gibi enerji türleridir. İkincil enerji kaynakları elde edilirken termik santral ve rafineri gibi tesislerde dönüşüm kayıpları olduğundan daha maliyetli enerji türleridir. İkincil enerji kaynağının en önemlisi elektrik enerjisidir (Güvenek, 2009: 59).

Küresel enerji kapsamında Orta Asya ülkeleri Orta Doğu gibi büyük potansiyele sahip değildir. Ancak, Orta Asya ülkelerinde her türlü birincil enerji (petrol, doğalgaz, kömür, uranyum) stoku mevcuttur. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’da, dünya piyasasında talebi olan, önemli miktarda kömür, petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır (Tablo). Kırgızistan ve Tacikistan’da benzersiz bir hidroelektrik potansiyel mevcut ve hidroelektrik kaynakları açısından önemli ülkeler arasında yer almaktadır (Agayeva, 2017).

Tablo 4’te görüldüğü Orta Asya ülkeleri içinde Kazakistan petrol ve kömür rezervleri bakımından en zengin ülke iken, doğalgaz rezervleri bakımından Türkmenistan zengindir.

Tablo 4: Dünya’da ve Orta Asya Ülkelerinde Enerji Kaynaklarının Rezerv durumları (2016 yılı sonu)

Ülkeler	Petrol (milyar varil)	Doğalgaz (trilyon m ³)	Kömür (milyon ton)
Kuzey Amerika	227,5	11,1	259.375
Orta ve Güney Amerika	327,9	7,6	140,16
Avrupa ve Avrasya	161,5	56,7	322.124
Ortadoğu	813,5	79,4	144,20*
Afrika	128,0	14,3	
Asya Pasifik	48,4	17,5	529.396
<i>Kazakistan</i>	30,0	1,0	25.605
<i>Türkmenistan</i>	0,6	17,5	-
<i>Özbekistan</i>	0,6	1,1	1.375
Dünya	1.706,7	186,6	113.933,1

Not:

- *: Kömür rezervleri bakımında Ortadoğu ve Afrika birlikte raporlanmıştır.
- Kırgızistan ve Tacikistan’da petrol, doğalgaz ve kömür rezervleri olmadığı için tabloda yer almamaktadır.

Kaynak: BP, 2017

Enerji tüketimi sosyo-ekonomik kalkınma göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, gelişmiş ülkeler en çok enerji kullanan devletlerdir. Buradan anlaşılır ki Gelişmiş ülkelerin kişi başına enerji kullanımı, gelişmekte olan ülkelerin kişi başı enerji kullanımından daha yüksektir. Dolayısıyla enerji tüketimi ve büyüme arasında pozitif etkileşim mevcuttur. Yani enerji tüketim miktarı yükseldikçe refah derecesi de yükselecektir (Robinson ve Mollan, 1982).

Yüksek GSYH’ye sahip ülkelerin enerji tüketimlerinin de yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Çin ve ABD Dünya’da en fazla enerji tüketen iki ülke konumundadırlar (BP, 2017). Tabloda görüldüğü gibi dünya enerji tüketiminin üçte birinden fazlası Çin ve ABD’ye aittir. Orta Asya ülkeleri içinde 2016 yılı sonu itibariyle en fazla enerji tüketen ülke Kazakistan’dır. Yine Kazakistan’da enerji tüketimi içinde kömürün payı yüksek iken, Özbekistan ve Türkmenistan’daki enerji tüketiminde doğalgazın payı yüksektir.

Tablo 5: Kaynaklarına Göre Dünya'da ve Orta Asya Ülkelerinde Enerji Tüketimi (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri, 2016)

Ülkeler	Petrol	Doğalgaz	Kömür	Nükleer Enerji	Hidroelektrik	Yenilenebilir Enerji	Toplam
Çin	578.7	189.3	1887.6	48.2	263.1	86.1	3053.0
ABD	863.1	716.3	358.4	191.8	59.2	83.8	2272.7
Hindistan	212.7	45.1	411.9	8.6	29.1	16.5	723.9
Rusya	148.0	351.8	87.3	44.5	42.2	0.2	673.9
Japonya	184.3	100.1	119.9	4.0	18.1	18.8	445.3
Kazakistan	13.2	12.0	35.6	-	2.1	0.1	63.0
Özbekistan	2.8	46.2	1.0	-	2.7	-	52.7
Türkmenistan	6.7	26.6	-	-	-	-	33.2
Kırgızistan	-	-	-	-	-	-	4.1
Tacikistan	-	-	-	-	-	-	3.6
Dünya Toplamı	4418.2	3204.1	3732.0	592.1	910.3	419.6	13276.3

Not:

1. Kırgızistan'da enerji tüketimi kaynaklarına göre petrol tüketimi günlük 36 bin varil, doğalgaz tüketimi 14 milyar kübik feet, kömür tüketimi 0.832 milyon ton
2. Tacikistan'da enerji tüketimi kaynaklarına göre petrol tüketimi günlük 13 bin varil, doğalgaz tüketimi 7.5 milyar kübik feet, kömür tüketimi 0.202 milyon ton

Kaynak: BP, 2017

3. LİTERATÜR TARAMASI

Enerji, üretim fonksiyonunun önemli bir değişkeni olduğundan aynı zamanda ekonomik büyüme ile de yakından ilişkili olduğu varsayılmaktadır (Yıldırım vd.,2014: 14). Bu nedenle enerji politikalarının odağında ekonomik büyüme vardır. Enerjinin büyümeyi ne şekilde etkilediği konusunda uzun yıllardır pek çok araştırmacı tarafından farklı fikirler öne sürülmektedir. Bunun nedeni ise ülkelerin büyüme politikalarının farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır (Belke vd.,2011: 782).

Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler politika yapıcılar ile ülkenin büyüme ve kalkınması için önem arz etmektedir. Tarihte süregelen çeşitli enerji krizlerinde büyümenin nasıl etkilendiği gözler önüne serilmiştir. Bundan dolayı ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkiler ampirik yöntemlerle analiz edilmeye başlanmıştır. Enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen ilk çalışma 1978 yılında Kraft ve Kraft tarafından ABD için yapılmış ve GSMH'dan enerji tüketimine doğru ilerleyen tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi çok sayıda ülke için araştıran en öncü çalışmalardan biri Masih ve Masih (1996) çalışmasıdır. Hindistan, Pakistan, Malezya, Singapur, Endonezya ve Filipinler olmak üzere toplamda 6 Asya ülkesine ait 1955-1990 dönemi için yapılan araştırmada sadece Hindistan, Pakistan ve Endonezya için eşbütünleşme ilişkisinin geçerli olduğu görülmüştür. Granger nedensellik testine göre Pakistan için çift yönlü, Hindistan için enerji tüketiminden gelire doğru, Endonezya için ise gelirden enerji tüketimine doğru ilerleyen tek yönlü nedensellik ilişkilerine rastlanmıştır. Malezya, Singapur ve Filipinler anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Ferguson vd. (2000) çalışmalarında 100'den fazla ülkenin elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, kişi başına düşen elektrik tüketimi ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki korelasyonları analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, gelişmiş ülkelerdeki elektrik tüketimi ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin az gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Wolde-Rufael (2006) çalışmasında 17 tane Afrika ülkesi için enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini incelemiştir. 1971-2001 arasını kapsayan çalışmada Toda ve Yamamoto, Granger nedensellik test yöntemi kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre çalışmaya dahil edilen ülkelere altı ülke için GSYİH'nın kişi başı elektrik tüketiminin nedeni, üç ülke için ters yönlü ve üç ülke için çift yönlü ilişkinin olduğunu belirlemiştir. Beş ülkede ise iki değişken arasında nedenselliğe rastlanmamıştır. Çalışmaya göre Afrika ülkelerinin büyük bir kısmı, enerji arzlarının bir kaynağı olarak elektrige bağımlı değildir.

Yuan vd.,(2008) çalışmalarında 1963-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Çin ekonomisi için enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada Johansen-Juselius eşbütünleşme testi ve ECM (Hata Düzeltme Metodu) ile kısa dönemde gayri safi yurtiçi hasıladan enerji tüketimi, kömür tüketimi ve petrol tüketimine doğru tek yönlü, uzun dönemde ise elektrik ve petrol tüketiminden gayri safi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Toplam enerji tüketimi ve kömür tüketimi ile gayri safi yurtiçi hasıla arasında uzun dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Ciarreta ve Zarraga (2010) çalışmalarında 1970-2007 arası yıllık verilerini kullanarak, 12 Avrupa ülkesi için elektrik tüketimi ve reel GSYİH arasındaki ilişkisini dinamik panel veri modelini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır.

Baranzini vd., (2013) çalışmalarında enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi İsviçre ekonomisi için araştırmıştır. 1970-2010 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada sınır testi ve ECM (Hata düzeltme metodu) ile gayri safi yurtiçi hasıladan enerji tüketimi, petrol tüketimi ve elektrik tüketimine doğru tek yönlü, gayri safi yurtiçi hasıla ile ısınma amaçlı yakıt tüketimi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Dritsaki ve Dritsaki (2014) çalışmalarında enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO₂ arasındaki ilişkiyi 1960-2009 dönemine ait verilerle Yunanistan, İspanya ve Portekiz için araştırmışlardır. Panel veri (En Küçük Kareler ve Dinamik En Küçük Kareler) testinin kullanıldığı çalışmanın bulgularına göre; CO₂ ve ekonomik büyüme, enerji tüketimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Withey (2014) çalışmasında enerji kullanımı, gelir ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişkiyi Kanada için test etmiştir. Yazar çalışmasında Toda Yamamoto metodolojisini uygulamıştır. Granger nedensellik testi gelir ve enerji kullanımı arasındaki ilişkinin iki yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Shahateet (2014) çalışmasında enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2011 dönemine ait verilerle 17 Arap ülkesi (BAE, Bahreyn, Cezayir, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus) için analiz etmiştir. ARDL yönteminin kullanıldığı çalışmada söz konusu 17 Arap ülkesinin 16'sında nedensellik ilişkisi olduğuna dair herhangi bir kanıt ulaşmamıştır.

Aşağıdaki Tablo 6'da enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran ampirik çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo 6: Enerji Tüketimi ve ekonomik Büyüme İlişkisini Araştıran Ampirik Çalışmaların Özeti

Yazar	Dönem	Ülke ve Ülke Grubu	Yöntem	Sonuç
Kraft ve Kraft (1978)	1947-1974	ABD	Granger nedensellik	GSYH → ET
Masih ve Masih (1996)	1955-1990	6 Asya ülkesi (Hindistan, Pakistan, Endonezya, Malezya, Singapur ve Filipinler)	Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Granger nedensellik	ET → GSYİH (Hindistan) GSYİH → ET (Endonezya) GSYİH ↔ ET (Pakistan) ET -- GSYİH (Malezya, Singapur, Filipinler)
Cheng ve Lai (1997)	1955-1993	Tayvan	Eşbütünleşme, Hsiao Granger nedensellik	GSYİH → ET
Asafu- Adjaye (2000)	1973-1995 1971-1995	Hindistan, Endonezya, Tayland, Filipinler	Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Granger nedensellik	ET → GSYİH (Hindistan, Endonezya) GSYİH ↔ ET (Tayland, Filipinler)
Oh ve Lee (2004)	1981-2000	Kore	Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Granger nedensellik	Kısa dönemde: ET-- GSYİH Uzun dönemde: GSYİH → ET
Ghalli ve Sakka (2004)	1961-1997	Kanada	Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Granger nedensellik	GSYİH ↔ ET
Lee (2006)	1960-2001	11 gelişmiş ülke	Granger nedensellik	ET → GSYİH (Kanada, Belçika, Hollanda, İsviçre) GSYİH → ET (Fransa, İtalya, Japonya) GSYİH ↔ ET (ABD) ET-- GSYİH (Almanya, İngiltere, İsveç)

Narayan ve Smyth (2008)	1972-2002	G7	Pedroni (1999) ve Westerlund (2006) eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Panel nedensellik	Uzun dönemde: ET → GSYİH
Huang vd.(2008)	1971-2002	82 ülke paneli	Eşik değişkenleri yaklaşımı	ET → GSYİH (48 ülke için)
Herrerias vd.(2013)	1995-2009	Çin'in farklı bölgeleri	Eşbütünleşme, Hata Düzeltme Modeli, Granger nedensellik	GSYİH → ET
Alaali vd. (2015)	1981-2009	Petrol ihraç eden ve gelişmiş ülke grupları (130 ülke)	GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi)	ET → GSYİH
<p>Not: GSYİH: Ekonomik Büyüme, ET: Enerji tüketimi → : İlişkinin yönünü ifade etmektedir. ↔ : Çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır -- : Nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır</p>				

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

4.1. Veri Seti ve Kaynakları

Bu çalışmada, 1991-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanarak Orta Asya (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) ülkelerinin birincil enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, panel veri analizi ile incelenmiştir. Söz konusu değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemek için eşbütünleşme ve nedensellik analizi uygulanmıştır.

Çalışmada enerji tüketimi ile ilgili veriler her bir ülke için "kişi başına kg petrol eşdeğeri" bazında kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ise piyasa fiyatlarıyla ABD doları cinsinden kişi başına düşen GSYİH'yı ifade etmektedir. Orta Asya ülkelerine ait enerji tüketimi verileri, Amerikan Enerji Ajansı'ndan ve ekonomik büyüme ile ilgili veriler Dünya Bankasının resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Değişkenlerin analize uygun hale gelmesinin sağlanması ve aralarındaki ölçüm farklılıklarının en aza indirgenmesi amacıyla veriler logaritması alınarak kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan model denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\ln b_{\text{büyüme}}_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} \ln \text{enerji}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde $i=1, \dots, 5$ ülkeyi ve $t=1, \dots, t$ zaman dönemini göstermektedir.

Çalışmanın temel hipotezi aşağıdaki gibidir:

H₁: Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki mevcuttur.

Literatürde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki ile ilgili çalışmalara literatür taraması kısmında değinilmiştir. Bu kısımda ise H₁ hipotezi Orta Asya ülkeleri için panel veri analizi ile test edilecektir.

4.2. Metodoloji

Panel veri ekonomik bireylere ait zaman serisi ile yatay kesit boyutunun bir araya getirilmesi ile oluşturulmaktadır (Baltagi, 2005: 4-7). Panel veri analizi kapsamında ilk olarak seriyi oluşturan birimlerin arasındaki yatay kesit bağımlılığın (YKB) varlığına ilişkin test Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM analizi yapılmıştır. Çünkü seriler arasında YKB'nin dikkate alınması sonraki aşamalarda ele alınacak testlerin seçiminde önem arz eder. Yatay kesit birimlerinin bağımlı olması, bunlardan birine gelen bir şokun, diğer kesit birimlerini de etkileyeceği anlamına gelmektedir. YKB'nin araştırılması günümüzde ülkelerin arasındaki ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan yüksek ölçüdeki küreselleşmenin göz önünde bulundurulması açısından önem taşımaktadır (Nazlıoğlu, 2011).

İkinci aşamada panel birim kök testleri ile değişkenlerin birim kök içerip içermediği sınanmış ve sonraki aşamada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin olup olmadığı panel eşbütünleşme testleri ile incelenmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin katsayıları Eberhardt ve Bond

(2009) çalışmasında önerilen AMG (Augmented Mean Group Estimator) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Son olarak, petrol fiyatlarından borsa endeksine doğru bir ilişkinin var olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik sınamasının yardımı ile test edilmiştir.

5. ANALİZ BULGULARI

5.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olması durumunda, bunu dikkate almadan birin kök ve eşbütünleşme testlerinin seçilmesi, yapılan analizlerin sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Yatay kesit bağımlılığın ortaya çıkmasının nedenleri mekânsal etkiler, gözlenmeyen bileşenler, ortak şoklar ve dünya ekonomisinin küreselleşmesi şeklinde sıralanabilir. Panel veri modellerinde zaman boyutu gözlem sayısından $T > N$ büyük ise, Breusch ve Pagan (1980) ve Pesaran, Ulah, Yamagata (2008) testleri tercih edilmelidir. Aksi durumda, Friedman (1937), Frees (1995) ve Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testleri kullanılabilir (De Hoyos ve Sarafidis, 2006). Çalışmada $T=15$ ve $N=5$ olduğuna göre Breusch ve Pagan (1980) ve Pesaran, Ulah, Yamagata (2008) testleri daha uygun olacaktır. Her bir test için H_0 hipotezi “yatay kesit bağımlılığı yoktur”, H_1 hipotezi için ise “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. Yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	Breusch ve Pagan (1980) LM test değerleri		Pesaran, Ulah ve Yamagata (2008) LM test değerleri	
	t- istatistik	Olasılık	t- istatistik	Olasılık
<i>lnbüyüme</i>	752.6	0.002	361.3	0.000
<i>lnenerjit</i>	284.2	0.000	124.7	0.000

Test sonucunda değişkenlerin olasılık değerleri 0.05’ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilebilir dolayısıyla serilerde YKB’nin olduğuna karar verilmektedir. Bu sonuç günümüzde ekonomilerin birbiriyle sıkı ilişkili olduğu düşünüldüğünde, paneli oluşturan ülkelerin birine gelen bir şoktan, diğerlerinin de etkilenmesi gerçekçi bir yaklaşımdır.

5.2. Panel Birim Kök Testleri

Panel veriler zaman serisi boyutuna sahip olduğu için sonuçların gerçekçi ilişkiyi yansıtması amacıyla durağanlık testinin yapılması önem arz etmektedir. Durağan olmayan seriler arasında deneysel analizler yapıldığında yanıltıcı sonuçlara ulaşılır (Bozkurt, 2000: 31). Çalışmada kullanılan serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu için, bu durumu dikkate alan ve daha tutarlı, güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007: 265-312) tarafından geliştirilen ve CADF (Cross Sectionally Augmented Dickey Fuller) testinin ortalamalarını alarak tahmin yapan CIPS (Cross-sectional augmented version of IPS) istatistiği uygulanmıştır. Aşağıda Tabloda Pesaran (2007) panel birim kök testinin sonuçları verilmektedir. Burada hem sabit terimli hem de sabit terim ve trendli durumlar için CADF test sonuçları görülmektedir ve $\bar{t}$ (t-bar) istatistiği değeri ve %95 güven düzeyinde kritik değerler verilmektedir.

Tablo 8: Pesaran Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye		Birinci sıra fark	
	$\bar{t}$	%5	$\bar{t}$	%5
<i>lnbüyüme</i>				
Sabit terimli	-0.975	-2.330	-2.948*	-2.330
Sabit terimli ve trendli	-0.701	-2.830	-3.468*	-2.830
<i>lnenerjit</i>				
Sabit terimli	-1.692	-2.330	-4.754*	-2.330
Sabit terimli ve trendli	-1.895	-2.830	-4.851*	-2.830

Birim kök testi sonucunda serilerin deterministik bileşenlerden trendin içermesi durumunda da düzey değerlerinin durağan olmadığı Tablo 8’den görülebilmektedir. Bunun anlamı serilerin üzerine gelen şok etkilerinin zaman içinde ortadan kalkmadığıdır. Değişkenler 1.farkı alındığında tüm istatistik test değerlerine göre durağanlaşmakta, yani I (1) süreci taşımaktadır. Aynı dereceden durağanlık tespit edildiği için eşbütünleşme analizine geçilebilir.

5.3. Panel Eşbütünleşme Testleri

Eşbütünleşme kavramı ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymaktadır. İki ya da daha fazla değişkenin bütünsel olup olmadığının ifade etmek bu testlerinin en önemli özelliğidir (Dickey vd.,1991). Çalışmada Pedroni (2004: 597-625) tarafından geliştirilen eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

Tablo 9: Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	t istatistiği	Olasılık
Panel v istatistiği	3.191	0.000*
Panel rho-istatistiği	0.394	0.653
Panel PP-istatistiği	-0.951	0.170
Panel ADF istatistiği	-1.622	0.05**
Grup rho istatistiği	1.562	0.940
Grup PP istatistiği	-2.442	0.007*
Grup ADF istatistiği	-3.339	0.000*

Not: * ve ** sırasıyla % 1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri panel verilerde eşbütünleşme ilişkisini tespit etmesine rağmen, daha tutarlı bir analiz için veriler arasındaki yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan, paneli oluşturan serilerin aynı derecede ve birinci farkta I(1) durağan olduğu varsayımına dayanan Westerlund ECM panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Westerlund (2007: 709-748) hata düzeltme modeline dayalı dört panel eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Bu testlerin ikisi grup ortalama istatistikleri, diğer ikisi ise panel istatistikleri olarak adlandırılmaktadır.

Tablo 10: Westerlund (2007) Panel Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Test	Test İstatistik Değeri	z değeri	p-değeri	Güçlü (robust) p-değeri
Gt	-1.864	1.838	0.967	0.927
Ga	-19.878	-3.599	0.000*	0.012*
Pt	-4.351	2.315	0.990	0.871
Pa	-15.054	-3.064	0.001*	0.117

Not: * %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

Eşbütünleşme testi sonuçlarına bakıldığında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilebilmektedir. Yani orjinal değerlerle yapılacak testler sahte regresyon içermeyecektir. Eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre, Orta Asya ülkelerinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test istatistiklerinin güçlü olasılık değerlerine bakıldığında uzun dönemde %5 anlamlılık düzeyinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

95

5.4. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun dönem bireysel eşbütünleşme katsayıları Eberhardt ve Bond (2009: 1-26) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını, kesit denklemlerinin farklı katsayılarını (parameter heterogeneity) göz önünde bulunduran AMG (Augmented Mean Group Estimator: Güçlendirilmiş Ortalama Grup Etkisi) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Panel AMG yönteminde panelin geneline ait sonuç ağırlıklandırılmış ortalama grup etkisi hesaplanmaktadır. Panel AMG yöntemi ile tahmin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 11: Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları

	Katsayı	Olasılık değeri
Kazakistan	0.3896	0.000*
Kırgızistan	0.2398	0.000*
Tacikistan	0.0534	0.000*
Türkmenistan	0.1237	0.028**
Özbekistan	0.2927	0.077***
Panel Geneli	0.1136	0.001*

Not: *, **, ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Panel geneli incelendiği zaman Orta Asya ülkelerinde ekonomik büyümenin uzun dönemde enerji tüketimi üzerinde istatistik olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Test sonucuna göre bu ülkelerde enerji tüketimindeki %10'luk bir artış ekonomik büyüme üzerinde %1.13 artışa neden olmaktadır. Ülkeler bazında enerji tüketiminin büyüme üzerinde anlamlı ve en fazla etkisi; Kazakistan ve Özbekistan'da görülmektedir.

5.5. Panel Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilmiş nedensellik testi modeli kullanılmıştır. Bu yöntemde her bir ülke arasındaki yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulundurulmaktadır.

Bu testin en önemli özelliklerinden biri eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ve olmadığı durumlarda çalışma bilmesidir. Dumitrescu - Hurlin panel Granger nedensellik testinde, temel hipotez altında homojen Granger

nedensellik ilişkisinin tüm kesitlerde yokluğu, en az bir yatay kesitte bu ilişkinin var olduğu alternatif hipotezine karşın sınanır. Orta Asya ülkeleri için uygulanan test sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 12. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Testi sonuçları

	w-istatistiği	z-bar istatistiği	Olasılık değeri
Büyüme enerji tüketiminin Granger nedeni değildir	11.629	11.983	0.000
Enerji tüketimi büyümenin Granger nedeni değildir	13.651	16.656	0.000

Tablo 12'de yer alan sonuçlara göre Orta Asya ülkelerinde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında %1 anlamlılık düzeyine göre çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç Orta Asya ülkelerinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili geliştirilen hipotezlerden geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Enerji dünyanın ve ülkelerin politikalarına yön veren ekonomik büyümenin önemli girdisidir. Ülkelerin üretiminin artması ile ekonominin büyümesi ve işsizliğin azalması için enerjinin devamlılığı gerekmektedir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme konusuna odaklanılması gereken konu enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yönü ve ne ölçüde olduğudur.

Literatürde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ile ilgili görüş birliği hala yoktur. Yapılan çalışmaların sonuçları kullanılan yöntem, ele alınan döneme, ülke gruplarına ve verilerin alındığı yerlere göre farklılık gösterir. Bu durum aynı ülke için farklı sonuçların bulunmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) için 1991-2016 dönemine ait verilerle enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelenmiştir. Panel eşbütünleşme testleri, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli denge ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Kullanılan yöntem ve veri ışığında elde edilen sonuçlara göre enerji tüketimindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte, enerji tüketimindeki %10'luk artış Orta Asya ülkelerinde ekonomik büyümeyi %1.13 oranında arttırmaktadır.

Son olarak Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi sonuçlarına göre Orta Asya ülkelerinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç Orta Asya ülkelerinde geri besleme hipotezinin geçerli olduğunu kanıtlar. Söz konusu hipoteze göre büyümeden kaynaklanan enerji kullanımı artışının iyi incelenmesi ve doğru tasarruf politikaları uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde enerji tasarruf politikaları ekonomik büyümeye zarar verebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, Ç. (2012). Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bili Dalı, Doktora Tezi, Niğde
- Agayeva, A. (2017). Orta Asya'da Su Sorunu: Havzalar ve Barajlar. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 2(1), 35-62.
- Alaali, F., Roberts, J., Taylor, K.(2015). The Effect of Energy Consumption and Human Capital on Economic Growth: An Exploration of Oil Exporting and Developed Countries. Sheffield Economic Research Papers Series. ISSN-1749-8368.
- Al-Iriani, M. A. (2006). Energy–GDP Relationship Revisited: An Example From GCC Countries Using Panel Causality. Energy Policy, 34(17), 3342-3350.
- Asafu-Adjaye, J. (2000). The Relationship Between Energy Consumption, Energy Prices and Economic Growth: Time Series Evidence from Asian Developing Countries. Energy Economics 22(6): 615-625.
- Baranzini, A., Weber, S., Bareit, M., & Mathys, N. A. (2013). The causal relationship between energy use and economic growth in Switzerland. Energy Economics, 36, 464-470.
- Baranzini, Andrea ve diğerleri (2013), "The Causal Relationship Between Energy Use and Economic Growth in Switzerland", Energy Economics, 36(1), 464-470.
- Belke, A., Dobnik, F., & Dreger, C. (2011). Energy consumption and economic growth: New insights into the cointegration relationship. Energy Economics, 33(5), 782-789.
- Bilginoğlu, M. A., & Dumrul, C. (2012). Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi. Journal of Yasar University, 7(26).
- Cheng, B.S., Lai, T.W. (1997). An Investigation of Co-integration and Causality between Energy Consumption and Economic Activity in Taiwan. Energy Economics, 19: 435-444.
- Ciarreta, A. & Zarraga (2010). "Economic Growth - Electricity Consumption Causality in 12 European Countries: A Dynamic Panel Data Approach." Energy Policy, 38, 3790–3796
- Cutler, M.R. (2001) "Economics and Security in Central Asia", Harvard Asia Quarterly, Çevrimiçi, <http://www.robertcutler.org/download/html/ar01haq.html#title> Erişim: 07.02.2018
- De Hoyos, R. E., & Sarafidis, V. (2006). Testing for cross-sectional dependence in panel-data models. Stata Journal, 6(4), 482.
- Dritsaki, C., & Dritsaki, M. (2014). Causal relationship between energy consumption, economic growth and CO2 emissions: A dynamic panel data approach. International Journal of Energy Economics and Policy, 4(2), 125.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C., (2012), Testing for Granger noncausality in heterogeneous panels. Economic Modelling, 29(4), 1450-1460.
- Dünya Bankası, (2018). World Bank Indicator, <http://www.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 05.01.2018).
- Ferguson, R. Wilkinson, W. and Hill, R. (2000). "Electricity Use and Economic Development." Energy Policy, 28(13), 923–934
- Ghali, K.H., El-Sakka, M.I.T. (2004) Energy Use and Output Growth in Canada: a Multivariate Co-integration Analysis. Energy Economics, 26: 225–238
- Güvenek, B. (2009). Enerji Piyasası Reformları ve Bu Reformların Elektrik Enerjisi Piyasası Üzerine Etkisi: Elektrik Enerjisi Üreten Kuruluşlar Üzerine Bir Uygulama. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bili Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Hamzayev, D. (2013). Tacikistan Ekonomisi ve Türkiye İle Olan Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi ve Geleceği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Harunoğulları M. (2016). "Hazar Havzasındaki Jeoekonomik Mücadele ve Devletlerin Bölge Politikaları". International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 7, Issue: 25, pp. (133-162).
- Herrerias, M.J., Joyeux, R., Girardin, E. (2013). Short- and Long-Run Causality between Energy Consumption and Economic Growth: Evidence Across Regions in China. Applied Energy, 112: 1483–1492.

- Huang, B.N., Hwang, M.J., Yang, C.W. (2008). Causal Relationship between Energy Consumption and GDP Growth Revisited: A Dynamic Panel Data Approach. *Ecological Economics*, 67(1): 41–54.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Koç, E., & Kaya, K. (2015). Enerji Kaynakları-Yenilenebilir Enerji Durumu. *Engineer & the Machinery Magazine*, 56(668).
- Köstekçi, Y. (2006). Elektrik Enerjisi Tüketimi ve Elektrik Enerjisi Piyasası. İstanbul: 2. Basım
- Kraft, J., Kraft, A. (1978). On the Relationship between Energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3: 401-403.
- Kulnazarova, A. (2010). “Orta Asya Geçiş Ekonomilerinde Turizm Sektörünün Mevcut Durumu ve Gelişme Olanakları: Kırgızistan Örneği”. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi
- Külekçi, Ö. C. (2009). Yenilenebilir enerji kaynakları arasında jeotermal enerjinin yeri ve Türkiye açısından önemi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 83-91.
- Lee, C.C. (2006). The Causality Relationship between Energy Consumption and GDP in G-11 Countries Revisited. *Energy Policy*, 34: 1086–1093.
- Lee, J. (2013). “The Contribution of Foreign Direct Investment to Clean Energy Use, Carbon Emissions and Economic Growth.” *Energy Policy* 55, 483-489
- Levin, A., Lin, C. F. ve Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Masih, A.M.M., Masih, M. (1996). Energy Consumption, Real Income and Temporal Causality: Results from a Multi - Country Study Based on Co-integration and Error Correction Modelling Techniques. *Energy Economics*, 18: 165-183.
- Narayan, P.K., Smyth, R.(2008). Energy Consumption and Real GDP in G7 Countries: New Evidence from Panel Co-integration with Structural Breaks. *Energy Economics*, 30: 2331–2341.
- Nazlioglu, S. (2011). World oil and agricultural commodity prices: Evidence from nonlinear causality. *Energy policy*, 39(5), 2935-2943.
- Oh, W., Lee, K. (2004). Causal Relationship between Energy Consumption and GDP Revisited: the Case of Korea 1970–1999. *Energy Economics*, 26: 51–59.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests With An Application To The PPP Hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Pesaran, M. H. (2015). Testing Weak Cross-Sectional Dependence in Large Panels. *Econometric Reviews*, 34(6-10), 1089-1117.
- Robinson, D., Mollan, R. (1982). “Energy Management in Agriculture.” Royal Dublin Society, Dublin, 11, 143–154
- Shahateet, M. I. (2014). Modeling Economic Growth And Energy Consumption in Arab Countries: Cointegration and Causality Analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(3), 349-359.
- Withey, P. (2014). “Energy Use Income, and Carbon Dioxide Emissions: Direct and Multi- Horizon Causality in Canada.” *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(2), 178-188
- Wolde-Rufael, Y. (2006). “Electricity Consumption and Economic Growth: A Time Series Experience for 17 African Countries.” *Energy Policy*, 34, 1106–1114
- Xuetang, G, (2006), “The Energy Security in Central Eurasia: the Geopolitical Implications to China’s Energy Strategy”, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 4, No. 4 (2006) p. 117-137
- Yıldırım, E., Sukruoglu, D., & Aslan, A. (2014). Energy consumption and economic growth in the next 11 countries: The bootstrapped autoregressive metric causality approach. *Energy Economics*, 44, 14-21.
- Yuan, J. H., Kang, J. G., Zhao, C. H., & Hu, Z. G. (2008). Energy consumption and economic growth: evidence from China at both aggregated and disaggregated levels. *Energy Economics*, 30(6), 3077-3094.
- Yüksel, F. A., 2009, Kazakistan’ın Yeraltı Kaynakları ve Çevre Sorunları. İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, Avrasya Konferansları. 17 Aralık 2009, Beyazıt, İstanbul.

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/kazakistanin_yeralti_kaynaklari_ve_cevre_sorunlari_405c642d-ef00-4eb4-bb4c-a5f87e56db17.pdf Erişim: 19.01.2018

Zoidov, ve Zoidov Z. (2013). Ретроспективный Анализ и Прогнозирование Циклических Колебаний Макроэкономической Динамики Республики Таджикистан на Основе Эконометрических Методов, <http://www.iprras.ru/articles/zoidov12-1-int.pdf>. Erişim tarihi: 17.01.2018

ZAYIF FORMDA PİYASA ETKİNLİĞİNİN KATILIM ENDEKSLERİNDE TEST EDİLMESİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA^{1*}

DOI NO: 10.5578/jeas.67163

Şakir SAKARYA², Feyyaz ZEREN³, Hilmi Tunahan AKKUŞ⁴

ÖZ

Etkin bir piyasanın farklı yollardan genel ekonomi ve finansal piyasaların gelişiminde önemli bir işlevi olması nedeniyle bu konu finansal katılımcılar ya da karar alıcılar tarafından çok yoğun bir şekilde araştırılmaktadır. Ancak İslami piyasaların etkinliği üzerine yapılan çalışmalar çok az sayıdadır. Bu çalışmada Türkiye’de bulunan ve İslami kriterleri dikkate alarak oluşturulan katılım endekslerinin (Katılım-30, Katılım-50 ve Katılım Model Portföy Endeksleri) zayıf formda etkinliği araştırılmıştır. Analizler Katılım 30 endeksi için 2011-2017 tarihleri, diğer iki endeks için 2014-2017 tarihleri arasındaki haftalık endeks getiri verileriyle gerçekleştirilmiştir. Zamanla değişen KSS birim kök testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda Katılım-50 endeksinin incelenen tüm veri aralığında zayıf formda etkinlik koşullarına göre fiyatlandığı, Katılım-30 ve Katılım Model Portföy endekslerinin ise çoğunlukla zayıf formda etkinlik hipotezine uygun hareket ettiği ancak bu endekslerin bazı dönemlerde rassal yürüyüş hipotezinden sapmalar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sapmaların olduğu durumlarda yatırımcıların teknik analiz yöntemlerini kullanmak suretiyle normalin üzerinde getiri elde etmesi mümkün gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Endeksleri, Piyasa Etkinliği, Zayıf Formda Etkinlik, Rassal Yürüyüş Hipotezi, Zamanla Değişen Birim Kök Testi.

JEL Kodları: C22, D53, G14.

101

TESTING THE WEAK FORM MARKET EFFICIENCY IN PARTICIPATION INDICES: AN APPLICATION ON TURKEY

ABSTRACT

As an effective market plays an important role in the development of the general economy and financial markets in different ways, this issue is being investigated extensively by financial participants or decision makers. However, the number of studies on the effectiveness of Islamic markets is few. In this study, weak-form efficiency of participation indices in Turkey (Participation-30, Participation-50 and Participation Model Portfolio indices) taking the Islamic criteria into account was investigated. Analyzes were conducted with the weekly index returns between 2011-2017 for the Participation-30 index, and between 2014-2017 for the other two indices. As a result of the study using the time-varying KSS unit root test, the Participation-50 index was found to have been priced in terms of weak-form efficiency across the entire data range studied. In addition, Participation-30 and Participation Model Portfolio indices were found to be in accordance with the weak-form efficiency hypothesis, whereas in some periods deviations from the random walk hypothesis were observed. In situations where these deviations occur, it is seen that investors be able to obtain returns more than normal by using the methods of technical analysis.

Keywords: Participation Indices, Market Efficiency, Weak Form Efficiency, Random Walk Hypothesis, Time Varying Unit Root Test.

JEL Codes: C22, D53, G14.

¹ Geliş Tarihi: 21.05.2018 - Kabul Tarihi: 10.06.2018

* Bu çalışma, yazarlar tarafından 04-05 Mayıs 2018 tarihlerinde düzenlenen 1. Uluslararası Bankacılık Kongresi’nde sunulan “Zayıf Formda Piyasa Etkinliğinin Katılım Endekslerinde Test Edilmesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” isimli özet bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

² Prof.Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sakarya@balikesir.edu.tr

³ Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, feyyaz.zeren@yalova.edu.tr, Sorumlu Yazar

⁴ Öğr.Gör.Dr., Balıkesir Üniversitesi, Savaştepe Meslek Yüksekokulu, tunaakkus@hotmail.com

GİRİŞ

Borsalar ülkelerin ekonomik gelişmelerine önemli katkı sağlamakta (Karan, 2013: 38), sağlıklı, şeffaf ve güvenilir bir alım-satım ortamında fiyatların oluşmasına imkân vererek ekonominin işleyişinde çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Turhan, 2012: 55). Alım-satım işlemleri ve diğer kamuya açık bilgiler yoluyla oluşan hisse senedi fiyatları, yatırımcıların daha iyi yatırım kararları almasına yardımcı olabilmekte, böylelikle şirketler arasında fonların daha iyi tahsis edilmesine ve dolayısıyla daha yüksek bir ekonomik büyüme oranının sağlanmasına olanak sağlayabilmektedir (Yartey ve Adjasi, 2007: 4).

Etkin bir piyasa; kaynak tahsisi, sermaye oluşumu ve varlık kanallarının dağıtım yoluyla ekonominin yanı sıra finansal sektörün gelişiminde de önemli bir rol oynayabilmekte olduğundan, piyasa etkinliğinin araştırılması akademisyenler, uygulayıcılar ve politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, konvansiyonel piyasaların zayıf formda etkinliği üzerine çok sayıda çalışma olmasına rağmen, İslami piyasaların etkinliği üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Şensoy, Aras ve Hacıhasanoğlu, 2015: 240). Bu piyasalarda alınacak önemli finansal kararların temelini oluşturan fiyatların oluşum süreci, finansal karar alıcıların en önemli uğraşlarından biridir. Sermaye piyasalarında fiyatların nasıl oluştuğu, fiyatların olması gereken değerinde (adil) olup olmadığı veya gelecekteki fiyatların bugünden tahmin edilebilmesinin mümkün olup olmadığı soruları, finansal karar alıcıların üzerinde yoğunlaştığı konulardandır.

Menkul kıymet fiyatlarının oluşumu ile ilgili tartışmalar etkin piyasalar hipotezi (EPH) kavramını ön plana çıkarmaktadır. Etkin sermaye piyasalarında, menkul kıymet fiyatlarının dayanak varlık değerleriyle ilgili mevcut tüm bilgileri hızlı bir şekilde yansıtacağı ve sonuç olarak da fiyatların adil biçimde oluşacağı varsayılmaktadır (Brealey, Myers ve Marcus, 2007: 320). Aslında piyasalarla ilgili etkinlik kavramı üç tür etkinliği ifade etmektedir. Bunlar; fon arz ve talep edenlerin işlemlerini minimum maliyetle gerçekleştirebilmesinin ifade edildiği “faaliyet etkinliği”, kaynakların optimum dağıtımının ifade edildiği “kaynak dağıtım etkinliği” ve fiyatların mevcut tüm bilgiyi yansıttığını ifade eden “bilgi etkinliğidir”. Etkin piyasalar hipotezinde yer alan etkinlik kavramı “bilgi etkinliğini” ifade etmektedir (Karan, 2013: 278).

Genel olarak etkin piyasalar teorisi, fiyatların zamanın herhangi bir noktasındaki mevcut bilgileri “tam olarak” yansıtmadığıyla ilgili olup, fiyatların her zaman mevcut bilgileri “tamamen yansıttığı” bir piyasaya “etkin” denilmektedir (Fama, 1970: 384). Etkin piyasalar hipotezinin en önemli varsayımı, piyasada oluşan fiyatların zaten mevcut tüm bilgiyi içermesi nedeniyle bu piyasada işlem yapan yatırımcıların herhangi bir bilgiyi kullanarak aşırı getiriler elde edemeyeceğidir (Karan, 2013: 278). Diğer bir deyişle etkin piyasalarda varlıklara ilişkin oluşan fiyatlar güvenilir fiyatlardır (Gürsoy, 2014: 21). Ayrıca etkin bir piyasada sürü etkisi, aşırı güven etkisi, haftanın günü etkisi, ay etkisi ve hava durumu etkisi gibi sistematik anomaliler oluşmamakta ve menkul kıymetler piyasada tamamen rassal bir şekilde fiyatlanmaktadır (Çevik, 2012: 4438).

Etkin bir hisse senedi piyasası, rassal bir yürüyüş süreci ile karakterize edilir ve bu da önceki fiyat değişimlerinden hisse senedi piyasası getirilerinin tahmin edilemeyeceğini gösteren bir ipucudur (Narayan ve Smyth, 2004: 707). Menkul kıymetlerdeki fiyat değişikliklerinin bağımsız olduğu bir piyasa, rassal bir yürüyüş piyasasıdır ve rassal yürüyüş teorisi, bir dizi hisse senedi fiyat değişikliğinin hafızasının olmadığı, serinin geçmiş tarihinin, geleceği anlamlı bir şekilde tahmin etmek için kullanılamayan bir piyasadır (Fama, 1965). Hisse senedi getirilerinde rassal yürüyüşler, rasyonel beklenti modellerinin oluşturulması ve piyasa etkinliğinin (zayıf form) test edilmesi için çok önemlidir (Worthington ve Higgs, 2006: 2). Fama (1965) etkin piyasalar ve rassal yürüyüş hipotezini derinlemesine araştıran ve temelini atan en önemli araştırmacılardan biri olarak düşünülse de Kendall (1953), hisse senedi fiyatlarının rasgele hareket ettiğini daha önce ileri süren araştırmacılardan biridir (Al-Jafari ve Altaee, 2011). Kendall (1953) 22 ekonomik seri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada fiyatların rassal bir seyir izlediğini ve fiyatları önceden tahmin etmenin gereksiz bir çaba olduğunu ifade etmiştir. Fama (1965) rassal yürüyüş teorisinin geçerli olduğu durumda, hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için yapılan çeşitli “teknik” veya “grafikçi (chartist)” prosedürlerin tamamen değersiz olduğunu belirterek bu teorileri astrolojiye benzetmiştir. EPH aynı zamanda sermaye varlıkları fiyatlandırma modeli (Capital Assets Pricing Model, CAPM) ve menkul kıymetler ikame teorisi ile yakından ilişkilidir. CAPM, etkin pazar hipotezinin test edilmesinde, riski ölçmek için sıklıkla kullanılır (Degutis ve Novickyte, 2014: 9). Markowitz’in Modern Portföy Teorisi ve Sharpe, Treynor ve Litner’in CAPM’i EPH’ye dayanmaktadır (Taner ve Kayalidere, 2002: 2). EPH temel finans teorilerinden biri olmasına rağmen hala tartışılan, eleştirilen ve hatta 2008 küresel krizinin sorumlusu olarak da gösterilen bir teoridir (Saraç, 2017: 89).

Fama (1970), piyasa etkinliği üzerine yapılan çalışmayı üç kategoriye ayırmaktadır. İlk olarak geçmiş getirilerin gelecekteki getirileri ne kadar iyi tahmin etmekte olduğunun analiz edildiği zayıf form testleri, ikinci olarak menkul kıymet fiyatlarının halka açıklanan duyuruları ne kadar çabuk yansıtmakta

olduğunun analiz edildiği yarı güçlü form testleri ve son olarak herhangi bir yatırımcının, piyasa fiyatlarına tam olarak yansımaya sahip olup olmadığının analiz edildiği güçlü form testleridir (Fama, 1991: 1576).

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören Katılım 30, Katılım 50 ve Katılım Model Portföy'den oluşan katılım endekslerinin rassal yürüyüş özelliği gösterip göstermediği test edilerek zayıf formda piyasa etkinliği test edilecektir. Katılım endeksleri diğer endekslerden farklı olarak İslami kriterlere uygun hisse senetlerinden teşekkül etmektedir. Katılım endekslerinde yer alacak şirketlere ilişkin iki aşamalı kriterler bulunmaktadır (www.katilimendeksi.org). Bunlardan birincisi ana faaliyet alanı kriterleri, ikincisi ise finansal kriterlerdir. Ana faaliyet alanı kriterlerine göre; endekste yer alacak şirketlerin ana faaliyet alanları İslamiyetin uygun görmediği faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık, alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğlence, tütün mamulleri, silah, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olamamaktadır. İkinci kriterler bütünü olan finansal kriterlere göre; endekse girebilmek için şirketlerin bazı finansal oranları sağlaması gerekmektedir. Bunlar;

A. Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < %30,

B. Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30,

C. İlk kriterde belirtilen faaliyetlerden gelir / Toplam gelir < %5.

Çalışma toplam beş bölümden oluşmakta olup, giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde EPH'nin sınanmasına ilişkin literatür incelemesine yer verilmiş, üçüncü bölümde çalışmanın kapsamı ve yöntemleri açıklanmış, dördüncü bölümde elde edilen bulgular sunulmuş ve son bölümde de sonuç ve önerilere ilişkin genel değerlendirmeler yapılmıştır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Sosyal bilimlerle ilgili herhangi bir dalda, etkin piyasa hipotezi kadar test edilen bir başka hipotez bulmak oldukça güçtür (Gürsoy, 2014: 21). Çalışmanın kapsamı bakımından Türkiye piyasalarında zayıf formda etkinliği ve uluslararası düzeyde İslami piyasaların zayıf formda etkinliğini inceleyen eserler literatür incelemesinin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak ulusal düzeyde gerçekleştirilen ampirik bulgulara yer verilmektedir.

Piyasa etkinliği hususunda Türkiye özelinde yapılan ilk çalışmalardan biri olan Balaban (1995) BİST Bileşik Endeksi üzerine yaptığı analizde 1988-1994 dönemi için fiyatların rassal yürüyüş izlemediği yani hisse senedi piyasasının zayıf formda etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buguk ve Brorsen (2003) BİST Bileşik, BİST Sanayi ve BİST Mali Endekslerini inceleyerek yaptıkları çalışmada piyasanın zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine bir başka çalışmada Çevik ve Yalçın (2003) 1986-2002 dönemi için BİST-100 Endeksini analiz ederek 1987 yılı hariç olmak üzere piyasanın zayıf formda etkin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Taş ve Dursunoğlu (2005) da BİST-30 endeksini dâhil ettikleri incelemelerinde piyasanın zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Eken ve Adalı (2008) BİST-30, BİST-100, BİST Mali, BİST Sanayi ve BİST-30 Endeksine dâhil 10 adet hisse senedi üzerine yaptıkları çalışmada 1994-2005 dönemi için piyasanın zayıf formda etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Özdemir (2008) BİST-100 Endeksini 1990-2005 dönemi için analiz etmiştir. Çalışmada, piyasanın zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çevik ve Erdoğan (2009) 2003-2007 dönemleri için haftalık verilerle Türk Bankacılık sektörü üzerine EPH varsayımını test etmişlerdir. Serilerde meydana gelen yapısal kırılmaların serilerde sahte birim kök sürecine neden olabileceği belirtilerek, yapısal kırılmalar da dikkate alınarak gerçekleştirilen test sonuçlarına göre bankacılık sektörüne ait hisse senedi piyasası için zayıf formda etkinliğin geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Duman Atan vd. (2009) 2003-2005 dönemi için 15 dakikalık ve seanslık frekansta veri kullanarak BİST'in zayıf formda etkin olup olmadığını test ettikleri çalışmanın sonucunda, BİST'in zayıf formda etkin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Ergül (2010) Türkiye ve ABD enerji sektörü üzerine yaptıkları çalışmanın sonucunda piyasanın zayıf formda etkin olduğuna karar vermiştir. Çevik (2012) BİST'te yer alan 10 sektör için uzun hafızanın varlığını parametrik ve yarı parametrik yöntemlerle incelemiştir. Analizler sonucunda sektörlere ait serilerinin uzun hafıza özelliği gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle BİST'in zayıf formda etkin bir piyasa olmadığı yani getirilerdeki oynaklığın geçmiş değerlerden etkilendiği ve buna bağlı olarak tahmin edilebilir bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Al-Jafari (2013) BİST-30 endeksinin zayıf formda etkinliğini test ettiği çalışmasında, birim kök testleri, koşu testi ve varyans oranı testi olmak üzere üç test gerçekleştirmiştir. Çalışmanın bulgularına göre BİST-30 serisi için rassal yürüyüş hipotezi geçersizdir. Bu

yüzden geçmiş fiyat hareketleri kullanılarak gelecek fiyat hareketleri tahmin edebilmekte ve yatırımcılar aşırı getiri elde edebileceklerdir.

Son dönemde yapılan çalışmalarda sonuçlar zayıf formda etkinliğin varlığına işaret etmektedir. Zeren vd. (2013) 1 Kasım 1987-30 Kasım 2012 dönemi için BİST-100 endeksinin zayıf formda etkinliğini test ettiği çalışmada, endeksin rassal yürüyüş özelliği sergilediği yani Türk hisse senedi piyasasının zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Altunöz (2016), zayıf formda piyasa etkinliğini, BİST-XBN10 endeksi ve seçilmiş 8 farklı banka hisse senedi fiyat serilerini kullanarak test etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türk bankacılık sektörü hisse senedi piyasasının zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yücel (2016) BİST'te işlem gören 22 adet endeks üzerine yaptıkları rassal yürüyüş testinde yine piyasanın zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu aşamaya kadar bahsedilen çalışmalar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Ulusal Literatür Özeti

KAYNAK	VERİ (FREKANS)	GENEL/SEKTÖREL	YÖNTEM	BULGULAR
Balaban (1995)	1988-1994 (Günlük)	BİST Bileşik Endeks	1. AR yöntemi	Zayıf formda etkin değildir
Buguk ve Brorsen (2003)	1992-1999 (Haftalık)	BİST Bileşik, BİST Sanayi ve BİST Mali Endeksleri	1.ADF birim kök testi 2.GPH kesirli bütünleşme testi 3.Tekli varyans oranı testi 4.Sıralama ve işaret tabanlı varyans oranı testleri	Zayıf formda etkindir
Çevik ve Yalçın (2003)	1986-2002 (Haftalık)	BİST-100 Endeksi	1.DF ve ADF birim kök testleri 2.Kalman filtre tahmin yöntemi	Zayıf formda etkin değildir (1987 yılı hariç)
Taş ve Dursunoğlu (2005)	1995-2004 (Günlük)	BİST-30 Endeksi	1.DF birim kök testi 2.Koşu testi	Zayıf formda etkin değildir
Eken ve Adalı (2008)	1994-2005 (Günlük, haftalık ve aylık)	BİST-30, BİST-100, BİST Mali, BİST Sanayi ve BİST-30'dan 10 adet hisse	1.Basit regresyon analizi 2.Çoklu regresyon analizi 3.ADF birim kök testi	Zayıf formda etkin değildir
Özdemir (2008)	1990-2005 (Haftalık)	BİST-100 Endeksi	1.ADF birim kök testi 2.Lumsdaine-Papell kırılmalı birim kök testi 3.Koşu testi 4.Varyans oranı testi	Zayıf formda etkindir
Çevik ve Erdoğan (2009)	2003-2007 (Haftalık)	BİST bankacılık sektörü	1.Bai-Perron çoklu yapısal kırılma testi 2.GPH ve MLP uzun hafıza testleri	Zayıf formda etkin değildir
Duman Atan vd. (2009)	2003-2005 (15 dakikalık ve seanslık)	BİST-100 Endeksi	1.ADF ve KPSS birim kök testleri 2.ELW kesirli bütünleşme tahmincisi	Zayıf formda etkindir
Ergül (2010)	1997-2009 (Günlük)	Türkiye ve ABD enerji sektörü	1.ADF ve PP birim kök testleri	Zayıf formda etkindir
Çevik (2012)	1997-2011 (Günlük)	BİST banka, gıda ve içecek, kimya, petrol ve plastik, metal, sigorta, taş ve toprak, tekstil ve deri, ticaret, turizm ve ulaştırma sektörleri	1.ADF, PP ve KPSS birim kök testleri 2.MLP, ELP ve FIGARCH uzun hafıza testleri	Zayıf formda etkin değildir
Al-Jafari (2013)	1997-2011 (Günlük)	BİST-30 Endeksi	1.ADF, PP ve KPSS birim kök testleri 2.Koşu testi 3.Varyans oranı testi	Zayıf formda etkin değildir
Zeren vd. (2013)	1987-2012 (Günlük)	BİST-100	1.Lanne vd. (2002) 2.Saikkonen ve Lutkepohl (2002)	Zayıf formda etkindir
Altunöz (2016)	2006-2014 (Günlük)	BİST Banka Endeksi ve 8 banka hisse senetleri	1.ADF ve PP birim kök testleri	Zayıf formda etkindir
Yücel (2016)	2000-2015 (Günlük)	BİST'te yer alan 22 adet endeks	1.ADF ve PP birim kök testleri	Zayıf formda etkindir

NOT: Açıklamalarda önceki çalışmalarda yer alan "İMKB-100" ifadesi yerine "BİST-100" ifadesi kullanılmıştır.

Zayıf form ya da diğer formlardaki piyasa etkinliği konusunda İslami piyasalar dışındaki geleneksel piyasalarla ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen İslami piyasalar ya da İslami endeksler üzerine gerçekleştirilen piyasa etkinliği araştırmalarının sayısı oldukça sınırlı düzeydedir. Literatür incelemesinin ikinci ayağını oluşturacak şekilde bahsi geçen az sayıda çalışma bu kısımda açıklanmaya çalışılmıştır.

Hassan (2000) çalışmasında 1996-2000 dönemi için Dow Jones Islamic Index'in zayıf formda etkinliğini seri korelasyon testi, varyans oranı testi ve Dickey-Fuller birim kök testi ile sınamıştır. Çalışma sonucunda bu endeksin zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir başka çalışmada Ardiansyah ve Qoyum (2011) Jakarta Islamic Index'in yarı güçlü formda etkinliğini araştırmış ve endeksin yarı güçlü formda etkin olmadığını belirlemiştir.

Khamlichi vd. (2014) çalışmalarında İslami hisse senedi endekslerinin geleneksel eşdeğer endekslere göre daha etkin olup olmadığını araştırmışlardır. Bu amaçla Dow Jones Islamic Market (DJIMKT), FTSE Shariah All World (FSAWRD), S&P500 Shariah (SP500S) ve MSCI AC World IS (MSACWS) endeksleri ile Dow Jones Global (W1DOW), FTSE All Shares (FAWRLD), S&P500 (SP500) ve MSCI World (MSWRLD) endeksleri karşılaştırılmıştır. Varyans oranı testi kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda İslami endeksler ile eşdeğer geleneksel endekslerin etkinlik düzeylerinin aynı seviyede olduğu belirlenmiştir.

Jawadi vd. (2015) Dow Jones Islamic World, Dow Jones Islamic World Emerging ve Dow Jones Islamic World Developed endekslerinin zayıf formda etkinliği üzerine gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda Dow Jones Islamic World, Dow Jones Islamic World Emerging endekslerinin zayıf formda etkin olmadığı ancak Dow Jones Islamic World Developed endeksinin zayıf formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak Kabbani (2016) FTSE Bursa Malezya İki Şeriat endeksi (EMAS Shariah ve HIJRA Shariah) üzerine 2007-2014 dönemi için gerçekleştirdiği çalışmasında ilgili endekslerin zayıf formda etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uluslararası İslami piyasalar üzerine yapılan çalışmaların özeti Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Uluslararası İslami Piyasaların Literatür Özeti

Kaynak	Ülke	Veri (Frekans)	Yöntem	Bulgular
Hassan (2000)	Dow Jones Islamic Index	1996-2000 (Aylık)	1.Seri korelasyon testi 2.Varyans oranı testi 3.DF birim kök testi	Zayıf formda etkindir.
Ardiansyah ve Qoyum (2011)	Jakarta Islamic Index	06.2010-11.2010 (Günlük)	T-test	Yarı güçlü formda etkin değildir.
Khamlichi vd. (2014)	Dow Jones Islamic Market, FTSE Shariah all World, S&P500 Shariah ve MSCI AC World IS endeksleri	Farklı Başlangıç tarihleri - 2011	Varyans oranı testi	İslami endeksler ile eşdeğer konvansiyonel endeksler etkinlik bakımından aynı düzeydedir.
Jawadi vd. (2015)	Dow Jones Islamic World, Dow Jones Islamic, World Emerging ve Dow Jones Islamic World Developed endeksleri	2002-2012 (Günlük)	1.Seri korelasyon testi 2.Varyans oranı testi	Dow Jones Islamic World ve Dow Jones Islamic World Emerging endeksleri zayıf formda etkin değildir. Dow Jones Islamic World Developed endeksi zayıf formda etkindir.
Kabbani (2016)	FTSE Borsa Malezya İki Şeriat endeksi (EMAS Shariah ve HIJRA Shariah)	2007-2014 (Günlük)	1.Varyans oranı testi 2. ADF ve PP	Zayıf formda etkin değildir.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkiye özelinde İslami piyasaların (endekslerin) etkinliği üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda makalenin henüz yeni gelişim aşamasında olan İslami piyasaların (endekslerin) zayıf formda etkinliği üzerine yapılacak ilk eserlerden biri olması çalışmayı özgün kılmaktadır.

2. VERİ ve EKONOMETRİK METODOLOJİ

2.1. Veri

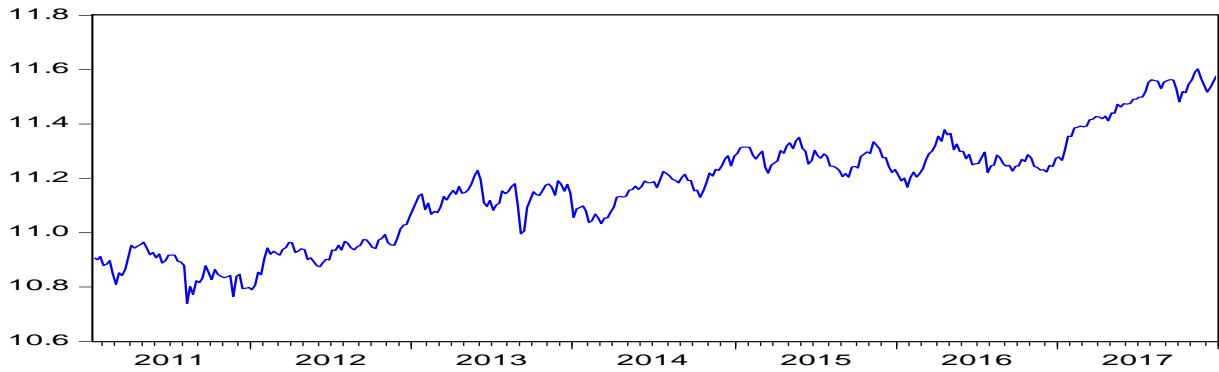
Daha önce de ifade edildiği gibi çalışmada katılım endekslerinin zayıf formda piyasa etkinliği üzerine inceleme yapılacaktır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde analizlerde günlük, haftalık veya aylık veriler kullanıldığı görülmektedir. Lo ve MacKinlay (1988) günlük verilerden çok haftalık verilerin kullanılmasının en ideal olduğunu belirtmektedir. Çünkü haftalık verilerde, günlük fiyat verilerinin doğasından kaynaklanan önyargıların en aza indirilebileceği ifade edilmiştir. Çevik ve Erdoğan (2009) günlük hisse fiyatlarında senkronize olmama sorununun mevcut olduğunu, bu nedenle analizlerde haftalık hisse fiyatlarını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Çalışmada Katılım 30 endeksi için 2011-2017, Katılım 50 ve Katılım Model Portföy endeksi için 2014-2017 tarihleri arasındaki haftalık endeks getiri verileri kullanılmıştır. Veri setlerinin birbirinden farklı başlangıç tarihlerine sahip olması bu endekslerin farklı tarihlerde hesaplanmaya başlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Veriler Bloomberg veri terminalinden elde edilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar dışında verilerin aylık bazda kullanılmama nedeni, endekslerin işlem geçmişinin çok uzun olmamasının sonucu olarak gözlem sayısının azlığı şeklinde de açıklanabilir. Çevik ve Erdoğan (2009) ile Buguk ve Brorsen (2003) haftalık verilerle yaptıkları analizlerde Çarşamba günü verilerini kullanmışlardır. Çünkü hafta başı ve haftanın son günlerine ilişkin verilerde haftanın günleri etkisine dair anomali olma ihtimali bulunmaktadır (Karan, 2013). Çalışmada da bu yönde bir tercih yapılarak Çarşamba günü kapanış verileri kullanılmıştır.

Aşağıda Katılım-30, Katılım-50 ve Katılım Model Portföy endekslerinin incelenen veri aralıklarındaki logaritmik zaman serisi grafikleri yer almaktadır.

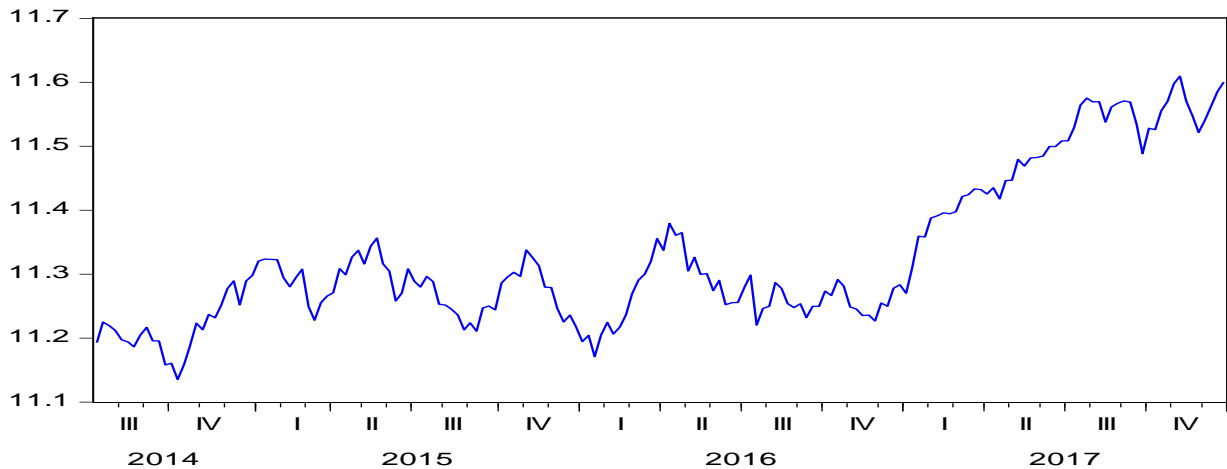
Şekil 1: Katılım 30 Endeksi (Logaritmik)

LNKATILIM30

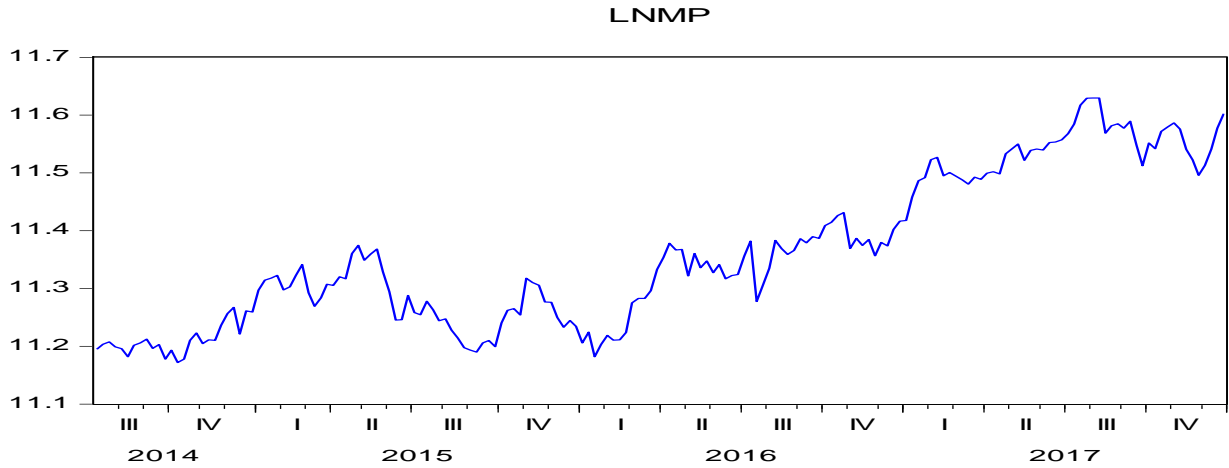
Şekil 2: Katılım 50 Endeksi (Logaritmik)

LNKATILIM50

Şekil 3: Katılım Model Portföy (Logaritmik)

2.2. Ekonometrik Metodoloji

Hisse senedi getirilerindeki rassal yürüyüş incelemeleri seri korelasyon, koşu, varyans oranı ve birim kök testleri olmak üzere dört ana gruba ayrılabilir (Worthington ve Higgs, 2006; Degutis ve Novickyte, 2014). Seri korelasyon testi, çeşitli zaman aralıklarında istatistiksel yöntemler yardımıyla aralıklar arasındaki korelasyonun araştırıldığı testler olarak tanımlanırken koşu (run) testi, hisse senedine ilişkin fiyat serilerinde fiyat değeri yerine değerler arasındaki farkı (pozitif veya negatif) dikkate alan testlerdir (Karan, 2013). Varyans oranı testi, farklı frekanslardaki örneklem verilerinden türetilmiş varyans tahmincilerini karşılaştırma yöntemidir (Lo ve MacKinlay, 1988). Birim kök testleri ise zaman serilerinin durağanlığının araştırılması için yapılan testlerdir (Tarı, 2014).

Menkul kıymete ait fiyatların rassal yürüyüş özelliği gösterip göstermediği, fiyat serilerinin bütünleşme derecelerini belirlemekten geçmekte ve bu belirleme işlemi de geleneksel birim kök testleri ile ortaya konmaktadır (Çevik, 2012). Zayıf formda etkin piyasa hipotezi, birim kökün test edilmesine yönelik bir konudur (Çevik ve Yalçın, 2003). Bir zaman serisinin birim köke sahip olması durumunda serinin deterministik bir süreci takip etmediği ve bu nedenle tahmin edilmesinin zor olduğu varsayılmaktadır. Başka bir deyişle, eğer hisse senedi getirileri durağan değilse rassaldır, yani zayıf formda etkinlik söz konusudur (Dikmen, 2012; Degutis ve Novickyte, 2014; Çil Yavuz, 2015).

Birim kök testleri, serideki yapısal kırılmaların göz ardı edildiği geleneksel birim kök testleri ve yapısal kırılmaların dikkate alındığı yapısal kırılmalı birim kök testleri olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Geleneksel birim kök testleri; Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (ADF, 1981), Phillips-Perron (PP, 1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS, 1992) birim kök testleridir. Yapısal kırılmalı birim kök testleri ise; Zivot-Andrews (1992), Lumsdaine-Papell (1997), Lee-Strazizich (2003) ve Carrion-i Silvestre (2009) testleridir.

Zaman serilerinde yapısal kırılmaların dikkate alınması önemlidir. Çünkü birim kök testlerinde, serilerdeki yapısal kırılmaların göz ardı edilmesi yanıltıcı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilecektir. Bu yüzden yapısal kırılmanın varlığının araştırılmasına öncelik verilmeli, daha sonra EPH test edilmelidir (Çevik ve Erdoğan, 2009). Ancak bununla birlikte hem geleneksel birim kök testleri hem de yapısal kırılmalı birim kök testleri ele alınan veri döneminin tamamı için bir yargıda bulunmak yerine, sonuçların dönemsel olarak değiştiğine işaret etmektedir. Bu çalışmada; bahsi geçen geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testlerinin ötesine geçilerek, zamanla değişen KSS birim kök testi kullanılarak piyasa etkinliği durumunun dönemlere göre farklılık gösterebileceği, ekonomik ve politik olayların etkilerine göre değişebileceği sunulmuştur.

Doğrusal olmayan seriler için kullanılan Star (1) modelini şöyle göstermek mümkündür. Üssel fonksiyon;

$$\theta(\theta; y_t - d) = 1 - \exp(-\theta y_{2t} - d)$$
$$Y_t = \beta y_{t-1} + Y_{yt} - 1\theta(\theta; y_t - d) + \xi \epsilon_t$$

Üssel fonksiyon modelde yerine konursa;

$$\Delta y_t = \phi y_{t-1} + Y_{yt} - 1[1 - \exp(-\theta y_{2t} - d) + \epsilon_t$$

$\Phi = 0$ ve $d = 1$ kısıtlarıyla bu model;

$$\Delta y_t = \phi y_t - 1 \{1 - \exp(-\theta y_{2t} - 1) + \epsilon_t$$

Burada temel hipotez serinin birim köklü, alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Bu üssel geçişli otoregresif bir süreçtir. Durağan bir ESTAR sürece uygunluk göstermektedir.

$$H_0: \theta = 0 \quad H_1: \theta < 0$$

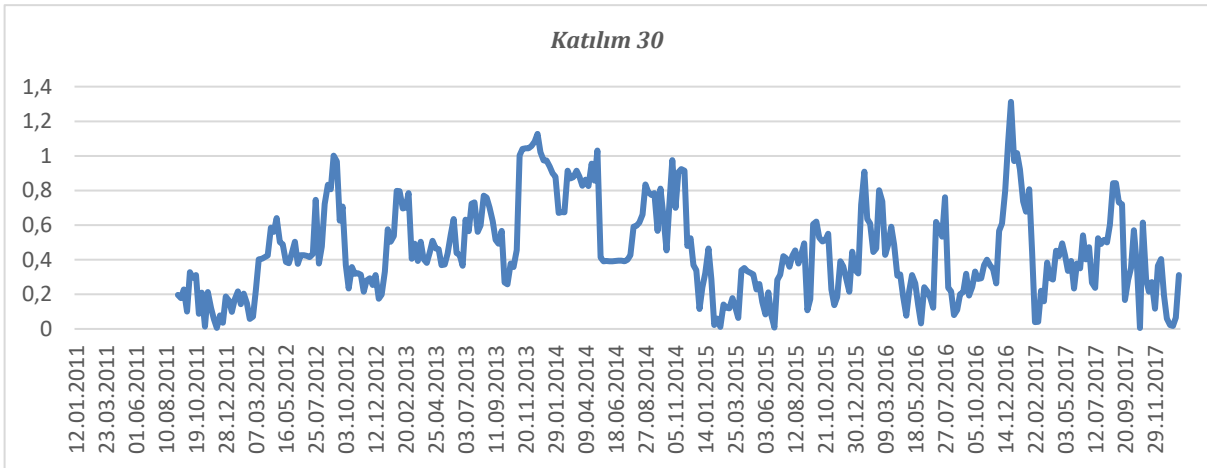
Kapetanios, Shin ve Snell (2003) (KSS) birim kök testi birim kök temel hipotezine karşın doğrusal olmayan bir süreci sınamaya yaramaktadır. Bu test doğrusal olmayan bir yapı içermesi bakımından finansal zaman serileri için uygunluk göstermektedir. KSS testi gözlem aralığının tamamı için gerçekleştirilmektedir. Ancak bazen incelenen serilerin bazı dönemleri durağan, bazı dönemleri ise birim köklü davranış göstermiş olabilmektedir. Bu gibi durumlarda mevcut KSS testi doğru sonuçlar vermeyebilir ve bu durumu analiz edebilmek amacıyla zamanla değişen teknikler kullanmak gerekmektedir.

Zamanla değişen KSS birim kök testini gerçekleştirmek için öncelikle N kadar bir örneklem boyutu seçilmektedir. Daha sonra KSS birim kök testi seçilmiş olan örneklem boyutu için 1. elemandan N. elemana kadar uygulanmaktadır. İkinci aşamada ise KSS testi 2. elemandan N+1. elemana kadar olan örnekleme uygulanır ve bu süreç son elemana kadar tekrar edilir. Tüm örnekleme uygulama yapıldıktan sonra elde edilen her bir test istatistiği mutlak değeri alınmak suretiyle normal dağılıma uygun %10 kritik değere yani "-2.66"nın mutlak değerine bölünür ve elde edilen sonuçlar grafiğe dökülür. Böyle bir durumda kritik değeri temsil edecek olan "1" çizgisinin yukarısındaki değerler, serinin durağan olduğu dönemleri, altındaki değerler ise durağan olmadığı dönemleri göstermektedir (Yılcı, 2013).

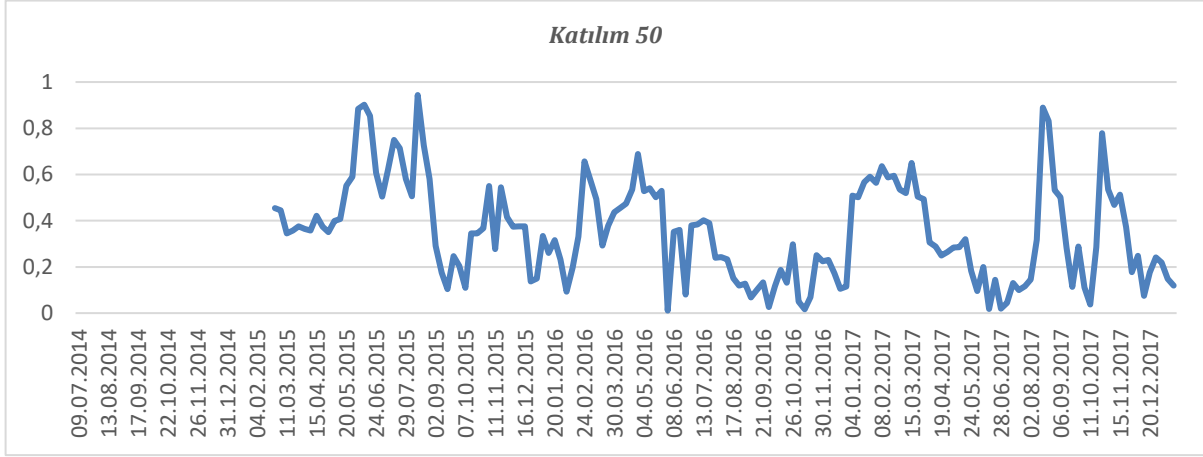
3. AMPİRİK BULGULAR

Zamanla değişen KSS birim kök testi sonuçları Katılım 30, Katılım 50 ve Katılım Model Portföy için sırasıyla Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6'da sunulmuştur.

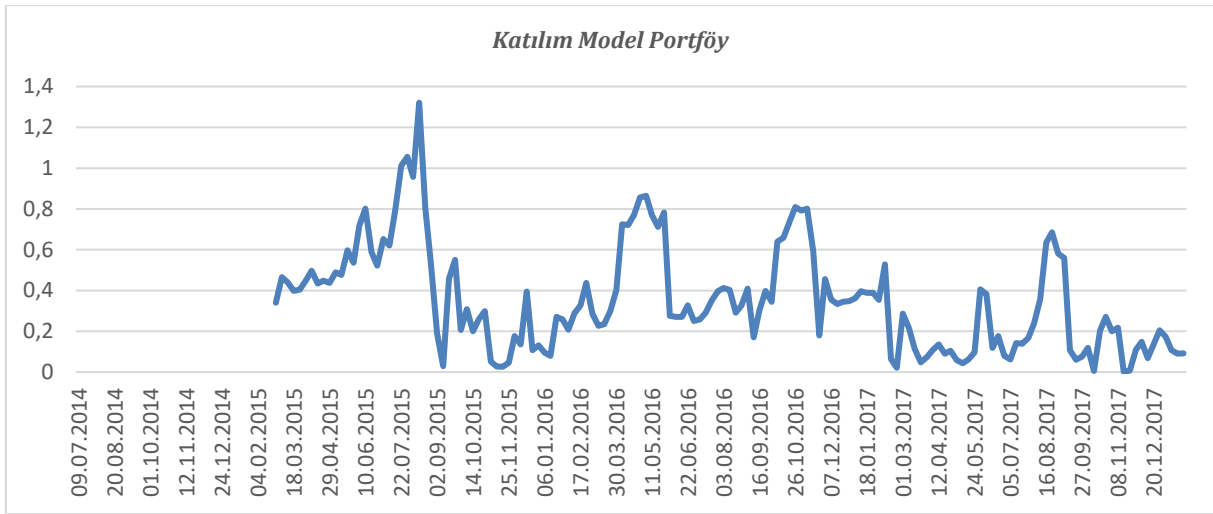
Şekil 4: Katılım 30 KSS Zamanla Değişen Birim Kök Testi Sonuçları

Şekil 5: Katılım 50 KSS Zamanla Değişen Birim Kök Testi Sonuçları

Şekil 6: Katılım Model Portföy KSS Zamanla Değişen Birim Kök Testi Sonuçları

Elde edilen bulgulara göre Katılım-50 endeksi için araştırılan zaman aralığının tamamında piyasanın zayıf formda etkin olduğu görülmektedir. Öte yandan Katılım-30 ve Katılım Model Portföy endeksleri ise söz konusu veri aralığının büyük bir kısmında zayıf formda etkinlik hipotezine göre fiyatlanmalarına rağmen bu endekslerin bazı dönemlerde rassal yürüyüşten sapmalar gösterdiği görülmektedir. Katılım Model portföy için bahsi geçen sapma yalnızca Temmuz 2015 için görülmektedir. Öte yandan Katılım 30 endeksi için ise Temmuz 2012, Aralık 2013, Nisan 2014 ve Aralık 2016 dönemlerinde rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olmadığı görülmektedir. Söz konusu bulgular üç endeks arasında Katılım 30'un zayıf formda etkinlikten en fazla sapma gösteren endeks olduğuna işaret etmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Etkin bir piyasa; kaynak tahsisi, sermaye oluşumu gibi çeşitli yollarla ekonominin ve finansal sektörün gelişiminde de önemli bir rol oynayabilmekte olduğundan, piyasa etkinliğinin araştırılması birçok çalışmada kendine yer bulmuştur. Özellikle geleneksel piyasalar ya da endeksler üzerine sayısız araştırma bulunmasına rağmen İslami piyasalar ya da endekslerle ilgili çalışma sayısı çok sınırlı hatta neredeyse yok denebilecek düzeydedir.

Bu çalışmada İslami bir takım prensiplere uygun olarak oluşturulan ve gelişimi çok yeni olan Türkiye'deki katılım endeksleri (Katılım-50, Katılım-30 ve Katılım Model Portföy Endeksleri) üzerine zayıf formda etkinlik sınaması gerçekleştirilerek literatüre önemli bir katkı yapılmıştır. Ayrıca zayıf formda etkinlik sınamasında geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleri yerine birim kök bulgusunu zamanla değişen formda raporlayabilen zamanla değişen KSS birim kök testi uygulanmıştır. Böylelikle incelenen zaman aralığı hakkında kesin bir yargıya varmak yerine, dönemsel farklılıklar hesaba katılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre Katılım-50 endeksinin rassal yürüyüş hipotezine uygun bir şekilde fiyatlandığı, Katılım-30 ve Katılım Model Portföy endekslerinin ise bazı dönemlerde bu hipotezden sapmalar gösterdiği

tespit edilmiştir. Yani Katılım-50 endeksi araştırılan tüm veri aralığı için zayıf formda etkin piyasalar hipotezine göre fiyatlanmıştır. Katılım-30 ve Katılım Model Portföy endeksleri ise yine zayıf formda etkin piyasalar hipotezine göre fiyatlanmakla birlikte zaman zaman bu durumdan sapmalar göstermiştir. Buna göre Katılım-30 ve Katılım Model Portföye yatırım yapan yatırımcılar bazı dönemlerde koşu testi, seri korelasyon, filtre testi ve zaman serileri analizleri gibi yöntemleri kullanmak suretiyle hisse senedi getirilerini tahmin edebilecek ve normalin üzerinde getiri sağlayabileceklerdir. Ancak bu durum yalnız zayıf formda etkinlikten sapma dönemlerde geçerli olup tüm araştırma dönemi için geçeli değildir.

Yapılacak gelecek çalışmalarda finansal piyasalardaki asimetric bilginin varlığını hesaba katacak yöntemlerin kullanımı yeni bulguları ortaya koyabilecektir. Zira finansal piyasalardaki yatırımcıların homojen bir yapıya sahip olmaması, pozitif ve negatif şok durumlarında bu yatırımcıların piyasaya gelen bilgilere farklı tepkiler göstereceğine işaret etmektedir. Bu sebeple pozitif ve negatif şokları ayrı ayrı değerlendirebilecek zamanla değişen asimetric birim kök testi kullanılarak yapılacak analizler bu çalışmadaki bulguların gelişimine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Al-Jafari, M. K. (2013), "The Random Walk Behavior and Weak-Form Efficiency of the Istanbul Stock Market 1997-2011: Empirical Evidence", *International Journal of Management*, 30 (3), 169-185.
- Al-Jafari, M. K. ve Altaee, H. H. A. (2011). "Testing the Random Walk Behavior and Efficiency of the Egyptian Equity Market", *Journal of Money, Investment and Banking*, 22, 132-146.
- Altınöz, U. (2016), "Borsa İstanbul'da Zayıf Formda Etkin Piyasa Hipotezinin Testi: Bankacılık Sektörü Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1619-1625.
- Ardiansyah, M. ve Qoyum, A. (2011), "Testing the Semi-Strong Form Efficiency of Islamic Capital Market with Response to Information Content of Divident Announcement-A Study in Jakarta", *International Conference on Management (ICM 2011) Proceeding*.
- Balaban, E. (1995), "Informational Efficiency of the Istanbul Securities Exchange and Some Rationale For Public Regulation, The Central Bank of Republic of Turkey, Research Department", *Discussion Paper No: 9502*.
- Brealey, R. A., Myers, S. C. ve Marcus, A. J. (2007), *Fundamentals of Corporate Finance*, (Ü. Bozkurt, T. Arıkan ve H. Doğanlı, Çev.), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Buguk, C. ve Brorsen, B. W. (2003), "Testing Weak-Form Market Efficiency: Evidence from the Istanbul Stock Exchange", *International Review of Financial Analysis*, 12 (5), 579-590.
- Carrion-i-Sylvestre J. L., Kim D ve Perron P. (2009), "GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses". *Econometric Theory*, 25, 1754-1792.
- Çevik, E. İ. (2012), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Etkin Piyasa Hipotezinin Uzun Hafıza Modelleri İle Analizi: Sektörel Bazda Bir İnceleme", *Journal of Yaşar University*, 26 (7), 4437-4454.
- Çevik, E. İ. ve Erdoğan, S. (2009), "Bankacılık Sektörü Hisse Senedi Piyasasının Etkinliği: Yapısal Kırılma ve Güçlü Hafıza", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), 26-40.
- Çevik, F. ve Yalçın, Y. (2003), "İMKB İçin Zayıf Etkinlik Sınaması: Stokastik Birim Kök ve Kalman Filtre Yaklaşımı", *G.Ü. İİBF Dergisi*, 1, 21-36.
- Çil Yavuz, N. (2015), *Finansal Ekonometri*, İstanbul: Der Yayınları.
- Degutis, A. ve Novickyte, L. (2014), "The Efficient Market Hypothesis: A Critical Review of Literature and Methodology", *Ekonomika*, 93 (2), 7-23.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Dikmen, N. (2012), *Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Duman Atan, S., Özdemir, Z. A. ve Atan, M. (2009), "Hisse Senedi Piyasasında Zayıf Formda Etkinlik: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 33-48.
- Eken, H. ve Adalı, S. (2008), "Piyasa Etkinliği ve İMKB: Zayıf Formda Etkinliğe İlişkin Ekonometrik Bir Analiz", *Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Dergisi*, 37, 1-16.
- Ergül, N. (2010), "Türk & Amerikan Enerji Piyasaları'nda Piyasa Etkinliğinin Test Edilmesi", *Maliye Finans Yazıları*, 86, 101-120.
- Fama, E. (1965), "Random Walks in Stock Market Prices", *Financial Analysts Journal*, 21 (5), 55-59.
- Fama, E. (1970), "Efficient Markets: A Review of Theory and Empirical Work", *Journal of Finance*, 25, 1181-1185.
- Fama, E. (1991), "Efficient Capital Markets II", *Journal of Finance*, 46, 1575-1617.
- Gürsoy, C. T. (2014), *Finansal Yönetim İlkeleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hassan, M. K. (2001), "Risk, Return and Volatility of Faith-based Investing: The Case of the Dow Jones Islamic Index", *the Fifth Harvard University Forum on Islamic Finance*, October 6-7, 43-67.
- Jawadi, F., Jawadi, N. ve Cheffou, A. I. (2015), "Are Islamic Stock Markets Efficient: A Time-Series Analysis", *Applied Economics*, 47 (16), 1686-1697.

- Kabbani, A. L. (2016), "Efficiency of Bursa Malaysia: Analysing Islamic Indices and Their Counterparties", https://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/21720/1/FEG_MFA_Abdul%20Latif%20Kabbani_May2016.pdf, (29.01.2018).
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A. (2003), "Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework", *Journal of Econometrics*, 112, 359-79.
- Karan, M. B. (2013), *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kendall, M. G. (1953), "The Analysis of Economic Time-Series, Part I: Prices", *Journal of Royal Statistical Society*, 116 (1), 11-34.
- Khamlichi, A., Sarkar, K., Arouri, M. ve Teulon, F. (2014), "Are Islamic Equity Indices More Efficient Than Their Conventional Counterparts? Evidence From Major Global Index Families", *The Journal of Applied Business Research*, 30 (4), 1137-1150.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992), "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root", *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003), "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks", *The Review of Economics and Statistics*, 85 (4), 1082-1089.
- Lo, A. ve A.C. MacKinlay (1988), "Stock Market Prices Do Not Follow Random Walks: Evidence from A Simple Specification Test", *Review of Financial Studies*, 1, 41-66.
- Lumsdaine, R. L. ve Papell, D. P. (1997), "Multiple Trend Breaks and the Unit-Root Hypothesis", *The Review of Economics and Statistics*, 79 (2), 212-218.
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2004), "Is South Korea Stock Market Efficient?", *Applied Economics Letters*, 11, 707-710.
- Özdemir, Z. A. (2008), "Efficient Market Hypothesis: Evidence from A Small Open Economy", *Applied Economics*, 40, 633-641.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988), "Testing for Unit Roots in Time Series Regression", *Biometrika*, 75, 335-346.
- Saraç, M. (2017), *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, İstanbul: İktisat Yayınları.
- Şensoy, A., Aras, G. ve Hacıhasanoğlu, E. (2015), "Predictability Dynamics of Islamic and Conventional Equity Markets", *North American Journal of Economics and Finance*, 31, 222-248.
- Taner, T. ve Kayalidere, K. (2002), "1995-2000 Döneminde İMKB'de Anomali Araştırması", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 1-24.
- Tarı, R. (2014), *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taş, O. ve Dursunoğlu, S. (2005), "Testing Random Walk Hypothesis for Istanbul Stock Exchange", *International Trade and Finance Association 15th International Conference*, Paper 38.
- Turhan, M. İ. (2012), *Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar*, (Ed.) V. Akgiray ve F. Temizel, *Finansal Sistem ve Finansal Piyasalar*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2511, AÖF Yayını No: 1482.
- Worthington, A. C. ve Higgs, H. (2006), "Evaluating Financial Development in Emerging Capital Markets with Efficiency Benchmarks", *Journal of Economic Development*, 31 (1), 1-27.
- Yartey, C. A. ve Adjasi, C. K. (2007), "Stock Market Development in Sab-Saharan Africa: Critical Issues and Challenges", *IMF Working Paper*, WP/07/209.
- Yılcı, V. (2013), "1-5 Haziran 2013 Tarihinde Sakarya Üniversitesi'nde Dr. Veli Yılcı Tarafından Verilen Finansal Ekonometri Eğitimi".
- Yücel, Ö. (2016), "Finansal Piyasa Etkinliği: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama", *International Review of Economics and Management*, 4 (3), 107-123.
- Zeren, F., Kara, H., ve Arı, A. (2013), "Piyasa Etkinliği Hipotezi: İMKB İçin Ampirik Bir Analiz", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 141-148.
- Zivot, E. ve Andrews, K. (1992), "Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis", *Journal of Business and Economic Statistics*, 10 (10), 251-270.

